

Viața Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Mihail Sadoveanu	<i>Între două plopi.</i>
Demostene Botez	<i>Societății.</i>
Ioan C. Filitti	<i>Orânduie democrației romine.</i>
Ionel Teodorescu	<i>Ce din urmă basm.</i>
C. S.	<i>Din corăutul unui solitar (Garanțiile drepturilor cetățenești în Anteproiectul de Constituție al Partidului țărănesc).</i>
Otilia Cazimir	<i>Pirăul.</i>
E. Aderca	<i>Note pe marginea cărților (Remy de Gourmont: Physique de l'amour Essai sur l'instinct sexuel).</i>
M. Sd.	<i>O nouă variantă a Mioriței.</i>
G. Ibrăileanu	<i>Caracterul specific național în literatura romină.</i>
Eugen Crăciun	<i>Cronica artistică (Salonul de Toamnă).</i>
E. Aderca	<i>Cronica teatrală: Craiova (Castelul istoric.— O scrisoare pierdută.— Manasse).</i>
M. Sevastos	<i>Cronica teatrală: Iași (V'a venit numirea.— Ciuda. Actorii).</i>
Mihai D. Ralea	<i>Scrisori din Germania.</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Libertatea presei.— Politică.... — Alfred Espinas. O editură nouă).</i>

Recenzii: D. V. Barnoschi: Originele democrației romine. Octav Botez.—K. Kautsky: Dela democrație la robia de stat. G. I.—Matei B. Cantacuzino: Elementele dreptului civil. Demostene Botez.—Ovid Densusișanu: Viața păstorească în poezia noastră populară. A. Șiadbei.—Dr. I. Teodorescu: Statistica societăților pe acțiuni din România în anul 1921. Lazar Iliescu.—Max Treyhan: Das Drama der Gegenwart. F. Aderca.—Paul Gontzon: L'armée Allemande depuis la défaite. M. Sd.—Statistique du chômage dans différents pays de 1910 à 1922. Dr. A. Stocker.—Fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1921. Dr. A. Stocker.—N. Drăganu: G. Coșbuc, poetul liceului grănițareșc din Năsăud. I. Șiadbei.—Mario Puccini: Uomini deboli e uomini forti. A. D. Marcu.—Dr. Alfred Klaus: Atome, Elektronien. Quanten. Ion I. Plăcișeanu.

Revista Revistelor: „Restaurarea Rusiei și viitorul Europei“ (Paul Painlevé, *Reconstruction de l'Europe*).—„Franța își schimbă politica față de Rusia“ (*The Manchester Guardian Weekly*).—„Datoriile internaționale“ (Henri Verhille, *Revue de France*).—„Inflațiunea ca siderată ca metodă de impunere“ (John Maynard Keynes, *La Reconstruction de l'Europe*).—„Situația internațională a Olandei“ (H. Dresselhuys, *Deutsche Rundschau*).—„Noua distribuție a forțelor în industria metalurgică europeană“ (H. Cole Estep, *Reconstruction de l'Europe*).—„Cîteva poezi americane“ (*The London Mercury*).—„Antonio Canova“ (Adolfo Padova, *Lettura*).—„O piesă necunoscută a lui Oscar Wilde“ (*The Times*).—„H. G. Wells și critica engleză“ (*The London Mercury*).—„Memoriile lui Wilhelm al II-lea“ (Henry Bidou, *La Revue de Paris*).—„Gerhart Hauptmann“ (Paul Fechter, *Rundschau*).—„Aptitudine pentru viața lungă“ (Dr. Max Albert Legrand, *Mercur de France*).

Miscarea intelectuală în str. Literatură.—Filozofie.—Chestiuni sociale.—Finanțe.—Politică.—Știință).

Bibliografie.

Revista Caricaturii.

I A S I

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIAȚA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 150 lei; jumătate an 75 lei. Numărul 15 lei. — Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită

22 OCT. 2019

• Fintina dintre plopi

Soarele bătea pieziș în hanul Ancuței, scinteind în geamurile zăbrelite. Lăutarii se sculasera din cotloanele lor și-și stecleau dinții; Ancuța cea sprincenată ațita iar focul în covrul vechiu de spuză; noi gospodarii și căraușii din Țara-de-Sus ne uitam numai cu coada ochiului la oalele goale înșirate pe lingă proțapuri. Dar scripcile și cobzele încă n'aveau cătare. Și nici comisul Ioniță dela Drăgănești nu-și începu povestea pe care o așteptam. Căci pe șleahul Romanului se vedea venind un călăreț, învăluit în lumină și'n pulberi ușoare. Calu-i pag, cu grumazul încordat și cu coama fluturînd, în buestru iute, parcă luneca spre noi.

Înspre munți erau picle neclintite; Moldova curgea lin în soarele auriu într'o singură tate și ntr'o liniște ca din veacuri; și cîmpurile erau goale și drumurile pustii în patru zări; iar călărețul pe cal pag parcă venea spre noi dedemult, de pe depărtate tărîmuri. Și cum ajunse drept han coti, căci aici îi erau sorții să se oprească,—își scoase pălăria de pîslă neagră și ne pofti la toți buna-ziuă și noroc-bun.

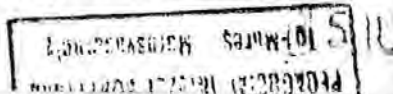
Era un om ajuns la cărunțețe, dar se ținea drept și sprințen pe cal. Purta ciubote de iuft cu tureci nalte ș'un ilic de postav civit cu nasturi rotunzi de argint. Pe umeri, ținută numai ntr'un lănțujel, ațirna o blăniță cu guler de jder. Avea torbă de piele galbenă la șold și pistoale la coburi. Obrazu-i smad cu mustăcioară tunsă și barbă rotunjită, cu nas vulturesc și sprincene întunecoase, arăta încă frumusețe și bărbăție, deși ochiul drept stîns și închis îi dădea ceva trist și straniu.

Cum coborî de pe cal zîmbind cu prietinie și privindu-ne cu ochiu-i limpede și albastru, comisul Ioniță îl cunoscu și se și răpezi din locul lui, înălțînd brațele și strigînd cu mare glas:

«Oare mă'nșel? Nu ești domnia-ta prietinul meu Neculai Isac, căpitan de mazili?»

Zîmbetul călărețului pieri și ochiu-i crescui, rotund și a-

țintit.

Univ. "Petru Maior" Tg.

«Da, răspunse el cu glas moale și blînd; eu sînt Isac. Acuma te cunosc și eu. Dumneata ești comisu' loniță, dela Drăgănești...»

Cu mare plăcere, văzul pe cei doi oameni îmbrățișindu-se. Și tovarășii ceilalți erau mulțămiiți de asta. Și ochii Ancuței se înduioșară.

Iapa cea bătrînă și slabă a comisului rînji și rînceză în dosul hanului.

«Aista-i calul meu din tinerețe», zise comisul ridicînd capul și desfăcîndu-și brațele.

Străinul își întoarse ochiul spre dihania cea bătrînă și zîmbi ușor, fără să pară prea mirat.

«Cu asta am umblat eu o țară, urmă comisul. Amîndoi, îți aduci aminte? am bătut drumurile și ne-am părăduit tinerețele! De cînd ne-am despărțit însă, văd că ai pierdut o lumină.»

— Da, răspunse călătorul, cu glasul blînd. Am pierdut. Am avut o înîmplare năprasnică. Și Dumnezeu m'a întors iarăși prin locurile acelei dureri...

— Cum se poate? Aici ai avut această înîmplare?

— Da, prietine. Îngăduie-mi numai să-mi duc calul la adăpost, să-l grijesc și să-i dau grăunțe. Pe urmă om bea un păhar de vin și ți-o povestesc ce nu știi...»

Pășind sprinten, mazilul trecu spre grajd, ducîndu-și calul de căpăstru. Ancuța, răsărînd ca dintr'o amintire, privi după el și grăi în șoaptă, spre comis:

«Aista-i omul cel din Țara-de-Jos, de care vorbea maică-mea, cînd eram copilă?»

— Da, răspunse comisul; Neculai Isac dela Bălăbănești, din ținutul Tutovei. Am fost prietini buni în tinerețele noastre.

— Spune-mă maică-mea, urmă Ancuța, că a avut mare val și erau să-l omoare niște Țigani aici, la vad la Tupilați. Era o poveste înfricoșată, de care nu-mi mai aduc bine aminte.

— Atuncea are să ne-o spue singur căpitanul Neculai, cuvîntă cu mare mulțămire răzeșul. Să știi dumneata, dragă Ancuță, că acest mazil dela Bălăbănești, care se uită acuma liniștit la noi și grăește așezat, a fost un om cum nu erau mulți în țara Moldovei. Voinic și frumos—și rău. Bătea drumurile, căutîndu-și dragostele; se suia la mănăstiri și cobora la podgorii. Și pentr'o muere care-i era dragă, își punea totdeauna viața. Așa om a fost. Ș'a avut ibovnice cătră toate zările. Ș'adulmeca pe drumuri fără hodină și fără astîmpăr...»

La aceste vorbe, noi, răzeșii și căraușii din Țara-de-Sus, ne-am uitat unii la alții prea bucuroși ș'am cunoscut că mazilul trebuie să fie un om cum ne place nouă. Iar Ancuța cea tînără și-a înălțat sprincenele zîbind, și-a potrivit mărgelele la gît și cirligele de păr la urechii. Și cînd văzu pe mazil că se 'ntoarce spre noi, îi trecu pe dinainte, ușurel, mlădiindu-se, cum știa ea că-i șade bine.

Căpitanul Neculai păși la butucul din preajma focului. Iși scoase blănița și își înfășură în contăș pistoalele. Puse șaua și friul deasupra și se așeză mulțămît alături, privind în juru-i.

Cașicum ar fi știut ce dorește, Ancuța ieși ca o șerpoaică pe gura girliciului, aducînd în dreapta cofăel plin și'n stînga ulcică nouă. Cu obrazii rumeni și gîfîind, se opri lîngă foc și întinse mazîlului ulcica. Lăutarii se trăsaseră pe nesimțite aproape și rînjeau cu viclenie, sunînd din strune.

Cînd văzui pe moș-Leonte, cetitorul de zodii, că-și caută loc lîngă cei doi prietini, fără să stau prea mult la îndoială, mă ridicai dela proșapuri, făcui doi pași și grăii cu îndrăzneală :

«Prea cinstite căpitane Neculai! Noi sîntem aicea mai mulți gospodari și cărăuși din Țara-de-Sus care foarte dorim să cinstim cu domniata o ulcică de vin nou și s'ascultăm întîmplarea cea dedemult...

— Iubiților prietini, îmi răspunse mazîlul, mie mi-a plăcut totdeauna să beau vinul cu țovarăși. Numai dragostea cere singurătate. Divanul nostru-i slobod și deschis și-mi sînteți toți ca niște frați!»

Pe loc cufundînd noi ulcelele în cofăel, le-am închinat căpitanului și ne-am strîns împrejurul lui, iar lăutarii au prins a cînta cu jale cîntecul cucului bătrîn. Ci nu mult după aceea, cînd am istovit vinul, s'a ridicat și Ancuța dela foc cu puil fripti în țiglă.

După ce-a venit alt vin s'am închinat iar, într'o vreme a rămas căpitanul Isac dela Bălăbănești puținel mîhnit, și cuprînzînd pe comisul Ioniță de umăr, a oftat și s'a zis uitîndu-se spre picla munților, la asfințit :

«Săracă țară moldovenească! erai mai frumoasă în tînețele mele!»

Pe urmă s'a întors spre Ancuța, tulburat, îngîmînd ușor cel din urmă vîers al lăutarilor :

Trage, mîndro, cu bobii...
Trage, mîndro, și-mi gîcește
Codrul de ce 'ngălbinește,
Omul de ce 'mbătrînește...

A apucat pe hangîță de mînă, și ea nu s'a sfiit, ci numai clipea do mol ca o mișă dezmiardată. Iar noi am rămas tăcuți, căci am înțeles că mazîlul vrea să ne spuie întîmplarea lui de demult.

*

Domnilor și fraților, a vorbit căpitanul Isac dela Bălăbănești,—ascultați ce mi s'a întîmplat pe-aceste meleaguri, cînd eram tînăr. De-atuncea au trecut ani peste douăzeci-și-cinci: catastihul acelor vremuri a început să mi se încurce. Eram un

om buiac și ticălos. Calul meu sta hojma cu șaua pe dinsub și bătrînii mei nu-mi vedeau obrazul cu săptămînilor. Maică-mea mă bocea în fiecare Duminică și mă blăstăma și dădea le-turghii lui popa Nastase, ca să mă liniștesc și să mă 'nsor. Iar tatu-meu iăcea ș'o privea 'ntr'o parte, căci și el fusese ca mine și-i făcuse multe zile amare. Om nevrednic nu pot să spun c'am fost. Aveam oi și imășuri și neguțam toamna vinuri; dar îmi erau dragi ochii negri, și pentru ei călcam multe hotare. Dumnealui comisul Ioniță poate să vă spuie cîte drumuri am bătut, căci și el avea patima mea în zilele lui și eram de multe ori tovarăși.

Așa, într'o toamnă ca asta, duceam vinuri la ținutul Sucevei. Și eram în popas aici, la hanul Ancuței, cu căraușii și cu antalele. Și mă aflam în mare mihnire, căci dragostea mea din anul acela se desfrunzise cu vara. Iar mama acestei Ancuțe se uita pe subt sprîncene la mine și rîdea, căci nici vinul nu-mi plăcea, nici pe lăutari nu-i sufeream. Umblam bezmetic și singur ca un cuc.

Era într'o Sîmbătă, pe la toacă. Am încălecat ș'am purces încet, pe-un drumușor, printre miriști. Ș'ascultam în singurătate, pe sus, cocoarele care se călătoreau. Cînd am ajuns la malul Moldovei, am luat-o încet la vale, printre apă și luncă. Intr'un răstimp au început clopotele la biserica dela Tupilați. Am oprit calul și le-am ascultat cu jale, pînă ce-au conținut. Și-mi aduc aminte că după ce-au stat clopotele acelea, am auzit altele, dela bisericile altor sate, — și picurau depărtate și stîNSE: parcă băteau în inima mea. M'am trezit într'un tîrziu privindu-mă într'o revărsare de apă ca 'ntr'o oglindă, și m'am spăriat de mine, ca de o vedenie.

Am pornit iar, și umblam pe gînduri; pînă ce-am auzit zvon de glasuri. Treceam pe după o perdea de răchiți și nu-mai vedeam balta. Am cotit într'un corn de luncă și mi s'au arătat deodată gîrle arzînd în soarele asfințitului, printre scruntare. Ș'o liotă de Țigani tocmai sîrșeau de răstocit o creangă a apei, aproape, ș'acuma se împrăștiau după pește rîcînd și ținpînd ca niște diavol.

Am strunit calul. Am auzit un glas gros: parc'ar fi dat o poruncă. Puradeii și muierile s'au oprit. Pe urmă, la același glas, au pornit înainte. Iar dela răstoacă un Țigan bătrîn și nalt, în durligl, s'a îndreptat spre mine, pășînd rar, ca pe catalige, prîn gîrlă.

Cineva l-a strigat din urmă:

«Und'te duci, măi Hasanache?»

El nici n'a catadîcsit să răspundă. Pufăind din lulea, se apropia de mal.

Din altă parte, porni după el o fetișcană cu fusta roșie. La un braț de apă dădu la adînc și prinse a țipa. Ș'a rîde, rîdicîndu-și la subsuori fusta. Trecu rîpede și porni pe prund înaintea bătrînului.

Hasanache răcni răgușit după ea, amenințînd-o cu pumnul :
«Fă 'napoi, fa!»

Ea-și scutura capul gol, și-și steclea dinții. Aproape de mine se opri și mă privi uimită, parcă vedea o sălbătăciune rară.

«Fă 'napoi, fa Margă! strigă iar Țiganul cel bătrîn. Lasă pe boer în pace!»

Ea făcu iar semn de împotrîvire din cap și începu a rîde.

Era o fetișcană de optsprezece ani. Îi văzusem în apă trupul curat și frumos rotunzit. Sta aproape de mine, numai în cămașă și'n fusta roșie. Obrazul îi era copilăresc; dar nasul arcuit, cu nări largi, și ochii iuți mă tulburară deodată. Am simțit în mine ceva fierbinte: parc'ași fi înghițit o băutură tare.

Hasanache o ajungea, cu brațul ridicat. Ea feri în lături, mă ocoli în fugă și trecu iar spre baltă. La malul apei se opri și începu din nou să mă privească.

Bătrînul își scoase luleaua, scuișă, și rînji negru. Toți dinții dinainte îi erau rupți.

«Sărut mîna, beiuie, nu băga în samă. E-o fată proastă, care n'a eșit încă în lume».

Marga chicoti, la malul bălții, și păru-i negru și lins a-vea luciri de păun.

Hasanache o amenință cu luleaua. Apoi iar se întoarse spre mine.

«Dumneata trebuie să fii boerul care-a poposit la han, cu vin din jos...»

— Da, dar de unde știi?

— Mi-au spus lăutarii, cari s de-ai noștri. Am văzut obraz străin ș'am înțeles că dumneata trebuie să fii acela. Dacă mi-i da de-o garafă de rachiu, îți pup mîinile și zic bogdaproste mării tale. Îți faci pomană c'un Țigan bătrîn și nevolnic!»

Încet-încet laia de Țiganî dela pescuit lăsase răstoaca și venea cătră mine, împingîndu-se, ferindu-și capetele și privindu-mă cei dela spate pe după umerile celor dinainte. Unii întrebau ceva pe Marga. Ea le răspundea șoptit și mă privea zîmbind cu coada ochiului.

Am tras dela șold tașca, am deschis-o ș'am scos din ea un bănuț de argint. Hasanache l-a prins din zbor și l-a vîrît răpede în gură. Am mai scos un ban ș'am făcut un semn Țigăncușei. Ca o șopîrlă s'a zmult dintre Țiganî, s'a zvîrlit spre mine ș'a primit banul în poală.

Hasanache prinse a urla cătră ceilalți ș'a-i mîna înapoi spre baltă.

Nu mai aveam de ce sta. Era prea mult huet și prea multă larmă. Am pornit spre han; însă cu îndoială. Pe cînd urcam un ponor, am mai întors odată capul. Pe Marga n'am mai văzut-o.

Eram nemulțămîit. Calul mergea domol prin țărna moale și eu mă gîndeam la fel de fel de lucruri, în care amestecam

pe Țigăncușa cu fustă roșie. Cotii după colnic; și dintr'odată mi se înfățișă, într'o văiugă verde, o fîntiniță cu colac de piatră, între patru plopî. Era un loc tainic și singuratic. Apa neclintită, aproape de ghizdele, parcă avea în ea ceva viu: mișcarea mărunță și neconținută a frunzișurilor.

Calul înclină capul și rupse o gură de iarbă. Il strunii și-i dădui pinteni. După o vreme, începui a vedea hanul. Atunci mai privii de cea din urmă oară îndărăt. În vîrfurile ploilor, la fîntina singuratică, lucea asfințitul. Iar în umbra dedesubt sta Marga, cu mîna streșină la ochi. Mi s'a părut? A fost o arătare? Am zărit-o numai o clipă, cît a ținut și lucirea soarelui dedeasupra.

*

Pe-atuncea nu cunoșteam, ca acuma, sufletul femeilor. Cu toate acestea, adonazi dimineață, o așteptam pe Marga. Pe cînd oamenii pregăteau boii ca să-i înjuge la cară și moș-Zaharia, vatamanul cărăușilor, îmi lămurea ce drum trebuie să apucăm, eu tot fulgeram cu ochii drumeagul Tupilașilor. Ce așteptam eu însă nu se vedea.

Mi-am potrivit coburii, am cercetat pistoalele. M'am plecat apoi, ca să strîng chinga calului, hotărît să incalec. Cînd ridic capul, Marga la doi pași de mine. Intindea mîna, ca să mîngîie botul robului. Și ridea. Era îmbrăcată cu fusta ei roșie și cu poică albastră. La cap își potrivise o batistă ca sîngele. Gîtul îi era plin de hurmuzuri. În picioare avea încălțări nouă. Cu înfățișarea ei neliniștită de căpriță neagră, parcă eșise din pămînt. Însă nu mă privea.

Mi-am simțit inima bătînd, ș'am văzut că mi-i dragă, măcar că era o Țigancă proastă. Cînd o întrebai: „Tu ești?“, răsări și i se înfloră nările.

„Sărut mîna, boerule, eu sînt. Am venit să-ți mulțămesc. Asară, abia am așteptat să iasă Jidovul din Sîmbătă și m'am și dus la el cu carboava dumitale. Mi-am ales ciuboșele!“

Și-mi arată pe rînd încălțările, ridicînd cîte-un picior și săltîndu-și ușurel fusta cu vîrfurile degetelor.

Moș-Zaharia se trase mormăind la cărăușii lui. Imi cunoștea el năravurile. Mă apropiam de față. Îi zisei rîzînd:

„După cît văd, te-ai gătit de Duminică. Ești frumoasă ca o duducuță.“

Vorba-i făcu mare plăcere. Sîngele-i rumeni obrazii. Clătină din cap și mă privi în față:

„Nu m'am îmbrăcat pentru biserică!“

— Atuncea pentru ce?

— Așa mi-a plăcut mie. Am venit la orîndă, să iau rachiu pentru uncheșu Hasanache. Și să mulțămesc boerului, cum am spus.

— Eu socoteam c'ai venit să-mi gîcești.

— Nu, cuconașule, că nu-s babă, nici spun minciuni. Ce ți-ași fi putut găci?

— Credeam că mi-i găci cu cine-ași dori eu să mă'ntilnesc într'un loc.

— Unde? șopti ea rîzînd cu toată fața. La fîntîna dintre plopi?

— Da.

— Cu cea pe care-ai văzut-o acolo asară?

— Da: de-atuncea o doresc.

— Se poate, cuconașule, înșină ea blînd, și ochii i se umbriră; dar aceia-i o biată fată din șatră și dumneata numai cit șăguesești, și te duci. Iaca, boii is înjugați și carăle pornesc. Incaleci și dumneata, și ea te poate aștepta hăt și bine. Desară cine știe unde ai să înșeninezi dumneata!

— Ba s'aștepte, îi răspunsei eu privind-o țîntă, fără zîmbet. La două ceasuri după înșerat, eu mă'ntorc și sint acolo...»

Ea-și plecă nasu'n pămînt și tăcu un răstimp. Apoi, fără să mă privească, începu cu alt glas:

«Dar după ce duci vinul unde trebuie, nu te întorci tot pe acesta drum și nu poposești aici?»

— Ba da. Inșă poate fi întîrziere, dacă nu mi-a pregătit boerul dela Pașcani banii.

— Așa?»

Se răsucea ușor în loc, la dreapta și la stînga, mlădiindu-și mijlocul și privind-și cu stăruință ciuboșelele. Apoi deodată îmi apucă mîna cu care țineam dirloggi calului, mi-o sărută, se întoarse și fugi. Se mistui undeva, pe subt zidurile hanului. O mai așteptai o vreme cu ochii, dar n'o mai văzu.

Ancuța ieși în ușă, ca să-și primească banii de gazdă. Măcar că nu mai era tînră, era frumoasă femeie, plină și voiinică. Îmi zîmbea viclean, clătînînd din cap, căci toate le pricepea și toate le vedea. Era cași Ancuța astălaltă, care se uită acuma la mine și ride. Dar asta-i mai tînră și mai frumoasă.

Oamenii îndemnau boii și carăle ieșeau scîrțînd la șleah. Cînd a trecut și cel din urmă car, al unsprezecelea, m'am zvirilit și eu în șea. Lăutarii s'au ploconit cu cușmele în mîna, din colțul gîrliciului. Eu am trecut la drum, și Lupei, cînele cel mare, sur, slobozit de moș-Irimia din lanț, începu să latre și să salte împrejurul roibului. Era o dimineață împede și senină de toamnă în valea Moldovei. Se auzeau clopote de biserică sunînd în depărtări. Acuma zvonul lor venea până la sufletul meu blînd și cu dulceață.

Am mers multă vreme așa, avînd soarele'n spate și apele Moldovei în stînga. Am trecut prin satele razeșilor dela Mițești, Năvrăpești și Miroslăvești. Pe urmă am lăsat valea Moldovei ș'am prins a sui dealul cel lung spre Brătești. Cînd am ajuns acolo, în codru, subt schit, am făcut popas. Dar eu nu v'ași putea spune ce-am grăit cu oamenii pe unde am trecut, nici ce-am văzut; căci aveam în mine chipuri și vedenii care mă duceau ca'n zbor aiurea.

Cătră asfințitul soarelui am fost la Pașcani și m'am și înfățișat la curte. M'am închinat cu sanătate în fața lui Canta și i-am arătat că i-am adus vinul tocmit. Dumnealui m'a bătut pe spate și mi-a zis „brava“; mi-a orînduit odaia de mas și mîncare, ș'a rămas hotărît să descărcăm adouazi. Mi-a mai povestit domnia-sa cum i-a bătut piatra în anul acela ville dela Cotnari; dar nu prea băgam de samă, căci se ridicau picle de pe Siret și venea sara.

După ce-am mîncat ș'am făcut cercetarea oamenilor și rînduiala pe noapte, am spus o vorbă tainică lui Moș-Irimia, care mi-a scos pe furis calul la poarta curții. Cu Lupei după mine, am pornit întăiu la pas. În sat am luat-o în trap ușor. Pe urmă am pișcat roibul cu harapnicul. Ș'am mers într'o întinsoare, cu șuer de vînt în urechi, domolindu-mi fuga numai în sate. Și la două ceasuri după înoptat am văzut hanul Ancuței scinteind c'o singură lumină. L-am ocolit ș'am apucat prin miriști. Am dat pe urmă în drumeag. Ș'am pus pe roib în pas cînd am simțit că m'apropii de fîntina cu patru plopi. Imi bătea inima și mă temeam să nu găsesc locul mort. O lună știrbă și roșcată se ridica din răsărit ca peste o pustie.

Deodată, cînd simții freamătul ploilor, Lupei mîrii ușor. Atunci descălecai. Poruncii cu glas scăzut: «Fii cuminte, Lupei!» Și mă oprii. Am avut o tresărire năpraznică în toată ființa. Marga era lîngă mine. În lucrarea ștearsă a lunii, sta puțin întoarsă, cu fruntea grămădită în cotul minii stîngi. Cînd am atins-o, și-a lăsat brațele în jos și mi-a făcut față. O auzii rîzînd încet. Purta pe ea toate podoabele: le simțeam pipăînd-o. N'avea duh de tutun, și capu-i mirosea a flori.

*

În acei ani ai tinereții, nopțile-mi păreau mai scurte. Și vorbeam mai puțin. Cum a asfințit luna, roibul a nechezat încetîșor. M'am înălțat în picioare, lîngă ghizdelele fîntinii. Marga mi s'a aninat de umăr, și-a grămădit capu'n pieptul meu ș'a prins a plînge.

«Nu fii proastă și nu plînge! i-am zis eu. Desară mi-i drumul înapoi. Vreau să-ți aduc o scurteică de hulpe dela Pașcani.»

Ea se strîngea în mine suspinînd.

«N'ai să te'ntorci. Că eu îs o roabă ș'o nemernică. Dar am să te-aștept ș'am să mor lîngă fîntină dacă nu vii!»

Am stăpînit-o un răstimp subt braț, ș'am învălit-o'n conțăș, căci tremura toată. Și după ce m'a sărutat și i-am mîngîiat ochii, am lăsat-o arzînd, în lacrimi. Am încălecat ș'am pures răpede, c'un gînd neconținut și stăruitor, să mă opresc și să mă'ntorc spre ea. Cu cît mă depărtam, cu atîta o simțeam mai aprig în mine.

La Năvrăpești, am prins a zări pe Moldova picle nedesușite și'n răsărit s'a arătat geana de ziuă. Când am coborît la Pașcani, răsărea soarele'n negura Siretului. Am descălecat la poarta curții, mi-am dus calul la grajd. M'am întors la ciușmea și mi-am stropit obrazul cu apă rece. Pe urmă m'am îndreptat spre pivniță, unde auzeam glasul supărat al lui moș-Irimia.

Am descărcat cu bine vinul. Și toate antalele dela podgoriile cele dedeaparte, după ce-au călătorit în scârțit de cară și'n soare de toamnă, au coborît la întuneric, în hrube. Oamenii boerului le ciocăneau, trăgeau pe vrană vin cu trestioarele. Și la urmă a venit și boerul în ființă ș'a gustat o cupă, ș'a ciocnit cu mine și mi-a zis iar: Brava. «De-acuma, căpitane Neculai, a urmat el, să vii după mine în cerdac, să facem socoteală și să-ți dau dreptul tău!»

Cu ce mi-a dat boerul, florini de argint, mi-am umplut tașca. M'am închinat supus cătră cinstitu-i obraz, i-am pupat mina ș'am coborît cătră tovarășii mei. Era vremea de-amiază. După prinz, am hotărît să luăm drumul înapoi, cătră locurile noastre.

Dar mîncarea, pentru mine, n'avea gust și preț. Am infușicat hulpav ceva, în fugă. Și, cu gîndurile nopții, mi-am lăsat tabăra ș'am dat o raită printre oamenii și slujbașii curții, întrebînd de-o scurteică de hâlpe. Banul bun găsește ce'ntreabă. Așa c'am găsit îndată o blăniță cu fața de postav roș. Ș'am simțit, luînd-o în mînă, plăcerea Țigăncușei, și'n suflet mi-au scăpărat ochii ei iuți.

Am făcut calea'ntoarsă încet, în pasul boilor. Era o zi lină, fără boare de vînt. Și'n făgetul nalt, bătut de brumă, frunzele se desprindeau singure și cădeau domol fîșîind: codrul parcă era o ființă și ofta trudnic. Mergînd în pas leneș, mîngîiat de soare, dormitam în șea. Și-mi visam ibovnica la fintina cu patru plopi.

Cu carăle, am mers astfel până cătră sară. N'aveam de ce mă grăbi. Pe urmă, cînd a intrat în mine neliniștea ca un pojar, m'am alăturat de Irimia, la carul cel din cap, și i-am spus încet:

«Moș-Irimie, popasu-i la han la Ancuța. Eu mă duc înainte. V'aștept acolo.»

Bătrînul și-a întors cu mustrare ochii cătră mine:

«Bine, căpitane Neculai. Du-te unde știi și ne-om vedea la han.»

Am dat pînteni calului. După douăzeci de obrațe, în jurul meu începu să salte și să latre vesel Lupei.—Moșneagul, mă gîndeam eu, e cu grijă, ca totdeauna. Mi-a trimis străjer.

Am pus calul în buestru iute și-i ascultam în liniștea înserării bătaia potcoavelor pe șleah. Stele se aprinseră în cerul curat. Cîteva focuri clipiră și parcă le răspunseră pe dealurile de dincolo de Moldova. Drumul era fără oameni, și cîmpurile înteleniseră în liniște, ca'ntr'o taină.

Mi-am împins roibul de-adreptul spre locul știut. Luna încă nu răsărise.

Subt plopi, la fântină în vâlcică, era mai întuneric. M'am apropiat pe jos, cu frîul calului trecut prin cotul mîinii stîngi. Cînd m'am oprit, am simțit numai freamătul neostoit al frunzarului. Am legat calul subt unul din plopi, de-o tufă. Lupei s'a încovrigat subt botul lui, în păiuș.

Am așteptat o vreme; nu multă. Cînd ieși luna în răsărit ca un ochiu de spaimă, cinele mîrși. Dar tăcu îndată, căci cunoștea pe cel ce vine. Pășii spre fântină. Zării prin întunecime umbra Margăi: parcă venea fugînd. Se opri, c'un țipăt înăbușit: mă văzuse. Apoi se răpezi și mă cuprinse de grumaji. Gîfția și mă strîngea cătră ea, scîncînd. Rămase lipită de mine; și după ce se potoli, suspină prelung și adînc.

Lepădai contășul în iarbă, aproape de colacul de piatră al fîntinii, și mă lăsai jos. Fata ingenunchie lîngă mine. Li vorbii, mîngîind-o:

«Margă, ieri-noapte îți era răcoare și tremurai. Ți-am adus scurteica juruită.»

Ea pipăi iute haina, rîzînd fericită, ș'o trase pe mînici. Grăi, alintîndu-se:

«Acu văd, boerule, că ți-a fost puțintel dor de-o biată fată...»

Se întinse lîngă mine. Am cuprins-o în brațe. O dezmierdam și ea avea o înflorare ș'un gemăt ca de sălbătăciune rănită.

«Ce ai tu, Margă?» am întrebat-o eu într'un răstimp.

Cașicum ași fi lovit-o, răsări în capul oaselor și prinse a-și bate fruntea cu pumnii.

«Boerule! Calcă-mă'n picioare, omoară-mă și zvîrle-mă'n fîntină, căci nu ți-am spus mai degrabă!»

I-am cuprins brațele strîns, îngrijat deodată.

«Ce este? Nu înțeleg. Vorbește lămurit!»

Ea acuma plîngea, și se apleca spre mînile mele, sărutîndu-le.

«De ce nu mă bați? de ce nu mă zdrobești? Iaca ce-i. Uncheșu-Hasanache m'a trimis ieri dimineață la crîșmă. A băgat de samă că te uiți lung la mine și mi-a spus să viu și să-ți intru'n suflet și să ne'ntîlnim... Și să-i spun lui unde mă găsești. Și el, cu cei doi frați mai mici ai lui, Dimachi și Turcu, să vie cînd îl fi cu mine, unul să-ți fure calul și ceilalți doi să sară și să te doboare...»

Abia-i deslușeam vorbele din tînguire.

«Și tu ce-ai făcut? Le-ai spus unde vin să te găsesc?»

— Le-am spus, că altfel mă omorau.

— Și de ce n'au venit asară?

— Au așteptat să te'ntorci cu paralele de pe vin.

— S'acuma au să vie?

— Au să vie! răcni ea, înăbușit. N'am putut răbda de

dragoste, ș'am vrut să mai stai cu mine, de-aceia nu ți-am spus cum am venit. Dar acuma nu mai pot, și-ți spun; căci vor să te omoare și să-ți eie banii. Au mai făcut ei fapte de-acestea și nu se tem de nimica! Acuma știu c'au să mă înjunghie, căci au înțeles că-mi ești drag, ș'au să priceapă de ce-ai scăpat, dar de-acuma înainte nu-mi mai pasă!»

Eu mă ridicasem din locul meu, răcit de-un fior. Fata îmi îmbrățișă genunchii:

«Du-te răpede! du-te răpede!»

Glasul ei era plin de groază. Era prea tîrziu. Cinele începuseră a hămăi deodată sălbatic, întăritat și dușmănos. Mă răpezii spre cal. «De-acu mă omoară, căci m'au auzit!» răcni Marga cu obrazul la pămînt. În urma mea, în întunecime, cu ură, izbucni un strigăt gros: cunoscul glasul lui Hasanache.

Am fost din cîteva sărituri lingă cal. Lupei, c'un urlet, se izbise de ceva în tufe și prinsese, rupînd. L-am îndemnat cu glas apăsător: «Prinde, Lupei! Nu te lăsa!» Era un cîne tare și ager la colț, în care-mi puteam pune nădejdea.

Am zmulț friul, am încălecat ș'am deschis coburii. Cu pistolul în mîină, am dat pîneni calului și l-am răpezit după larma cînelui. Din urmă-mi am auzit urlete omenesci de îndemn. Cum suiam din vâlcoică, în goană, am deslușit pe zare, la limpeziș, mogildeața Țiganului care fugea de cîne. Am tras cu pistolul; am auzit zăpăitul cînelui după el: nu-l nimerisem.

Ajuns sus, îmi îndreptai calul după glasul lui Lupei. Eram tare în șea, aveam arme la mine și nu mă mai temeam. Dar cum goneam pe cel dinainte, din urmă simțeam că mă alungă și pe mine cineva. Auzeam glasurile de îndemn tot mai aproape, din urmă și pe două părți, cașicum ar fi vrut să-mi taie laturile. Pe miriști, luna știrbă vărsa o lucire slabă. Pe fugarul dinainte îl vedeam. Intorsei capul la dreapta și la stînga. Țiganii din urmă se țineau de mine zvrîlindu-se în prăjini. Și răcnetul lor, același cuvînt, îl răpezeau din cînd în cînd celui dinainte. Deodată-i înțelesei, —cînd băgai de samă că alergau cotit. Cel gonit de Lupei fugea șerpuit prin miriște; cei din urmă mă ajungeau.

Și deodată-mi ieșiră pe laturi înainte. Săltau ghemuiți și răsucindu-se ca niște diavoli negri. Unul dintre ei rămase pe pămînt și făcu pieziș din dreapta cătră mine. Cellalt îmi căzu și el în stînga. Înțelesei într'o clipă primejdia. Dar eram avîntat în goană. Auzii vijitul prăjiniilor aruncate în picioarele calului. Am avut un virtej scurt, ș'am căzut. Însă eram deprins și cu de-acestea. În clipa prăbușirii picioarele nu-mi erau în scară. Mă rostogolii în miriște, mă ridicai lute din șale și făcui față. Țiganii veneau peste mine. C'un zbrîniit mă pătrunse o lovitură de fier ascuțit la coada ochiului drept. Ridicai pistolul și fulgerai la un pas, între ochi, pe cel ce mă încăleca. Se prăbuși peste mine, stropindu-mă cu sînge. Ș'auzii în preajmă și hîriitul sălbatic al lui Lupei care rupea pe cellalt.

Simții subț șold șpanga ce mă lovise. O apucaii și mă opintii în sus. În ochiul drept aveam o săgetare adîncă și forțotit de sînge. Cu ochiul teafăr zării spre șleah lumina hanului și începuî a rîcni c'un glas schimbat de tulburare și de durere. Lupei prinse a gîfii împrejurul meu ș'a-mi da țircoale. Ceilalți doi dușmani se mistulseră în întuneric. Dinspre han, porniră a-mi răspunde chiuituri prelunghi și se aprinseră făchii.

Până ce mi-au venit tovarășii, mi-am legat strîns cu batista dela gît ochiul atins. Calul icnea la cinci pași de mine și se opintea din cînd în cînd să se scoale. Cînd l-au împreșurat cîrăușii și l-au cercetat, i-au gășit picioarele de dinainte rupte. L-am lăsat acolo; și cu același glas schimbat și răgușit am îndemnat pe toată lumea îndărăt. Au pornit cu făchiile înainte spre plopi, și șileam și eu scrișnind din dinți, amețit, slăbit și mișel. La fîntînă i-am gășit pe toți cu capetele buluc asupra colacului de piatră. Subț lumini lucea sînge proaspăt. «Au stropșit-o ș'au prăpăștuit-o în fîntînă... am grăit eu slab.

— Pe cine au prăpăștuit, pe cine au zvîrlit?» mă întreba moș-Irimia.

Eu n'am mai simțit puterea să răspund. Pe subț batistă mi-a năboit iar sîngele; mi se prelingea prin mustăți și-mi intra în gură. Și parcă gustam din sîngele împrăștiat pe colacul fîntînii.

Cînd își șfîrșî căpitanul Neculaț istorisirea, asfinții soarele în munți și se întinse umbră peste valea Moldovei și asupra hanului. Focul se stînsese. Noi gospodarii și cîrăușii din Țara-de-Sus am rămas tăcuți și mîhniți. Numai comisul Ioniță mormăi ceva și se uită cu fudulie în juru-i. Ancuța cea tînră grăi:

«Tot așa îmi povestea și mama demult despre întîmplarea asta. Țigăanii ceilalți doi au fugit și s'au mistuit în codru...»

— Da, așa-i, asta-i o întîmplare din vremea noastră...»

Am îndrăznit și eu să ridic glasul într'un țirziu, ș'am întrebat:

«Mai este în ființă fîntîna cu cei patru plopi?»

— Nu mai este... a răspuns încet moș-Leonte, cetitorul de zodie. S'a dărîmat, ca toate ale lumii...»

Cu toate acestea, căpitanul de mazilii o vedea. Sta împovărat în locul lui, neclintit și cu capul plecat. Obrazul drept, boțit spre ochiul stors, parcă era încleștat și pecetluit pe totdeauna într'o durere. Iar ochiul cel viu, mare și neguros, privea țîntă în jos, în neagra fîntînă a trecutului.

Țirziu, la înșerat, s'a aprîns iar focul. Și căpitanul Isac s'a ridicat din locul lui, a prins pe Ancuța de mînă ș'a cerut, entru sine și pentru soți, vin vechiu în oale nouă.

Mihail Sadoveanu

Scheletului

Eu te-am purtat cu seriozitate
In trupul inestetice și vulgar :
O îngăimare de eternitate
De clar de lună mort, și var.

Te-am deghizat cum am putut mai bine:
Păstrându-te intact ca pe-o mumie,
Și ai crescut neturburat în mine
Așa cum scrie în Biologie.

Subt carnea inutilă și greoaie
Eu te-am simțit pășind aristocratic,
Cu capul tău rotund de cucuvae
Și nostalgii străvechi de asiatic.

De câte ori în viață am crezut,
De câte ori am plîns și am iubit,
Eu ți-am simțit în mine risul mut:
De craniu filozof și mucalit.

Dar trupul obosit și mai departe
Te va purta în el și te va duce
Fatal și credincios până la moarte
Așa cum ar purta pe-ascuns o cruce.

În tine simt superba melodie
De flaut sterp și înălbit în stepe,
De fluer șuerînd a veșnicie,
Pe care n'am s'o mai aud cînd va începe.

În mine dormi cum ar dormi un mort
O clipă deșteptat de visuri rele ;
Și te-am purtat, și încă-o să te port,
Alb mărtisor al veșniciei mele.

Demostene Botez

Originile democrației române

Subt acest titlu, d. D. V. Barnoschi, cunoscut pentru scrierile sale juridice cărora a datorit cooptarea de către Universitatea din Cernăuți ca profesor de sociologia și filozofia dreptului, publică o nouă și importantă lucrare. Căutând-o, am dobândit trei impresii dominante.

Barnoschi este mândru de a fi moldovan și de a fi urmașul unuia din „carvunarii” de neam vechiu care au colaborat la redactarea așa zisei „constituții” dela 1822. De acest sentiment de altfel firesc, se resimte însă imparțialitatea judecății sale istorice.

Barnoschi este jurist. De aceea, așându-se în fața unui „proiect de lege” în 77 articole care pot fi analizate exegetic și critic, nedreptățește alte proiecte de reformă care, într-o formă mai modestă și „nearticulată”—dacă mă pot exprima astfel—conțin și ele principiile constituției carvunare.

Barnoschi este sociolog și mai ales sociolog—cum a judecat și Universitatea din Cernăuți—și de aceea paginile sale despre teoria interdependenței sociale și aplicarea ei la studiul originilor democrației române sînt, după socotința mea, cele mai luminoase ale cărții și demne de o deosebită atenție.

I

„Boerii valahi—scrie Barnoschi (p. 7)—n’au fost preocupați de chestiunile sociale moderne decît mai tîrziu și urmînd drumul deschis de frații Moldoveni”.—„Individualități combative, spirite mai îndrăznețe din marea masă a boerimii secundare, însumează ceiace s’a numit partidă novatorilor sau, puțin mai tîrziu, șleahța carvunarilor. Aristocrația le mai zicea, în bătae de joc, ciocol... Din acest partid a eșit constituția dela 1822 și *lui* se datorește îndrumarea societății romînești pe calea democrației moderne” (p. 57).

Filiația novatorilor moldoveni, Barnoschi o urcă la Manolache Bogdan și Ion Cuza care au complotat împotriva lui Const. Vodă Moruzi (p. 68) la 1778. Dar cu *trei ani mai înainte*, un complot similar pusese la cale în Muntenia boerul băștinaș Cîndescu împotriva domnitorului fanariot Al. Ipsilanti. Au fost însă, mai degrabă, niște manifestații paralele ale naționalismului incontestabil al boerimii de toate treptele, din amîndouă principatele, mînată de instinctul de conservare.

Legătura dela 1782 de care vorbește apoi Barnoschi (p. 67) a boerilor Moldoveni, de a fi „toți într'o unire și dragoste... pentru folosul... patriei“, era eșită din rîndurile boerimii mari și menită, pe deoparte, a nu lăsa „pe străini sau pămînteni a prohorisi cu vrajbe și amestecături spre vătămarea cinstei statului boerimii“, iar de altăparte, a păzi „pronomiile statului boeresc“. Așa că această legătură pare să fi fost mai degrabă îndreptată împotriva unor înaintași ai „carvunarilor“ de mai tîrziu.

Barnoschi notează apoi „revoluția“ dela 1804 din Moldova, adică manifestul anonim al boerilor „din starea de mijloc“, care a făcut atît singe rău protipendadei și a provocat un firman turcesc de dezaprobare. În acest libel trebuie să vedem cu drept cuvînt cea dintîi „carvunărească“ manifestație cunoscută pînă azi în Moldova. În Muntenia însă, apăruse încă dela 1797, în grecește „Poezia morală a vestitului Alex. Calfoglu țărigrădeanul, cătră nepotul său din București“. Calfoglu fusese boer muntean și cartea acestui grec, crescut fără indoială în tradițiile culturii clasice eline, este o izbucnire de indignare împotriva josniciei cîrmuirii. Se găsește în „Poezia morală“ nu numai descrierea decăderii morale a clasei conducătoare, dar și compătîmire pentru starea țaranului. Dar Muntenia și-a avut răzvrătîții ei și înainte de 1830. Pe Scarlat Cîmpineanu din protipendadă, tatăl revoluționarului dela 1848; pe boerii mărunți de peste Olt, un fel de „carvunari“ deci, Milcoveanu, Vulturescu și Gigirtu care nu recurg la anonime, ci îndrăznesc să vie pînă în divan să protesteze împotriva abuzurilor cîrmuirii. Un răzvrătît de felul lui Cuza dela 1804, este în Muntenia, la 1803, Ioan Facă, prigonit de Const. Vodă Ipsilante pentru că a început „să gonească vinturi și să risipească bîrfeli de cuvinte netrebnice... trăind în fandasii“.

În Moldova, în primele două decenii ale sec. XIX-lea, de suferințele claselor de jos se preocupă boerii Vasile Mălinescu și Ionică Tăut. De acesta din urmă, mă mir că Barnoschi care, cu drept cuvînt, îl preamărește (p. 111), nu menționează că este autorul probabil al „Cuvîntului unui țaran cătră boer“, atribuit de obicei lui Vartolomei Măzăreanu.

În Muntenia, după boerul Calfoglu dela 1797, un om din popor, Naum Rîmniceanu se plînge, în scrisori dela 1815 cătră „boerul doctor“ Silivestru Filitti de poverile, siluirile, nedreptățile, jafurile, pustiirile pe care le îndură „obștimea“. Dar și

un boer mare, *Iordache* Golescu scrie la 1818 „Starea Țării Românești în zilele Măriei Sale Ion Caragea Voevod, făcută cu cheltuiala săracilor, din ce a mai rămas“. Avem și alte satire muntene din aceiași vreme... dar Barnoschi nu le cunoaște, după cum munteanul Pompiliu Eliade¹ nu cunoștea pe Ionică Tăut, spre legitima indignare a lui Barnoschi (p. 73 nota 2).

*

Tot atât de greșit este Barnoschi în aprecierea evenimentelor dela 1821. El scrie că inimoșii boeri carvunari moldoveni sînt acei care „au îndrăznit să vorbească padișahului despre vechea autonomie a țării“ și că rezultatul pe care l-au obținut „este pentru ei un titlu de căpetenie la recunoștința urmașilor romini de pretutindeni, *mai ales a Muntenilor* care au profitat direct și imediat. Este știut că libertățile obținute de Valahia în urma eteriei, i-au venit ca o consecință a acțiunii moldovenesti“ (p. 81).

Vorbind de delegațiile celor două principate la Poartă în primăvara 1822, Barnoschi zice că Muntenii și-au retras arzul după cum se retrăsese și arzul boerimii mari a Moldovei, ca fiind „prea retrograde“ (p. 82).

È drept că și răposatul Xenopol a scris că „domnia națională s'a restituit în Moldova și, ca o urmare, și în Muntenia, tot după arzul novatorilor moldoveni“ (citată de Barnoschi *ibid.*).

În fine, mai scrie Barnoschi că „francofilia Bucureștenilor și partidul lor național nu i-a ridicat până la acțiuni sociale și de aceia Muntenia nu are loc în izvoarele democratice decit prin Tudor, care juca același rol cu pușca plăsească ca Ionică Tăut prin condei și stăruință în politică (expresia lui Al. Russo). Același rol, dar mult mai secundar“ (adaogă Barnoschi p. 83).

Noroc pentru bieții munteni că adevărul istoric este altul.

Sînt de acord cu Barnoschi că mișcarea lui Tudor a izvorît din „mizeria poporului, pus în mișcare de ura, mîndria, inima, curajul și ambiția lui Tudor“ (p. 68) și că n'a izvorît din „preocupări doctrinare“ (*ibid.*). Dar este incontestabil că mișcarea lui Tudor a fost o zguduire care s'a resimțit până la Constantinopol și a atras mai mult atenția Turciei și Rusiei asupra stării interne a principatelor decit condeele novatorilor, fie munteni sau moldoveni. Cît privește acțiunea socială a partidului național muntean, pe care Barnoschi o neagă, ea a fost dimpotrivă covîrșitoare atunci. Partidul național muntean a fost acela care a ademenit pe Tudor,—de altfel un boernaș și el, un sluger recent eșit din rîndurile unor vechi moșneni,—și

¹ P. Eliade nu cunoștea izvoarele interne. Aceasta spre lămurirea nedumeririlor lui Barnoschi (spre pildă la p. 311).

a transformat mișcarea lui, cu caracter social agrar la început, în mișcare națională contra Grecilor, cum a fost dela început și exclusiv mișcarea dela 1821 contra eteriei în Moldova și cum este arătată mișcarea lui Tudor în manualele de școală. Mulțumită acestei dibăcii a boerilor munteni, partida națională s'a afirmat în ochii Porții ca fiind partida tuturor claselor sociale din Muntenia, ceiace va fi cîntărit mai greu în hotărîrile curții suzerane și ocrotitoare decît orice fel de scrieri.

Tudor cerea, în *Februar 1821*, desființarea domniilor grecești; o *armată națională* de cel puțin 12.000 oameni; *fixarea dărilor pe șapte ani de cătră o adunare națională*. În *Martie 1821*, înțelegerea între Tudor și boerii munteni era făcută și împreună denunțau pe domnitorii străini ca autori ai tuturor nenorocirilor. Printre cei 56 semnatari munteni care dau lui Tudor adevărîță că mișcarea lui este „folositoare și izbăvitoare” întilnim boeri de citeși trele treptele, printre care urmași scăpătați ai unor neamuri odinioară puternice, și chiar boernași, așa că întreaga boerime munteană se dovedește naționalistă. În acest senz se trimite Porții, *încă de atunci*, printr'un boer secundar, Borănescu, un arz pe care însă îl oprește pașa din Silistra.

Ocuparea Munteniei de cătră Turci în *Mai 1821* contribuie și mai mult să schimbe politica boerilor, care fug peste munți, și s'o îndrepteze iarăși spre Rusia, dar tocmai ca o protestare împotriva călcării autonomiei țării și nesocotirii dorințelor naționaliste. De aceia și boerii munteni, spre deosebire de progresiștii moldoveni, nici nu se mai adresează Porții. Dar rusofilia aceasta a întregii boerime muntene are deci cu totul alt caracter decît rusofilia protipendadei moldovene, dictată de rivalitatea ei cu novatorii carvunari. Cea dintăiu este motivată de interese naționaliste, cea din urmă de interese de clasă.

Pentru că în expunerea lui Barnoschi despre arzurile dela 1821—22 este oarecare confuzie, cîteva precizări mi se par necesare.

La 27 *Martie 1821* trimete boerimea munteană Porții arzul pe care-l oprește pașa din Silistra.

În *Octombrie* următor abia pornește la Silistra arzul carvunarilor moldoveni pe care Barnoschi nu-l reproduce, deși este esențial pentru cunoașterea revendicărilor lor și a le compara cu cele muntene. Ei cereau „pronomiile, obiceiurile ce din vechi a avut norodul Moldovei, care din vreme în vreme și-au pierdut mai de tot ființa lor”, — după cum în arzul muntean fusese vorba de „stricarea dela o vreme a dreptăților țării recunoscute din vechime de Poartă” — „din întrebunțările cele rele a domnilor greci”. „Să fim miluiți, — continuau carvunarii, — a ni se da în purtarea de grijă a noastră pămîntenilor toate mănăstirile cu moșiile lor... făcute din învechime de strămoșii noștri pentru sprijinirea săracilor patrioți și pentru dare... de embatic la Ierusalim... Să fim miluiți a ni se da voe ca după

vechile obiceiuri ale pămîntului să ne alcătuim *pravile în limba patriei...* ca să nu urmeze mai mult întrebunțarea cea rea și voia slobodă a domnilor... Să fim miluiți a ni se da voe... să se hotărnicescă toate moștile... *În purtarea tuturor trebilor patriei să fie orînduiți... din toate neamurile de boeri pămînteni... Domn.. din însuși neamul moldovenesc, pe care obșteau-l va alege... Capichehaiale din boerii pămîntului“.*

Cași în arzul muntean din Martie, cereri naționaliste. În plus, dreptul de a alcătui *pravili* în limba patriei și revendicarea de clasă a carvunarilor, *leit-motiv* al politicei lor, ca în slujbe să fie orînduiți boeri pămînteni „din toate neamurile“.

Dar, fără a se mai adresa Porții, boerii munteni continuau a redacta, la 1821, cereri de reforme.

Boerimea munteană reacționară voește, în loc de Domn, un divan boeresc. Este o dorință caracteristică a protipendadei reacționare în amîndouă principatele. O găsim în cererile desțărăților moldoveni dela Cernăuți și în alte două proiecte moldovene citate de Barnoschi (p. 194—5). O mai găsim, izvorită însă din alte considerații, și în proiectul marelui boer progresist moldovean D. Sturdza (Barnoschi 107). Conservatorii munteni nu renunță la nici unul din privilegiile boerimii. Voesc scutiri de orice dări; ruzumaturile să nu se dea în arendă decît boerilor; să se respecte monopolurile boeresti; țărani să clăcuiască 24 zile pe an în loc de 12; scutelnicii să rămie în ființă (ca în „constituția“ carvunarilor dela 1822). Dar și conservatorii munteni sînt naționaliști. Cași în arzul carvunarilor moldoveni din Octombrie 1821, ei voesc ca *dregătorii să fie rezervate pămîntenilor; negustorii străini să se înscrie în companiile celor pămînteni; averile mănăstirești să fie sub controlul cîrmuirii pămîntene.*

Boerimea progresistă munteană își are și ea la 1821 programul, care merită mai mult decît o mențiune în treacăt, într'o notă (Barnoschi 93 n.). Iată-l: *Domn pămîntean ales de cler și națiune pe viață; adunare obștească, compusă din arhieriei, boeri și deputați trimiși de prin județe, care să fixeze bugetul anual și dările; desființarea veniturilor dregătorilor altele decît leafa; boerii și dregătorii să nu preleveze nimic din venitul huzmaturilor; reorganizarea poștelor așa încît să nu mai fie povară satelor; restituirea de cătră Turci a pozițiilor dunnărene; despăgubiri dela Turci pentru ce luaseră prea mult din Muntenia dela 1812 incoace (se înțelege deci de ce aceste cereri nu se puteau îndrepta cătră Poartă); libertatea negoșului; libertatea navigației în apele și porturile turcești pentru vasele romîne, sub pavilion romîn; gardă națională pentru siguranța publică; fixarea părții cuvenite locurilor de jos din venitul mănăstirilor închinat; apoi cereri relative la intensivarea activității economice, înființare de fabrici și exploatarea subsolului..*

Acest proiect cred că poate suferi comparație nu numai cu

arzul carvunarilor dela 1821, dar și cu proiectul lor de „constituție” dela 1822.

În Decembrie 1821 Poarta, ca răspuns la arzul trimis de carvunarii moldoveni, anunță că va primi delegați ai aminduror principatelor spre a-și exprima dorințele.

Delegații pleacă spre Constantinopol în primăvara 1822. Nu cunoaștem instrucțiile date de carvunarii moldoveni trimișilor lor. Cred că erau aceleași ca cele cuprinse în arzul din Octombrie precedent. Cunoaștem însă cererile delegației muntene: *domn ales, pe viață, de cătră boeri; întocmirea bugetului cu consimțimintul boerilor; străinii nu pot fi boeriți, nu pot avea scutelnici; capichehalialele să fie romîni; egumenii și călugării greci să fie izgoniți din țară; în școlile țării să nu se primească străini; consuli să fie supuși ai țării pe care le reprezintă, iar nu greci.* Cred că aceste cereri pot sta față cu cele moldovenești. Și în ele, ca în proiectul carvunar dela 1822, se prevede un sfat boeresc care nu cuprinde numai boerimea cea mare și în atribuțiile căruia intră alegerea domnului și votarea bugetului. Ceiace Barnoschi găsește retrograd în arzul muntean (p. 82) este cererea ca domnul să nu poată crea în viitor mazili, neamuri și postelniciei, fără consimțimintul boerilor. Nu era vorba, cum greșit a înțeles Barnoschi, de a împiedica îmbunătățirea soartei neamurilor și mazililor, ci de a stîrpi un abuz care se resfrîngea asupra contribuabilului sătean. De adevărații urmași scăpătați ai neamurilor vechi avea grijă boerimea munteană tot cît și carvunarii moldoveni. Astfel la 1822 boerii olteni cer noului domn național să boerească pe lordache și Grigoriu, fiii răposatului vtorii vistier Ioan Otelișanu care murise tinăr. Ei au învățat matematici și s'au făcut ingineri hotarnici. Domnul să se milostivească să ridice acest neam căzut *„pentru că ne este la toți cu necinste să-l vedem pe urma slugilor boerești și altor proști care în străina stăpînire a grecilor cu dare de bani, s'au făcut ceiace nu li se cădea”*. Nu vorbeau altfel carvunarii de neam vechi moldoveni.

Subt presiunea Porții, arzurile celor două delegații s'au contopit în unul, cuprinzînd dorințele naționaliste ale amindurora, și anume: domn pămîntean; îndepărtarea călugărilor greci dela mănăstirile închinat; oprirea străinilor de a stăpîni imobile; desființarea starostilor, adică a vechililor de consuli; consuli să fie supuși ai țării pe care o reprezintă; capichehalialele să fie romîni; să se fixeze numărul neferilor turci pe care divan efendi li va putea avea în principate.

S'au dat atunci de Poartă diferite firmame privitoare la îndatoririle egumenilor mănăstirilor închinat, la înlăturarea străinilor din slujbe, la dreptul de petiție cătră Poartă, adică pentru împlinirea dorințelor naționaliste ale boerimii din amindouă principatele, cu excepția cîtorva reacționari rusofili din Moldova, orbiți de ura lor împotriva carvunarilor.

Domnii însă au fost *numiți* de Poartă. În Moldova, numirea lui Ioniță Sturdza care era carvunar, a fost firește primită bine de partidul său pentru care era un triumf. Boerimea munteană a primit însă cu rău vestea că domnul fusese *numit* și a rămas cîțiva ani încă neîncredătoare în Turci.

Cred că expunerea, prea lungă, de până aici și pe care ași fi preferit s'o pot evita, dovedește greșala lui Barnoschi cînd scrie că în Muntenia „carvunarismul se repercutase cel puțin atît cît era nevoie ca boerimea conducătoare să priceapă interesul de a urma acțiunea Moldovenilor“ (p. 312).

II

Trec acum la așa zisa „constituție“ a carvunarilor moldoveni dela 1822, analizată de Barnoschi cu atîta lux și competență juridică.

Cînd anume fost-a redactată?

Mihai Sturdza scrie la 1823 că Ioniță Vodă a autorizat pe carvunari să se adune și să voteze asupra unei constituții pe care au redactat-o anul trecut (Barnoschi 57—8). Așa dar „constituția“ fusese redactată la 1822. Se știe de altă parte că era gata la 13 Septembrie 1822. Dar fusese ea redactată încă înainte de plecarea delegației moldovene la Poartă în Martie 1822 și prezentată Porții de delegație? Ori s'a redactat pe cînd delegația se afla încă la Constantinopol? Ori, în fine, după întoarcerea delegației în vara 1822?

Redactorii acestei „constituții“ o numesc, mai modest: „*Cererile* cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștei Moldovei, în *atocmire* cu cele cuprinse prin obșteasca jalba sa trimisă către prea înaltul devlet și în temeiul... împărătescului firman ce s'a slobozit la (loc alb) ca să fie obștește sfințite aceste cereri spre a sluji pămîntestei ocîrmuirii de temelie până se va putea înștiința pravila țării într'o desăvîrșită alcătuire“ (Barnoschi 129 n.).

Din text rezultă că aceste cereri nu sînt identice cu chiar jalba către Poartă, dar în *atocmire* cu cele cuprinse în ea.

Dacă așezăm o virgulă după data lăsată în alb a firmanului, mai rezultă că cererile au fost redactate în urma firmanului dat de Poartă și că se prezintă acum spre a fi „obștește sfințite“.

Dacă punem virgula după cuvintele „ca să fie obștește sfințite aceste cereri“, atunci s'ar înțelege că un împărătesc firman s'a dat ca să fie obștește sfințite aceste cereri.

În „încheierea“ dela sfîrșitul constituției se zice iarăși că „aceste plecate cereri s'au alcătuit încît s'au putut mai *atocmi* cu cererile cuprinse prin obșteasca jalobă cea mai *dinainte* trimisă către prea înaltul... devlet și cu hotărîrea cea milostevnică a sf. împărătesc firman ce s'a slobozit asupra norocitelor înoiri a domniei pămîntului nostru“ (Barnoschi 113 n.).

În acest text nu mai poate fi vorba de un firman special întărind cererile, ci de firmanul dat lui Ioniță Vodă după numirea lui ca domn.

Acest firman ni s'a păstrat. El nu vorbește nimic de o prăvilă nouă ce ar urma să se întocmească, deși am spus că în arzul carvunărilor către Poartă din Octombrie 1821 era și cererea de a se încuviința „alcătuirea unei pravile în limba patriei“.

Dar tot în „încheere“ cetim că împăratul „învrednicindu-ne cu miluirea de a vedea acum înainte ocîrmuitor din adevărații noștri pămînteni și cu întemeerea celor din vechi legiuite pravili cum și orîndueli ale pămîntului nostru... ne-a slobozit și întărirea acestui privilegiu prin *înadins*... împărătesc firman, întru care se mărturisește *în destul de luminat* împărăteasca... bună voință de a desrădăcina din sînul pămîntului nostru nedreptatea și asuprirea...“

Să înțelegem oare că a fost un *înadins* firman care nu ne este cunoscut, ori că firmanul ce-l cunoaștem, prin termenii săi generali despre „nedreptate și asuprire“, mărturisea pentru carvunari, în mod „îndestul de luminat“, că Poarta încuviința noi pravile? Problema nu-i lămurită (Barnoschi 119, 123).

Mi se pare însă că dacă un *înadins* firman ar fi aprobat constituția dela 1822, Domnii n'ar mai fi dat-o în desbaterea obștei la 1823; „cererile“ ar fi avut „ființă legală“, ceiace însuși Barnoschi recunoaște că n'au avut (p. 258) și, în sfîrșit, constituția s'ar fi aplicat în întregime, pe cînd nu se constată decît timide încercări de aplicare parțială (p. 110).

Avem deci a face cu un „proect“ de constituție, care a rămas proect ca atîtea alte proecte de reforme și muntene și moldovene. Este o amplificare și codificare a unor dorințe care se găsesc nu numai în arzul trimis Porții de carvunari, cum admite și Barnoschi (p. 119) dar și—ceiace Barnoschi uită— în proectele de reforme ale boerimii muntene. Și pentru a dovedi aceasta mai citez încă un asemenea proect care emană dela boerimea cea mare conservatoare din Muntenia. Este intitulat „Indreptarea țării după cele ce a pătimit dela străini la 1821“. În loc de domn se cere un *divan săvîrșitor compus din mitropolit și patru boeri mari*. Apoi un al doilea *divan compus din episcopi, boeri mari și un „nomicos“ (legist)*. Să se înființeze un *departament (tribunal) special pentru hotărnicii*, în afară de departamentele de 8, de 7 și criminal, fiecare cu un *nomicos*. *Vistierul să n'aibă alte atribuții decît pe cele financiare*. *Ispravnicii județelor să se orînduiască de întăiul divan, cîte două de județ, din care unul să supravegheze pe polcovnici și căpitani și să caute de judecăți împreună cu judecătorul*. *Sameșul județului să n'aibă alte atribuții decît*

strângerea dărilor. Zapcii să se numească de ispravnici; ei să cerceteze și pricinile mărunte dintre locuitori. Polcovnicii și căpitani de județe să se numească de întâiul divan. Ei să nu umble prin județ decît cînd ispravnicul sau zapcii îi trimit cu slujitorii în căutarea tilharilor. Și proiectul adaogă—să nu fim farisei și să ne indignăm prea mult—„să nu ia nici o ață din ce găsec la tilhari!“

Proiectul reduce pe dregători la leafă, cași în proiectul dela 1821 al boerimii progresiste. Voește să se înființeze, pentru străjuirea țării, ogeacurile slujitorimii pămîntești cei din vechime, seimeni, fustași, cazaci, catane, lefegii, dorobanți, vînători, poterași, plăeși, slujitori dela județe și alte bresle slujitorști. Numai aceștia să poată purta arme, iar străinii nici măcar cuțite la brîu.

În fine, cererile naționaliste: depărtarea străinilor din slujbe; restituirea de cătră ei a scutelnicilor; să se strice „chipul arnăuțesc“, dîndu-se la isnafuri dacă au meserii, iar de nu, să se isgonească. Străinii nu se pot îndelelnici cu negoțul și meseriile, dar supunîndu-se la regulele isnafurilor ca pămîntenii.

Avem acum elementele necesare pentru a face o comparație nepărtinitoare între ideile și dorințele carvunarilor moldoveni și ale boerimii muntene progresiste. Să luăm dar pe rînd principiile cuprinse în „constituția“ moldoană dela 1822.

Autonomia nu este de loc o cerere specifică a carvunarilor moldoveni (Barnoschi 53). Erau unanimi în această privință boerii munteni la 1821—2, cași înaintașii lor dela 1712 care ceruseră Rusiei „domn de aceeași credință cu noi și să fim sub ocrotirea celor trei mari autocrații, a Rusiei, a Austriei și a Prusiei“, iar Porții să-i trimită numai suma din vechime; cași înaintașii dela 1790 cînd Ioan Cantacuzino-Măgureanu declara la Sistov prusianului Luchesini că Romîni vor fi de partea celor ce le vor garanta drepturile, adică „dreptățile țării recunoscute din vechime de Poartă“, cum se exprimau Tudor și naționaliștii munteni la 1821.

Alegerea domnului de cătră o obștească adunare de arhierii și boeri, este cerută și de boerimea munteană progresistă în proiectul ei dela 1821 și de delegații munteni la Constantinopol la 1822.

Impozitele liber consimțite de națiune (națiune=boerimea de toate treptele, Barnoschi 105 și 140 nota) este un deziderat atît al carvunarilor cît și al progresiștilor munteni la 1821.

Reorganizarea financiară pentru stîrpirea abuzurilor (Barnoschi 186) este propusă încă dela 1819 în Muntenia de marele vistier Barbu Văcărescu. Acesta cerea ca boerii mari să nu mai ia *havaeturi nelegiuite* dela slujbașii subalterni, pentru ca nici aceștia să nu fie siliți să jefuiască pe locuitori. Să nu se mai așeze, în mod arbitrar, birnici în rîndurile privilegiaților. Numai feciorii privilegiaților să fie admiși la rînduiala părinților lor. Zapcii, vătășii de plaiu, etc., să nu mai fie numiți pentru

rușfetul sau havaeturile ce dau ispravnicilor. *Să se respecte privilegiile mazîlilor și ruptașilor. Dar în rîndul mazîlilor și neamurilor să nu se mai așeze decît cei ce „se vor dovedi că li se pogoară neamul din neamuri boerești ce au stătut după vreme, iar ei după întîmplarea au ajuns întru cea desăvîrșită scădere a neamurilor lor“.* Avea deci boerimea mare munteană, spre deosebire de protipendada moldovană, considerația pe care și carvunarii o acordau urmașilor decăzuți ai vechii nobilimi. Cași carvunarii, marele boer Văcărescu voia ca sine-turile neamurilor, mazîlilor și ruptașilor să nu se mai reînnoiască în fiecare an. Dar acest membru al protipendadei muntene mergea mai departe decît carvunarii moldoveni: el cerea *să nu se mai acorde scutelnici, ceiace firește ar fi fost o ușurare pentru dajnici.*

De *stîrpirea abuzurilor funcționarilor* se ocupă nu numai constituția carvunarilor (Barnoschi 189, 201) dar și propunerea lui Văcărescu dela 1819 și proiectul citat al boerimii mari conservatoare muntene dela 1822.

Așezarea mănăstirilor închinată sub cîrmuirea națională (Barnoschi 211) am văzut că este un deziderat comun al carvunarilor și al întregii boerimi muntene.

Inițierea unei miliții naționale (Barnoschi 188) figurează, chiar mai accentuat decît la carvunari, în cererile lui Tudor. În proiectul boerimii progresiste muntene la 1821 și în proiectul boerimii conservatoare muntene la 1822.

Excluderea străinilor dela slujbe (Barnoschi 194), dela ruzumaturi (207), dela dreptul de a avea scutelnici (210), de a poseda imobile (217) este iarăși un deziderat unanim al boerilor din amîndouă principatele.

Tot astfel *libertatea negoțului* (Barnoschi 151, 210), dar de *navigație sub pavilion național* vorbește numai boerimea munteană la 1821!

Incurajarea învățămîntului nu este un postulat specific al carvunarilor. Școlile lui Gh. Lazăr în Muntenia, lui Asachi în Moldova au fost sprijinite, înainte de 1821, de boerii mari ai principatelor respective. Că, de altfel, învățămîntul era deschis tuturor chiar în epoca fanariotă, dovedesc hrisoavele lui Const. Mavrocordat 1746, Grigore Ghica 1748, Al. Ipsilanti și Grigore Ghica 1776, Mihai Suțu în Moldova 1793—6.

De *obligativitatea învățămîntului* nu vorbește decît proiectul marelui boer moldovean D. Sturdza (Barnoschi 99, 235).

Cît privește *ideile democratice* ale carvunarilor moldoveni, ele se mărginesc la *egalitatea de drepturi a boerilor de toate treptele*, ale boerimii mărunte cu protipendada (Barnoschi 138, 162—3, 198—9, 241).

Concepția socială a carvunarilor este următoarea :

Națiunea o formează partea conștientă a poporului. Această parte este reprezentată prin boerimea de toate treptele, care formează împreună „obștea”. Carvunarii revin astfel la teoria socială din vremea cronicarilor care vorbesc de „obștea boerimii”. Greșește însă Barnoschi (p. 168) când crede că numai de pe vremea fanarioșilor luau parte la divan numai câțiva boeri. Este destul a compara numai divanele din sec. XVIII-lea cu cele din veacurile anterioare. Totdeauna în divan n'au figurat decât câțiva reprezentanți ai obștei boerimii.

Teoria veche însă, reluată de carvunari, că boerimea de toate treptele formează o singură clasă socială, a fost admisă și de Austriaci în Bucovina, și de Ruși în Basarabia, cum bine observă Barnoschi (p. 198).

Pentru această obște (adică boerească) există în constituția carvunarilor egalitate desăvârșită de drepturi (Barnoschi 241). Această obște este reprezentată în sfatul obștesc, compus din arhieriei, boerii divanurilor și boeri aleși de ținuturi din obștea boerilor ținutași (Barnoschi 161-2), întocmai ca în proiectul boerimii progresiste muntene la 1821.

Barnoschi face carvunarilor moldoveni un titlu de laudă că această obște boerească o deschideau meritului (p. 162). Decît, această concepție era mai veche decît carvunarismul. Porțile boerimii au fost totdeauna deschise „meritului” în înțelesul elastic ce i se poate da. Și pitacele de boerie din vremea Fanarioșilor tot pentru „merite” și servicii aduse—reale sau fictive—se dădeau.

Inovația carvunarilor, tot miezul preocupărilor lor, a consistat în aceea că boerii de toate categoriile puteau ajunge în cele mai înalte slujbe. În acest scop, slujbele aveau să fie date de domn cu avizul conform al sfatului obștesc, în care boerimea măruntă avea majoritatea.

Au legiferat carvunarii, în proiectul lor, un sistem nenorocit al epocii fanariote, acel al schimbării cît mai dese a funcționarilor pentru a mulțumi pe cît mai mulți boeri,—și au fixat durata slujbelor la un an. Justifică Barnoschi acest sistem prin aceea că voiau carvunarii o elită socială cît mai numeroasă și cum nu era chip de a boeri pe cineva decît prin slujbă, aceste slujbe trebuiau să fie vacante cît mai des (p. 197). Dar carvunarii au adoptat și alt sistem fanariot. Fanarioșii găsiseră mai dinainte un alt mijloc de a „înmulți elita”: boeriile fără slujbe; carvunarii creiază inobilarea independent de slujbe „pentru merit și ca răsplată pentru serviciul aduse patriei” (p. 202) tot de pe vechiul tipic.

„Obștea boerească a carvunarilor nu înțelege să renunțe la nici unul din privilegiile boerimii”. Nu renunță la scutelnici (Barnoschi 209-210) spre deosebire de ce găsim în proiectul dela 1819 al marelui vistier muntean Văcărescu; nici la veniturile dregătoriilor în afară de leafă, spre deosebire de pro-

ectul muntean progresist dela 1821 și chiar de cel conservator muntean dela 1822. În fine, obștea boerească nu se supune la impozite; poartă grija „dreptului câștigat” al mazililor și ruptașilor, întocmai ca în proiectul vistierului Văcărescu, și introduce în aceeași categorie pe feciorii de preoți (Barnoschi 206).

Are deci dreptate Barnoschi când zice că „dacă democrație însemnă îmbunătățirea soartei a cit mai mulți, atunci constituția dela 1822 ajunge la acest rezultat, pentru națiunea conștientă, pe calea privilegiului”. Dar n'are dreptate Barnoschi când crede că s'au ușurat sarcinile pentru restul populației, pentru că s'au stavilit unele abuzuri. În folosul „restului populației” nici nu se poate cita decit formula vagă a art. 53 despre țărani 1 și art. 61 care desființează „dările abuziv înființate dăunătoare comerțului și asupra poporului”, pe velnițe, vin, păpușoi, perje, tescovină, beșlegărit, potere de crișmă, a-bator, care interesau și pe boeri. Era prea puțin, în raport cu privilegiile menținute pentru o boerime tot mai numeroasă (p. 256).

Este nejustificată fraza lui Barnoschi că „pe când democrația carvunarilor lăsa țăranului bogate întinderi de pământ”, Regulamentul organic le-a restrâns considerabil (p. 314). Meritul carvunarilor în această privință este cu totul negativ: de a nu fi agravat starea de lucruri pe care au găsit-o, adică urbariul dela 1805.

Încît cred că tot Xenopol avea dreptate că „în afară de câteva principii generale, constituția nu ținea prin nimic la îndreptarea stării mulțimii” (citată de Barnoschi 210).

Dar tot de aceia, spre deosebire și de Xenopol și de Barnoschi (p. 296), cred că faimoasa „anafora pentru pronomiile Moldovei” pe urma căreia Ioniță Vodă a încuviințat la 1827 scutirea boerimii de orice dări către stat, nu reprezintă numai dorința protipendadei întoarse dela Cernăuți, ci și a carvunarilor. 2

Găsim proiecte mai democratice decît al carvunarilor, atît în Moldova, cît și în Muntenia. În Moldova, proiectul marelui logofăt D. Sturdza, cum constată însuși Barnoschi, care-l găsește însă prea înaintat pentru vreme (p. 106—7), ceiace este altă chestiune. Apoi „închipuirea” de reforme, pe care Barnoschi n'o citează, a marelui boer lordache Roznovanu. Acesta voia desființarea privilegiilor față de impozite, pentru că „obștea legătură în contribuție va face legătura naționalicească”. Atunci „dela cel mic... și până la cel mare... vor fi legați a spri-

1 Art. 53: Să se reguleze raporturile între țărani și stăpînii moșilor, astfel ca nici stăpînii să nu fie păgubiți pentru pămîntul ce-l dau locuitorilor ca să se hrănească, dar nici locuitorii să nu fie asupriți (Barnoschi 204).

2 De altfel Ioniță Sturdza, cași colegul său Ghica din Muntenia, au încercat zadarnic să pună impozite pe boerime (Cl. Barnoschi 266).

jini cu un deopotrivă interes și durere așezarea aceasta... și *cine va putea atunci să biruiască neamul unit?*” Pentru Roznovanu deci „neamul” nu era numai boerimea. În fine Roznovanu voia și *desființarea scutelnicilor*, pentru a ușura vistieria, ca Barbu Văcărescu în Muntenia.

*

Ceiace într'adevăr lipsește din proiectele de reforme muntene sînt părțile din constituția carvunarilor, inspirate sau traduse din declarația franceză a drepturilor omului. Este sigur, cum arată Barnoschi (126, 229) și contrar credinței lui Xenopol și lui P. Eliade, că *unii* novatori moldoveni știau franțuzește,—printre care fără îndoială și strămoșul lui Barnoschi, de oarece s'a păstrat exemplarul său *adnotat* din Jean Jacques Rousseau (Barnoschi p. 46). *Acestora* și în primul loc tinărului entuziast Ionică Tăut, cred că se datorește introducerea în constituție a acelor articole pe care ei le vor fi impus colaboratorilor mai temperați (cf. Barnoschi 112, 117—120, 230). Dar acestea nu erau decît „principii generale” din care, cum constata Xenopol, nu rezulta nimic practic pentru marea mulțime. Ori cum, este interesant de a le vedea figurînd, fie și numai „ad pompam”, într'un proiect de acum 100 de ani. În proiectul carvunarilor apare întâia oară la noi principiul exproprierii pentru cauză de utilitate publică. Ei mai afirmă supunerea autorităților, chiar și a domnului și a statului obștesc, la hotărîrile prăvililor.

De altfel, cum însuși Barnoschi recunoaște, novatorii moldoveni „nu erau decît ișlicari, ce nu voiau decît întinderea dreptului de conducere asupra *întregei elite*, adică a întregii *națiuni conștiente*, iar pentru restul populației... oblăduirea acestei elite întregite... urma să fie mult mai puțin apăsătoare” (p. 78). Iată concepția specifică a carvunarilor. Cît despre preocupările lor naționaliste și de stîrpirea abuzurilor, le găsim și în proiectele muntene. Sînt chiar proiecte muntene și moldovene mai democratice decît ale carvunarilor.

Meritul carvunarilor este de a fi dezvoltat și codificat, în amănunte, dorințele boerimii progresiste din amîndouă principatele. Proiectul lor de constituție poate deci fi considerat ca „tipul” reprezentativ a acestor dorințe, deși erau, și în Moldova și în Muntenia, boeri care mergeau mai departe pe calea democrației. Astfel înțeleasă „constituția” carvunarilor înseamnă într'adevăr punctul de plecare al regenerării noastre și aniversarea ei merită să fie sărbătorită. Bine a făcut Barnoschi că a atras atenția asupra ei. Analiza juridică pe care o face, cu atîta competență, a „constituției” carvunare, este din cele mai instructive, dar deșteaptă totodată, în mai multe locuri, părerea de rău că vechile instituții ale principatelor au fost așa de puțin studiate.

In privința luptei dintre aristocrați și carvunari, trebuie relevat pe deoparte o greșală și o nedreptate pe care o face Barnoschi, iar de altă parte meritul său de a fi pus pentru întâia oară în lumină o latură neobservată a chestiunii.

Este exact că la începutul sec. XIX-lea conducerea țării era monopolul a vre-o zece familii de latifundiari. Este greșit însă a zice că această protipendadă era în mare parte „drojdia” vechei boerimi moldovenești (Barnoschi 21). Balș, Bășotă, Beldiman, Bogdan, Buhuș, Conachi, Costachi, Paladi, Rașcoviță, Razu, Sturdza, erau neamuri mari moldovenești încă din sec. XVI-lea și XVII-lea. Cantacuzino, Catargi, Rosetti, Ghica, de origină străină, numărău printre boerii mari ai Moldovei încă din prima jumătate a sec. XVII-lea. Cît privește pe fanarioții veniți în Moldova în sec. XVII-lea, Dimachi, Mano, Moruzi, Sutz, Plagino, Rallet, la origina lor sta un negustor îmbogățit de pe la mijlocul sau sfîrșitul sec. XVII-lea, așezat în mahalaua greacă din Constantinopol, Fanarul, care dăduse fiilor săi toată cultura posibilă pe atunci în Orient, așa că a doua generație a acestor neamuri era reprezentată prin cărturari, moștenitori ai tradițiilor vechei Elade și iubitori de biblioteci.

Invers, novatorii moldoveni erau de proveniențele cele mai deosebite, cum se vede din chiar listele date de Barnoschi (62—3 și 305 notă). Erău, unii, membri ai aceluiași neamuri care figurău și în protipendadă. Erău, alții, reprezentanți ai vechei și ilustrei boerimi moldovenești din sec. XV-lea și XVI-lea, căzuți în răzășie, dar conștienți încă și mindri de origina lor mai aristocratică decît a unora din membrii protipendadei. Decăderea lor din starea lor de odinioară nu fusese însă, cum spune Barnoschi, consecința introducerii domniilor fanariote, ci adesea și anterioară printr'un proces firesc de ridicare și scoborire a familiilor în sînul nobilimii chiar, nu numai la noi. Insuși Barnoschi arată că la curtea lui Ludovic XIV-lea nu străluciau urmașii baronilor lui Henric IV-lea (p. 26) și totuși în Franța n'a existat influență fanariotă. Mai erău printre novatorii, reprezentanți ai multor neamuri boerești care nu se dovedesc mai vechi ca veacul al XVII-lea,—cași cele mai multe familii din protipendadă. Mai erău și neamuri și mai recent cunoscute, din sec. XVIII-lea, și nu numai de origină moldovenească, dar și grecească, fanariotă sau levantină, așa că nu era un monopol al protipendadei de a număra în sînul ei asemenea elemente. Mai erău în fine boeriți proaspeți, adevărați „ciocol” deci, pentru că boerimea în toate timpurile se adăogase cu elemente nouă, care deveniseră apoi venerabile prin vechime; pentru că novatorii înșiși au pus în programul lor accesibilitatea în boerime a celor meritoși, deși tot ei vorbesc mai tirziu cu dispreț de boeriții lui Mihail Sturdza (Barnoschi 296).

Greșala protipendadei era de a confunda pe toți novatorii cu ultima lor categorie. Greșala lui Barnoschi, cași a lui Alecu Russo de altfel, este de a înfățișa pe novatori cași cum ar fi fost singurii reprezentanți ai nobilimii ilustre din sec. XV-lea și al XVI-lea și de a-i opune ca atare protipendadei parvenite și otrăvite cu sînge străin. De o parte „fiii și coboritorii vitejilor ce-și cîștigase boeria cu sîngele vărsat pe cîmpurile vestite ale Romîniei”; de altă parte „societatea egoistă născută în năpădirile Fanarului” (Barnoschi 65). Se păcătuște adică prin exagerare, atribuind celor două grupări rivale însușiri sau defecte care sînt numai ale unora din membrii lor. Se ridică un fel de zid chinezesc între aceste două tagme boerești care în realitate erau comunicante.

Barnoschi voește ca boerimea măruntă să fi fost străină de influența grecească; dar tot el spune că cultura carvunariilor „din copilărie și mai ales a părinților lor era grecească” (p. 28—9). Este evident că nu maziții care-și petreceau viața în satele lor, pe săraca lor rătășie, puteau avea această cultură. Ca să cunoască teoriile lui Aristot despre viciile aristocrației, (p. 29) carvunarii trebuie să fi trecut prin școală grecească, și implicit Barnoschi recunoaște că această școală a servit la ceva bun. Dacă Fanarioții, deși cultivați, care au șezut în scaunul domnesc și în divane, au fost luați de vrtejul vanităților deșerte și au dat pilde de trufie și lăcomie, alți greci intelectuali, dascăli și medici, care cunoșteau și ei și propovăduiau pe Aristot, au adus în principate de o parte iubirea de libertate, dorința de a scutura jugul străin, de altă considerația pentru omul cult, prețuirea meritului individual, ceiace constituie primul pas spre o democrație bine înțeleasă. Au și ei deci o parte de merit în însușirile novatorilor și naționaliștilor romîni.

Dar lui Barnoschi îi revine meritul de a fi pus cel dintăiu în evidență o altă latură a rivalității între aristocrați și carvunari. Anume că aceștia, pentru a-și putea impune pretențiile de egalitate cu ceilalți, au așezat în primul rînd al frontului de luptă pe cei care erau într'adevăr „fii și coboritori ai vitejilor”. Au înțeles să opue mîndrei protipendade, boeri cu prestigiul nașterii tot atît de vechi sau chiar mai vechi. În acest senz au fost încurajați mai întăiu de Scarlat Vodă Calimah, el însuși eșit din rîndurile nobilimii mărunte, și un fel de domn al carvunariilor, turcofil și francofil (Barnoschi 75—6), apoi și mai ales de Ioniță Vodă Sturdza (Barnoschi 294 și urm. ; 307).

Barnoschi a arătat că Ioniță Vodă a urmărit refacerea unei boerimi conștiente de rolul ei social. Pentru aceasta trebuia înfrînată atotputernicia protipendadei. În acest scop, domnul carvunar a înălțat sistematic pe urmașii decăzuți ai vechilor neamuri ale Moldovei, pentru că aceștia, pe deoparte, nu puteau fi decît progresiști, iar de altă parte aveau autoritatea morală pentru a se impune, care lipsea firește celorlalte categorii ale boerimii mărunte.

Tradiția sau legenda pe care Barnoschi pune atît preț (p. 19) și care în speță se întoarce împotriva lui, tradiție sau legendă creată de aristocrați, contestă carvunarii cu nume ilustre filiația cu care se mîndreau. Dar nu poate fi o simplă coincidență împrejurarea că Ioniță Vodă a ridicat la cele mai înalte trepte tocmai pe carvunarii care purtau asemenea nume. De astă dată cred că „șoptele intuiției” (Barnoschi p. 16, 19) n’au înșelat pe Barnoschi și că el aduce într’adevăr o interesantă contribuție la istoria clasei noastre conducătoare din trecut.

Barnoschi nu lipsește a aminti că într’un arz al carvunarii la 1824 se cere *ereditatea domniei* și că în lumea carvunarii, între 1824—8, se agita ideea *dinastiei străine* precum și a unei *confederații* a principatelor romîne și Sirbiei, bine înțeles subț heghemonia Moldovei.

Am de adăugat că aceste idei frămîntau tot atunci și boerimea munteană. Constantin Bălăceanu era în fruntea partidului zis „*al independenței*” care vola o existență aproape neatîrnată subț scutul tot mai slăbit al Turciei, în locul celui tot mai greu al Rusiei; se gîndea la *unirea principatelor*, cu capitala însă la București, pentru că acest oraș era mai departe de hotarul rusesc. Bătrînul vornic Grigore Filipescu vola *domnia străin*, cu condiție să nu fie nici turc, nici rus, nici grec, nici evreu, și *garanția marilor puteri*, pe care Muntenii o ceruseră încă dela 1772. Dinu Goleșcu este prea cunoscut. Iar din pleiada de tineri progresiști de atunci, mă mărginesc a aminti pe lăncu Văcărescu, cel cu stihurile naționaliste la condica lui Caragea; pe Costică N. Filipescu în a căruia frumoasă corespondență, publicată de P. Eliade, se vorbește de *domnie ereditară* și de *neatîrnarea țării*; pe C. N. Brăiloi care din occident unde studia, se interesa de soarta *sărmanilor țărani*. Toți, cași carvunarii moldoveni, aveau concepția că rezolvirea problemelor sociale este de competența exclusivă a clasei conducătoare, dar și că această clasă are datoria de a se interesa de acele probleme. Nu pot vedea deci superioritatea necontestată a civilizației Moldovei în vremea aceea (Barnoschi 316).

Dar în Muntenia se aude, încă dela 1822, un glas care în Moldova lipsește. După cum mișcarea lui Tudor pornise inițial împotriva boerilor, fie romîni sau greci, tot astfel se ivesc „apeluri către Romîni”, opere a unor intelectuali din clasa de jos și îndreptate contra privilegiatilor. Era obșteea cea mare a poporului care începea să murmure împotriva obștei boerești. Avem, de o parte, din 1822 un jurămint al boerilor „pentru unire”—între ei—în care definesc *patria* „societatea celor... împărtășii unul de către altul”, care se strică prin „încuibarea străinilor” din pricina desbînărilor. Avem de altă parte, tot de a-

tunci, o violentă diatribă împotriva „blagorodnicilor“, adică privilegiatilor și „fandasilor“ lor, din care izvorăște „inponcișarea locuitorilor“. Neamul românesc a ajuns la „pustiire“ în 1821 pentru că avea un „cap străin și mădulare foarte inponcișate“. Privilegiații se mulțumesc „că se trag din naștere trupească din cutare și din cutare“. Boer se numește „acela care poate să înjure pe cel mai mic patriot cînd va voi“. Adevărul este că nu boerii fac țara, dar țara pe boeri și că boer este omul cel mai de folos compatrioților săi, fără preocupare de naștere. Se cere ca fiecare să poată ajunge la cele mai înalte situații prin „învățătura, silința și vrednicia sa“. Trebuie să se convoace o adunare de cite doi deputați de județ, aleși de obștea județului și să se stăruiască pentru înmulțirea școlilor naționale.

Iată, încă dela 1822, glasul revoluției *muntene* dela 1848, tonul proclamației dela Islaz că țara trebuie să fie condusă de toți fiii săi, o concepție cu totul diferită de a boerimii progresiste din amîndouă principatele dela 1822.

O lume de idei nouă, cercetată de Barnoschi pe care nu-l mai pot urmări în cadrul acestui articol și așa prea lung.

M'am mărginit, în limitele modestei mele competențe, să fac, din punct de vedere istoric, analiza critică a unei părți din cartea lui Barnoschi, rezervîndu-mi de a continua într'un număr viitor. Intîmpinările mele vor fi prețuite, nădăjduesc, de autor potrivit cu intenția mea: de a aduce cel mai nimerit prinos unei lucrări de valoare.

Ioan C. Filitti

Cel din urmă basm

- Sonia dragă, ai să-ți strici minile,—ai să te plictisești!
- Nu-nu! Drept că nu! Dimpotrivă, mă distrează!
- Bine! atunci să te fac gospodină!—Suzica, uite cheile: du-te cu ele în etac, deschide șifoniera și caută în colțul din stînga al raftului de jos,—ascuți!— vei găsi un teanc de șorțuri; alege tu unul frumos pentru Sonia.
- Suzica se avîntă, mai-mai să răstoarne pe Nuni, care tocmai atunci intra încet, ținînd cu amîndouă minile castronul cu migdale opărite.
- Suzica! o mustră Nuni, încruntîndu-se.
- Lasă, gospodina mamei! Așa-s copiii! Mai bine spune-mi cîte ai mîncat pe drum?
- Zău că nu, mămăică!
- Fie și-așa!... Atunci, tu curăți migdalele și lei sama totodată, să nu mînce Sonia și cu Suzica strafidele: da?
- Ei!
- Suzica intră pe ușă, cu șorțul în mînă, ronțîind pe înfundate:
- Mămăică, ai uitat șocolata în șifonieră! S'o aduc?
- Bravo! Ai și descoperit-o!... Aceia nu-i pentru conzoni,—dar nici pentru botișorul tău!
- Intră Pachița:
- Cuconița, am bătut la ușă,—da' n'a răspuns; să mai bat?

— Dă-i pace băiatului, Pachito ! Lasă-l să doarmă !
 — Cuconiță, oule-s gata : să le aduc ? întrebă dela ușă
 bucătăreasa.

— Adă-le.

— Ce-i cu Ștefănel ? întrebă Sonia.

— Cred că nu-i nimică ! A avut asară o migrenă și
 doarme mai târziu : asta nu-i strică !

Sonia abia izbuti să ocolească un zîmbet : Ștefănel bol-
 nav !?

Întimplarea îi dezvăluise o taină, prin crengile zarzărului
 dela geamul ei : Ștefănel, alergînd în zorii zilei prin livadă, cu
 pulpanele pelerinei fluturînd în vînt, cu părul cărunțit de flori,
 ca un copilăros arhanghel de umbră și argint, al fluturilor : de
 unde venea ? Unde-și petrecuse noaptea ?...

— Sonia, pentru tine.

Mînuța lui Nuni îi strecură printre buze, un miez jilav de
 migdală.

Ugub... ugub... uguub, răsună în dreptul geamului deschis,
 chemarea galeșă de contraltă, a unui hulub, — urmată de șuera-
 tul picurat al curcilor.

Mărunt-mărunt, degetele Soniei și ale Suzicăi, începură să
 desprindă codițele străfidelor ; în răstimpuri Suzica se apleca,
 obidită, ca o cusutoreasă care tot rupe în dinți ața mereu în-
 nodată, — și buzele ei culegeau o străfidă.

Așezată la loc mai ferit — la poalele feții de masă, pe un scă-
 unel — Nuni curăța spornic migdalele : o migdală în farfurie,
 una în buzunarul șorțului ; o migdală în farfurie, una în gură.

Galbene, sinelii, roșii, vișinii, violete, împetrițate, — oule de
 Paști — tolănindu-se uscate pe sugători sau încălecîndu-se lucii
 în castroane — răsplineau în sofrageria albă, zarva lor colorată
 de iarmaroc.

— Mør de cald ! — Copii, luăm o dulceață cu apă rece ?

— Luăm, luăm !

— Pachito, — cu vîntul !

— Buna dimineața... buna dimineața.

Ștefănel intră în sofragerie, aplecîndu-se pe rînd, în fața
 Soniei, în fața mamei lui, — cu obrajii vămuiți din treacăt, de
 buzele lui Nuni, de buzele Suzicăi.

— Cum îți mai este, Ștefănel ?

— ...! A ! Mi-a trecut ; am și uitat !

— Ia să te vad... ești palid, Ștefănel, tare palid ! Ai dor-
 mit bine ?

— 'M ! Așa ș'asa !

Simți că privirile tuturor îl măsurau, și că începe să se roșească :

— Au eșit bine cozonacii ?

— Eii! mai este! De-abia i-am pus la cuptor!—Nu-i așa? întrebă doamna Balș pe Pachița care intrase chiar atunci.

— Vai de mine și de mine, cuconiță! Da' se mai întrebă una ca asta! S'or diochie, ferească sfântul!

Ținând de toate tablaua de argint, pe care paharele brumau lăcrămînd în jurul chiselei,—Pachița se opri mai întâiu, în fața Soniei.

— Dela ghiță, duducuță, se mîndri ea.

— Știi că-i tirziu, mamă; nu mîncăm?

— Că bine zici! M'am zăpăcit, cu-atîta treabă! Și ție trebuie să-ți fie foame cu-adevărat! Hai, copii, repede!

Mîinile tuturor forfotiră zorite spre tabla: lingurițele zăngăniră; aurul de caise al chiselei scăzu; paharele sunară...

— Pachițo, noi fugim să ne gătim; tu pune masa.—Hai, copii! Să vedem care-i gata mai degrabă!

Se răspîndiră spre ușă, glumînd.

— Ștefănel, îmi torni apă de spălat pe mîni?

— Cum nu, domnișoară!

Sonia porni înainte pe coridor, desfăcîndu-și șorțul; Ștefănel o urmă.

Intrară în odă. Sonia își aruncă șorțul pe divan, își suflecă mînicile bluzei; întinse mîinile asupra ligheanului:

— Cîte puțin! Incetinel!

Degetele Soniei se adunau hazlii: vîrfurile fiecărui deget aveau cîte o scuiță de vopsea, colorată vioiu ca florile de portulac.

„Ce mîni de copil are Sonia“! se miră Ștefănel, pe cînd îi turna apă.

— Il vezi! Uite.., uite-l... Dacă nu te-ai uitat!

Gonit de suflarea Soniei, clăbucul se risipise ca năluca unui puf de pădăie...

Ștefănel surise îngăduitor.

După ce-și șterse mîinile îndelung, deget cu deget, Sonia se opri în fața oglinzii, luă flaconul cu levănțică, își turnă pe mîni, pe batistă:

— Ștefănel, vrei?

— Mulțămesc,—dar nu mai rămîne nimic!

— Nu te îngrijii: mai am! Ține palma; nu așa!

Intinzînd degetul arătător, Sonia îi împunse glumeț podul palmei, silindu-l să și-l cufunde și să-și ridice degetele împreunate.

— Așa! --De-ajuns?

— Mulțămesc-mulțămesc!

— Nu da pe față! E prea tare! Indărătnicule!

Cu fața încrețită de furnicătură, Ștefănel se apropie de fereastră, să se răcorească.

O adiere cu miros de faguri, un freamăt spumos îl făcură să tresară: prin arșița parfumului de levănțică, simțise adînc dojana blîndă a zăzărului sărutat.

* * *

Eșind din sufragerie în urma celorlalți, Ștefănel zăbovi pe prag: încotro să apuce? Spre odaia lui, singur? spre salon, cu ceilalți?...

Nu știa cum să-și treacă mai lesne după-amiaza, în așteptarea nopții!

— Iar te duci la culcare, Ștefănel?!

— Nu, domnișoară! Veneam spre salon!

Și în aceeași clipă se simți umilit: nu mințise cum trebuie!

„De ce n'am răspuns: mă duc să cetesc la mine!”

Înainte de-a intra în salon, se opri nehotărît, cumpănind: „Adică ce-ar fi dacă tot m'ași duce la mine?... Nu: ar fi ne-cuviincios!” Și intra.

Storurile lăsate în jos și zumzetul molcom dindărătul lor vesteau că o zi vărătecă se răzletise printre zilele primăverii.

Pe un divan, Sonia fuma, jucîndu-se cu fumul. Buzele ei, dinadins rotunjite, aruncau inele mai mici, pentru degetul lui Nuni, așezată la dreapta ei, inele mai măricele, pentru degetul Suzicăi, așezată la stînga ei.

Fetițele țineau socoteala cu glas tare:

— Eu am cincisprezece rotocoale!

— Eu șaptesprezece!

Degetele lor iscoditoare păreau că se gîrbovesc din ce în ce, sub povara covrigeilor brumării.

— Am cincizeci de rotocoale! hotărî Suzica, nerăbdătoare, ridicînd degetul spre adevărire!

— Nu-i adevărat, Suzica! Nu încap atîtea pe un deget! Eu am șaiszeci: pe fiecare deget cîte zece!

— Firește, fiindcă tu ai cîte șase degete la o mînă! adăugă Ștefănel, care urmărise jocul.

— De ce te amesteci Ștefănel! se oțărî Nuni.

— Lasă, Nuni, tu ai cîștigat! Drept răsplată ia-mi țigara și arunc'o în sobă.

Nuni luă țigara, cu ifos,—și se 'ndreptă spre sobă, aruncînd Suzicăi o privire cu mult înțeles.

*

— Ștefănel, știi concina?

— Care concină, domnișoară? Știu mai multe!

— Cea simplă: cărțile, două puncte, concina cea mare, tot două; concina cea mică și treflele, cite un punct. Iei popă cu popă, damă cu damă; cu valet iei toate cărțile. Nu-i voie să trișezi il amenință Sonia cu degetul.

— Da' noi ce facem? cerură socoteală într'un glas, fetițele.

— Voi priviți!

Văzîndu-le că se întunecă, Sonia urmă:

— Adică, stați! am găsit!—Tu, Nuni, du-te la mama și cere-i un pumn de strafide; tu, Suzica, cere-i un pumn de migdale. Care pe care? Ați înțeles?

...Dintr'o grămadă de cărți amestecate, Ștefănel începu să aleagă și să împărecheze cincizeci și două, pentru concină.

Intretimp, fetițele se înapoiară cu cite o ceșcuță de cafea neagră: plină cu strafide a lui Nuni; cu migdale, a Suzicăi.

— Strafidele să vie la mine!

Cu ceșcuța încrustată în pumn, Nuni se ghemui pe divan, îndărătul Soniei; Suzica se așeză la margina divanului, lângă Ștefănel, punîndu-și ceșcuța pe covor.

Jocul începu, Sonia dădea cărțile: Ștefănel și le desfăcu rotat între degete, pe-ale lui.

— Avem fante! proclamă Suzică.

Cu fantele, Ștefănel strînse cărțile de jos; Suzica le gospodări.

Auzind glasul Suzicăi, Nuni înțelese ceva, și mîncă o strafidă.

...Concina cea mare luată de Ștefănel, momi cîștigul. Cărțile de lângă el sporeau necontent. Bucuria zugrăvea pe obrajii Suzicăi doi mari ași de cupă, din ce în ce mai aprinși.

— Sonia, cum stăm? întrebă Nuni care nu știa jocul.

— Răău, Nuni dragă! Ne bat migdalele!

Nuni oftă,—și se tupilă tainic în fundul divanului.

— ...Am cărțile, începu Ștefănel, cu un zîmbet modest.—

Una, două, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt: și treflele le am!

Plus concina cea mare...

— Nuni, dă strafidele! porunci Suzica.

— Poftim! răsună răspunsul resemnat, însoțit de ceșcuță.

— Nuni!!... Să știi că te spun mămăicăi!

Ceșcuța era goală.

Risetele lui Ștefănel și ale Soniei măguliră zîmbetul lui Nuni.

...Dîndu-și samă că e foarte bine dispus,—Ștefănel se posomorî.

*

Rugată de Sonia, Suzica se așeză la pian și începu să cînte un menuet de curînd învățat, pe dinafară...

„...Disară, după ce se culcă toți, mă strecor în livadă...“
Gîndul se opri o clipă, îmbătat de presimțirea dragostii,
ca nările de-roma zmeurei...

...Cu șovăiri grațioase și line lunecări de picături dea-
lungul coapselor unei amfore, sunetele menuetului se fugăreau...

„...Mă apropii prin întuneric... mă aplec pe sub crengile
piersicilor...“

Un istovitor tril de privighetoare, vesti gîndul aplecat
subt piersici: bătăile inimii.

...O pauză... și-acordurile menuetului se înfiorară sprinten,
ca fișnirea apelor unui havuz...

„...Și mă așez pe bancă...“

Cuminte de atîta fericire, gîndul se lăsă pe bancă...

...Un acord aproape grav... și sunetele menuetului se ri-
sipiră mai zglobii, ca risul unei fetițe de după evantaiul
desfăcut.

„...Și stăm pe bancă...“

Ca doi copii îndrăgostiți fără să știe, lăsați să stee sin-
guri în grădină,— și stînd alături, împreună, aplecați pe-o carte
pe care n'o cetesc, ca să fie mai alături,—și fericiți că vîntul
le amestecă șuvițele de păr, dezmierdîndu-i cu sfiata și parfu-
mul lor: gîndul și cu zarzărul ședeau pe bancă...

...Suzica isprăvi menuetul cu un acord falș și cu un zîm-
bet pocăit.

Sonia se ridică de pe divan, îndreptîndu-se spre fereastră.

...Ștefănel deschise ochii,—și plecă de pe divan, fiindcă
simțise deodată că ședea singur pe bancă.

*

...Asupra zărilor trandafirilor și violete, asfințitul pogora
tremurător, ca roiuri dese de albine pe piersici înfloriți.

Din zarzării livezii curgea înspre prisacă un riu de mur-
mure care spunea că a trecut o zi de primăvară, și că mierea
nouă în faguri e surîsul melancoliei florilor de zarzăr...

* * *

...Se frămînta în lung și 'n latul odăii, necontentit.

Se oprea în treacăt la ușă, asculta, iat pornea; se oprea

la fereastră, privea,—și iar își începea colinda, în lung și 'n lat.
...Trecură pași pe coridor; răsunară glasuri, risete: se amestecară, se răsfirară, se îndepărtară... Izbituri de ușă, apoi cheile întoarse, hotărniciră liniștea de noapte.

Ștefănel stinse lumina. Își ghemui neliniștea pe pat, așteptind încă... Nimeni nu știa, și nimeni nu trebuia să afle că el se întilnește noaptea, în livadă, cu cineva..

Cite o teamă fără de rost îi închidea ochii, adunându-i privirile în el, spre zarzărul de lângă bancă: nu plecase, firește! Ca un fum de tămie în lumina lunii, zarzărul albea în el... Ce bine-i în odaia Soniei! Zarzărul e lângă geam; întinzi mâna și-l alinți; de pe divan îl poți privi până adormi... Oare se culcase Sonia?... Sonia!... Și o nedumerire mîhnită îl cuprinse, descoperind că zarzărul iubit din zori, n'avea nume.. Singurătatea întinse buzelor lui un fluer mut.

...Două aripi crunte, săgetară larg în dreptul lunii.
Văzduhul se întunecă, pămîntul se mistui; și prin prăpastia adîncă, prăbușirea îngerului negru, blestemat de lună,—filii...

Ștefănel se repezi la geam: se stîrnise furtuna?

Nu! Trecuse doar un noar!

Ce spaimă!

Ce ușurare!

...Culcată pe pervazul ferestrei, Sonia încercă, apăsînd cu tot brațul, tîria unei crengi. Deși mlădie, creanga era voinică. Se aplecă mai tare în afară, rezemîndu-și obrajii, increzătoare, pe maramele zarzărului.

Tresăriri de aripi, zboruri sperioase, o legănată roire furturie,—vestiră cuibul nou, oblăduit de crengi.

Iscodi cu privirea prin livadă: se vedea bine, și nimeni n'o putea descoperi acolo: în odaie stînsese lumina.

...Inchise ochii, îmbinîndu-și genele cu florile. Clipi. Zîmbi...

În răstimpuri limpezi, mlădițele îi adiau parfumul lor dulce, umed, ca suflări de copii adormiți.

Desprinse o floare cu buzele; o alungă cu suflarea.

Culese altă floare, alta, înșirînd mătăniile ușoare de pe brațul crengii.

...Auzi lămurit poarta livezii deschizîndu-se; apoi, pași. Se dădu îndărăt la adăpostul florilor. Ascultă: pașii se apropiau. Iar se aplecă, pîndind. Îl zărise pe Ștefănel: se îndrepta spre bancă.

Sonia se uită în jos, sub zarzăr: nimeni pe bancă! Atunci aștepta pe cineva!

Ce ridicase de pe iarbă? O scrisoare mototolită?

...Părea o batistă de departe, grămăgioara de flori scutate.

Abia le culese și le și risipi, deschizînd pumnul dezamăgit,—și repede le culese iară: erau doar florile zarzărului!

Așa pătea mai de mult, cu pînea! Bunica îl învăța: „Ștefănel, e *păcat* să arunci pînea pe jos, fiindcă pînea e trupul Domnului nostru. Ia sama! Te vede Cel de Sus!”. El uita povața bunicii și arunca rămășițele dela masă, oriunde se nime-rea: pe-afară, după vrăbii; prin odae, după muște. Și cum le vedea împrăștiate, își aducea aminte, se temea de minia Cerului,—și se trudea să adune de pe jos, ceiace risipise în joacă, fără socotință!... Odată, călcînd din greșală un miez de pine azvîrlit în ogradă, ceruse ertare miezului de pine și lui Dumnezeu!

Cum îl furase gîndul
De cînd ședea pe bancă? Și pentru ce ședea!

...Un fulger violet înflori și se scutură pe zare ca o uriașă tufă de lilieci nervoși; pămîntul începu să miroase a ploae.

...Ștefănel își aminti cu mirare avîntul, care-l aruncase în crengile zarzărului... fericirea din zori...

Intinzînd minile reci, cuprinse o creangă, o aplecă spre el... tot mai încet... și îi dădu drumul, neștînd ce să facă cu ea!

Ce se întîmplase? Se înstrăinase de zarzăr?

Cu o înfrigurare deznădăjduită, închise ochii, căutînd, chemînd, cerșînd: zarzărul, visul, zarzărul...

Dar înlăuntrul lui, un orb buimac întindea minile în neștire,—și pe minile lui cădea întuneric, obidă.

O zare se cutremură, gemînd înăbușit. Orbitoare lumini de fulger viscoliră cerul. Și la lumina lor biciuitoare, Ștefănel se simți atît de singur, atît de părăsit, încît minile i se împreunară dela sine, fruntea i se aplecă, și începu să murmure cu negrăită umilință, rugăciunea amarului lui: să se îndure de el; să nu vie încă furtuna; să-l mai lase lîngă zarzar: să nu i-l scuture, saracul! Și să aibă milă de el, și să-i dea îndărăt dragostea lui: măcar o clipă să i-o dea îndărăt!

Și pentru el, și pentru zarzărul lui, Ștefănel făcu semnul crucii în fața furtunii.

Deavalma, fulgerele destelinau noaptea: cînd vînată, cînd sură.

Ierburile tremurau: cînd palide, cînd negre.

...Din funduri căscate — rupînd în dinți zăbala unui trăsnet, — un vînt porni în goana mare, prăvălindu-se bubuitor, pe-o zare spartă.

Și vînturile toate se dezlănțuiră: cînd palide, cînd negre, — cînd vinete, cînd sure.

Miresme crude alergau tirite 'n vînturi.

Se apropia.

Și deodată — cu sîngerii și zvicnitoare vine de trăsnete — năpraznica inimă neagră, bătut, bătut, bătut...

Ploaia!

— Ștefănel! Ștefănel! Sai repede pe geam!

Tresări.

— Ștefănel, degrabă!

Boabe reci îi ciurufiau tîmplele.

Petale albe se 'nvolburau în pîlpîirea fulgerilor, ca fulgii deasupra unui măcel de lebede.

O răsucire, un salt și siărîind în picioare spaima florilor, intră în zarzăr.

O creangă îl zgîrie; o frînse.

Din zborul florilor, o zmuncitură îl aruncă pe margina ferestrei. Cuprinzîndu-l de mîni, Sonia îl trase înlăuntru. Abia mai avu răgaz să închidă geamul pe pumnii ploii.

— Duducuță-duducuță!

— St, Ștefănel! șopti Sonia, punîndu-i mîna pe gură.

— Scoală, duducuță! Dă-mi drumu să 'nchid geamul!

— L-am închis, Pachițo! Te poți duce liniștită!

Ștefănel făcu doi pași, și amețit se așeză pe covor, la margina divanului.

— Ștefănel nu ți-i bine?

— ...

La lumina fulgerelor, petalele-i sclipeau în păr, pe haină, ca o lunară zale sfișiată.

Sonia ingenunchè cu fața spre el, punîndu-i mînile pe umeri:

— Uită-te la mine, Ștefănel: ce ai?

— ...

Î se învîlmășau în minte vîrtejuri repezi, frînte: zarzărul, Sonia, visul, furtuna, levănțica.

Cuprinzîndu-i capul de subt bărbie, Sonia îl înălță spre ea... Doi ochi mari, mari, — și genele iute se plecără.

Strîngîndu-și deodată tîmplele cu pumnii, Ștefănel începu să tremure de hohote înăbușite...

— Hai, Ștefănel! Lasă, Ștefănel!

...Lacrimi rotunde îi instrugurau obrajii, se strîngeau spre bărbie de unde picau grele.

— Ești băiat mare, Ștefănel!... *Te-a uitat, n'a venit!* Nu-nimica! Asta trece!

Minile Soniei îi învăluiau fruntea, timplesle; minile Soniei îl dojeneau, îl mîngîiau...

Și el plîngea,—plîngea ca să-l aline încă, un chip numai gropițe de zîmbete și soare.

Ostenise stînd în genunchi. Se așază pe covor, lîngă Ștefănel, sprijinindu-se de divan.

Cuprînzîndu-i virful degetelor, cercă să-i descopere obrazul; își simți mina culeasă de minile umede, lipită de obrazul ud: i-o lăsă.

Căzînd, un tunet bubui deasupra casei: geamurile se cutremurără.

Sonia tresări înfricoșată, trăgîndu-și mîna; cu ea, își aduse pe piept capul lui Ștefănel: îl păstră.

Curgeau șuvoarele ploii, duduind pe acoperiș, ropotînd în geamuri, sfîșîindu-se departe, cu șuere sirepe de codri îndrîjiți...

— Ți-a trecut, Ștefănel?

Se strînse mai tare la pieptul Soniei, copilărește: să nu-l alunge!

Florile de zarzăr încălzite în părul lui miroseau proaspăt. I se păru Soniei că în brațele ei înflorise o creangă de zarzăr. Cu blîndeță își încolăci brațele goale în jurul grumajilor supuși.

Ștefănel își ținu suflarea.

Inima Soniei îi zvicnea în urechi, pe timplesle, pe inima lui, ca o ploae de vară...

*

Cîntecul streșinilor, cîntecul crengilor.

Cu fluerul pe buze, luna cînta frăgezimea primăverii după ploae.

Incercânații ochi de cicoare ai seninului, visau.

*

...Prin somnul lui ușor, sărutarea căzu ca o garoafă într'o fîntînă... Înflorat, deschise ochii: visase?

Mîna Soniei îi acoperi ochii:

— Dormeam așa de frumos!... Mai plouă?

...Sonia descue ușa, o deschise cu încetul; înaintă pe coridor în virful picioarelor... Ascultă: tăcere, toți dormeau. Ina-

poindu-se în odae, un val umed îi răcori obraji aprinși, îi spulberă șuvițele de păr.

— ...! Unde ești, Ștefănel?

Zvirlită de afară, prin geamul deschis, o creangă de zarzăr căzu pe covor, risipindu-și florile și picăturile de ploaie.

V

— Buna dimineața, domnișoară, îngină Ștefănel, aplecându-se în fața Soniei.

Și în adîncul sufletului—ca pe o iconiță de lemn sfînt, atîrnată cu un lînțuțel pe căldura pieptului gol,—Ștefănel simți numele pe care buzele nu-l rostiseră.

— Sonia, mai fă-mi un castel!—Vezi ce-ai făcut, Ștefănel! Jalnică, Nuni arată ruinele castelului de cărți de joc, nimic din greșală de Ștefănel.

— Lasă, Nuni, că-ți fac eu!

Luînd înaintea Soniei care tocmai vroia să se aplece, Ștefănel se așeză alături de Nuni, pe covor și strînse cărțile împrăstiate, laolaltă. Apoi, sub ochii neîncrezători ai fetei, închipui din două cărți iscusit sprijinite, una 'n alta, un cort, pe care-l întări cu alte două cărți proptite pe delături. După multă migăleală castelul începu să se 'nfirepe.

Ștefănel se înflăbîntase.

— Nuni, mai adă-mi o păreche de cărți! Să vezi ce frumos ți-l fac!

Nuni plecă, umblînd cu sfială, de teamă să nu turbure bicisnicile ziduri.

Rămînînd numai cu Sonia, Ștefănel se grăbi să îndrepte o carte cam șubred așezată; castelul leșină... și rămase turtit.

Sonia începu să ridă:

— Fugi, Ștefănel! Nu te pricepi! Lasă-mă pe mine!

Se așeză pe covor, alături de el.

Vroi să și înceapă, dar o supăra părul. Cuprinzîndu-și cu amîndouă minile bucele care-i năvăliseră pe obraji, le grămădi îndărăt, după urechi: năvăliră la loc, atîrnîndu-i pînă pe grumaji, ca cercei rotunzi și grei, de abanos și de mahon.

— Cum a putut oare Meșterul Manole să zidească în mănăstire pe iubita lui? se întrebă pe sine dragostea lui Ștefănel.

Veni și Suzica să privească. Mai dărimă și ea castelul, cu o fățarnică suflare dinădîns:

— Nu eu, Nuni! Zău că bate vîntul!

Sonia îl începu din nou, născocind o temelie mai trainică.

— Păcat că n'are geamuril oftă Suzica, cu gînd să necăjească pe castelana Nuni.

— Tu nu vezi că are ! îi răspunse Nuni îndată. Numai că-s storurile trase,—fiindcă bate soarele !

Sonia dădu dreptate lui Nuni. Intorcînd pe față una din cărțile laterale :

— Cum nu, Suzica ! Se poate să n'aibă geamuri ! Uite un Fante care tocmai stă la geam !

Și așezînd tot pe față, un zece de cupă din mină :

— Privește : vezi coșul cu cireșe din camara castelului ? Suzica se dădu bătută.

În jurul Soniei, încetul cu încetul se adunară și lumini de soare, și liniște : blajină liniște de covor bătrîn. Fetitele urmăreau cu luare-aminte sporul clădirii. Zburdălniciile izgonite cîrpeau la geamuri...

Sprijînit într'o mină, Ștefănel respira pe furiș părul Soniei, privind cu părere de rău desăvîrșirea castelului rîvnit de Nuni : abia începuse și iată că se și apropia de sfîrșit fericirea lui de levăntică.

Pachița se ivi pe prag, cu vorbe, turburînd pașnica micime a celor de pe covor.

— Vă pofteste cuconița la dejun.

Ce repede trecuse dimineața !

— Ștefănel, mi-am uitat chilimbarul în salon ; adă-mi-l te rog !

Se întoarse în salon, luă șiragul ; Sonia îl aștepta pe coridor.

— Poftim... domnișoară.

Un zîmbet lăuntric învioră ochii Soniei :

— Ștefănel, de ce nu-mi spui pe nume ?

— Fiindcă...

Și se înroși.

Cum să-i spue că numele ei era o taină pe care n'o putea destăinui, ziua, în fața tuturor !

*

Aromă trîndavă a căldurii de cuptor, mirosul cozonacilor domnea în sofragerie.

După ce se așezară în jurul mesei, doamna Balș se îndreptă spre bufet și cu oarecare solemnitate glumeață ridică fața de masă, descoperind crîngul castaniu și puhav al cozonacilor proaspeți.

- Cum îți par, Sonia ?
 — Srașnicii !
 — Mămăică, dă-mi-l pe-al meu !
 — Și mie, mămăică !
 — Bine, Nuni, da' tu nu știi ce păcat mare e să mininci
 cozonaci în săptămîna Patimilor ?
 — ...Am să fac mătânii, mămăică !
 Neștiind să se împotrivescă, doamna Balș luă din frun-
 tea cozonacilor pe mezinul lor și-l dădu lui Nuni
 — Iaca și fie, Suzica.
 Suzica luă în primire pe gemenul bosumflat al celui din-
 tăiu, ciupindu-i egreta de migdale de pe boneta brună.
 — Sonia, și pe tine te-am pus în rîndul copiilor : îl vrei
 acum ?
 — Mulțămesc, nu ! Eu îs cuminte... și mă înfrupt din pă-
 catul lui Nuni !
 — Da' tu, Ștefănel ?
 — Nici eu, mamă !
 La masă, Ștefănel își avea locul între Nuni și Suzica. Își
 lăsase cozonacul să stea lingă al Soniei.

După prînz, Ștefănel intră la el în odaie,—și rămase a-
 colo.

Sonia se plimba în livadă, cu mama lui și cu fetițele. So-
 nia era a celorlalți, după amiază. De aceia el venise în odaia
 lui: mîhnit ? Nul Dimpotrivă !

Și'n el era o livadă,—și o bancă pe care așteptarea scu-
 tura flori tinere.

*

— Zarzărul...

Cum murmuri numele unui copil care ți-a fost tovarăș bun
 de joacă, și nu-ți mai poate fi prietin, căci a rămas copil și nu
 mai ești;—și-ți pare rău că te desparți de el, și-ți pare bine
 că ești mare...

*

...Își aminti,—și surise unei ultate dimineți de primăvară...
 Fugea prin livadă, fugărindu-și cercul. În toiul alergăturii, de
 după trunchiul unui piersic, zarzărul îi răsărise în față, atît de
 înflorit, încît mirat scăpase cercul din mîni: niciodată nu vă-
 zuse atîția fluturi strînși laolaltă. Era ca într'un basm: toți
 fluturii livezii învăluind zarzărul, gata să-l ducă în nouri.

Dintăiu chibzuse să-i sperie, azvîrlind în crengi bețișorul cu care-și mîna cercul. Apoi se hotărîse să prindă cît mai mulți. Se apropiase tîptîl, se suise pe bancă, întinse mîna cătră crenguța cea mai joasă,—și... în loc să prindă și să sperie fluturi, scuturase flori!

Cîți ani avea pe-atunci?... Cinci ani?... Alunga cercul, prindea fluturi...

Zimbi... Era ora lecției de pian...

În loc să se ducă în salon, unde îl aștepta pianul deschis și mama,—se cățărăse în zarzăr, cu praștia în mînă, cu buzunarul doldora de pietricele.

Fugise, fiindcă nu-și învățase lecția. Așa se întîmpla primăvara!

Mama îl strigase pe-afară, prin odaia lui. De unde să-i treacă prin minte că el era în zarzăr!

Ora lecției de pian trecuse ușor. Dar isprăvisese și pietricelele, și pe deasupra se temea să nu fie pedepsit.

Și o albină binevoitoare, îl înțepase în deget, scăpîndu-l o săptămîină încheiată, de lecții de pian,—și de muștrări!

...Se înroși: sărutase zarzărul!... Era naiv, *pe atunci!*

Se înroși mai tare, cu cîtă ușurință, cu cîtă nepăsare rupse o creangă înflorită!... O dăruise Soniei, Zimbi...

Se întrebă: ce-ar face dacă ar trebui să aleagă între Sonia și zarzăr? Ar tăia zarzărul ca să rămîie Sonia mereu la ei?

— Aș ruga-o frumos pe Sonia, să-l îngăduie la fereastră, —și Sonia l-ar cruța!

— Bietul meu zarzăr!

O carte de basme, cu poze sfîngace, cetită în copilărie, și aruncată și uitată într'un colț,—pe care-o mai deschizi odată, răsfoind-o îndelung, cu înduioșare, fiindcă în foile ei ai ascuns și ai găsit întăia scrisoare de dragoste.

*

...De cînd o iubea pe Sonia?

Străbătu noaptea furtunii, noaptea visului, îmbinate una în alta: trecu înainte.

Din flori în flori, din flori în muguri, străbătu imprimăvărarea zarzărului: trecu mai departe.

...Cît de dragă-i era Sonia!

Inotătorul care spinteca împotrivirea riului,—înălțîndu-și brațele spre soare, se răsuci... și cufundîndu-se din nou se lăsă dus de goana revărsării apelor...

...Chiue primăvara prin lumini tomnatece.
 În crama zării de apus, scuturându-și chica roșcovană,
 soarele—arămiu la trup, calcă apăsat, strivind puternic, cior-
 chine umbroase de coarnă: must vișiniu,—rumene clăițe de bu-
 suioacă: must ruginiu.

Și noaptea desculță vine de departe, din vii roditoare,
 din viile lunii,—cu brațele pline de struguri brumași de argint,
 și viespi poficioase de aur.

* * *

— Ghiorghe, vrasăzică ne-am înțeles. Mîni, disdedimi-
 neață mi-l aduci pe Roibu la scară.

— Da, cuconașule.

— Vezi să fie bine potcovit!

— N'ai teamă, cuconașule! Am eu grijă de toate!

— Ghiorghe, și încă ceva: dacă vezi că întîrzi, trimite-o
 pe Pachița să-mi bată la ușă. Nu uita! Ține-o tu din scurt!
 Noapte bună.

— Sărut mîna, cuconașule.

Ștefănel se grăbi spre casă, îngîndurat...

Trebuia neapărat să-o vadă pe Sonia înainte de culcare!
 Trebuia neapărat să-i vorbească... să-i spue... Ce să-i spue?

Se opri sperios, pe scara cerdacului din față, mai-mai să
 se întoarcă îndărăt. Dacă-i răsărea Sonia deodată, în față? Ea
 singură cu el! Ce i-ar fi spus! I-ar fi spus... i-ar fi șoptit
 din toată inima: „Sonia!“; și-ar fi fugit... Dar nu se arăta ni-
 meni, în cerdac!

Intră în casă. Prin coridor era întuneric. Se opri. Ce cop-
 il era! Dacă i-ar fi eșit Sonia înainte, i-ar fi luat minile, i le-ar
 fi strîns aprig—cum strîng marinarii, în preajma plecării pe
 mare, minile iubitelor lor,—și i-ar fi spus, privind-o drept în
 ochi:

— Sonia! eu plec mîni dimineață! O zi întregă o să
 fim despărțiți...

Și-ar fi simțit atunci minile ei îndurerate de strînsorea
 nemiloasă.

Dindu-și samă de sălbătăcia lui, Ștefănel își mușcă bu-
 zele până la singe, și dezmierdă—neîndrăznind să le sărute—
 ca pe niște aripioare de flutur bolnav, mînuțele vătămate de
 închipuirea lui...

— Cine-i?

— Vail... Cum m'am speriat, cuconașule!

— Tu erai, Pachița!

— Of! eu eram!

— ...Pachișo, dumnealor s'au culcat ?

— Numai duducețele cele mici; cuconița și cu duduceța se plimbă afară.

Ștefănel respiră adînc și intră în salon.

Se întinse pe divan deadreptul, fără să mai aprindă lampa, — cumișit ca după o primejdie, — în așteptarea alteia.

*

— De ce nu se culcă mama ?

Nu mai veneau; nu mai veneau!

Măcar o clipă s'o zărească! Să-i spue doar bună sara! S'ar fi mulțămît și cu-atît!... Să n'o mai vadă până mine sară!

Se sculă de pe divan. Lipindu-se de ușa salonului, ascultă... Nu mai putea gîndi nimic! Incepu să numere, fărîmițîndu-și zbciumul în numărătorea tăcută.

Ca un ceasornic de nisip.:

— Una, două, trei, patru, cinci.

Uniform, migălos, monoton.

...Portița cerdacului scîrții; se auziră pași pe coridor, — un glas:

— Pachișo...

— Dacă nu es din salon, i se întîmplă Soniei o nenorocire, se îmbărbătă Ștefănel.

Deschise ușa.

— Aici erai, Ștefănel! N'ai văzut-o pe Pachișo ?

— Nu, mamă: ai nevoie de ea ?

— Da, — adică nu! Du-te tu atunci în livadă și du-i Soniei paltonul. Eu mă culc... Stai, Ștefănel! Unde te duci? N'ai auzit ce ți-am spus? *Du-i Soniei paltonul.*

— A! da!... Unde-i paltonul ?

— Unde vrei să fie! În cuer, Ștefănel!

...Zmulse un palton din cuer, și abia înfrînîndu-și pornirea de fugă, eși din casă. Odată afară, o luă la goană. Se opri la intrarea în livadă, sprijinindu-se de poarta deschisă, cu suflarea tăiată: iar se temea! Simțind paltonul de pe braț, îl strînse mai tare, ca brațul cuiva care-l putea ocroti.

— După cine fugeai, Ștefănel? îl întrebă Sonia pe neașteptate.

N'o auzise apropiindu-se.

— M'a trimis mama...

Întinse paltonul.

Sonia îl luă, îl desfăcu, privind-l cu tot mai multă nedumerire, — și nemaiputîndu-se stăpîni, începu să ridă, să ridă...

— Mie mi l-ai adus ?

Era paltonul Suzicăi.

— ...Nu te mai osteni degeaba, Ștefănel! Mă duc eu... s'mă culc! Noapte bună! Tu mai rămii.

Ștefănel încleștă pumnii, implintindu-și unghiile în podul palmelor; își pironi ochii în pământ; și surghiuni din el, răsunetul pașilor care se depărtau.

Ar fi vrut să-și zvrile inima ca o piatră după Sonia: s'o lovească.

„Tu mai rămâi”. Da! rămânea: livada era a lui! Putea să stee și singur în livadă, dealungul unei nopți întregi, fără de poruncă batjocoritoare,—de dragul livezii!

Și singur, fără țință, plecă de acolo, despărțindu-se de locul umilinței.

...Ingrămădiți unii în alții, iezii coboriți din stîna lunii, dormeau cu botul în ierburi... Chipuri de umbră cu ochi verzi, în glugi de flori,—prunii și cireșii păstoreau turmele lunii...

Desfăcîndu-și haina și cămeșa, și ținîndu-le în lături cu minile,—Ștefănel grăbi pasul. Răcoarea îi sufla deadreptul în pieptul gol.

Mai tăioasă, mai aprigă ar fi vrut să fie răcoarea nopții: să-l nimicească.

S'ar fi dus așa, cu pieptul gol, cu capul drept, până în fața Morții, și închinîndu-i-se, ar fi stat să-i sufle și să-i sîngă. Ea, flacăra roșie din piept.

Și 'n urmă lui să sufere toți,—și Sonia.

...Și se trezi lingă zarzăr.

Cînd plîngea un copil, cu capul în pernă, înăbușit, să nu-l audă și să nu-l știe nimeni,—și cînd îl descoperi ingenunchiat pe patul lui, făcîndu-și rugăciunea, cu fața plină de lacrimi și ochii plini: nu-i trist?

Banca și iarba erau albe de flori; din crengi se prefirau florile, șiroae încete, fără de vînt; și — atîta singurătate și tăcere!

Ștefănel își închee haina, se alipi de trunchiul zarzărului... și fără minie, începu să plîngă.

...Lumina lunii abia adia—albă... viorie... albă—in perdelele străvezii.

Sonia dădu laoparte perdelele, cu dosul palmelor, cum despici o undă, și se culcă dealungul pervazului ca pe un mal.

Noaptea întindea peste toate o lene de apă limpede, în care se stîngeau plîngînd zorii argintii ai florilor de zarzăr, și mijeau înflorați zorii fragi ai florilor de piersic.

...Să-ți culci pe noapte trupul gol, ca pe o apă, să ți-l mlădii... și să te tot duci, și să te tot ducă...

...Ștefănel își șterse ochii, ca să mai plîngă.

Zarzărul făcea un alb descîntec pentru mîhnirea lui: luncău din crengi, lucind, florile, și se stîngeau în ape albăstrii...

...Căderea unei stele îi aplecă ochii spre zarzăr.

Căderea florilor îi călăuzi privirile spre Ștefănel.

— Plînge?... Plînge! Din pricina mea!... Din pricina mea!

Un copil plîngea la geamul ei. Cu o singură vorbă—fie dojană, fie orice—l-ar fi alinat.

Respirînd aroma de lacrimi a nopții, își plecă zîmbind capul într-o parte și privi...

Crude și fermecătoare, mînile primăverii irosau zarzărul, picurîndu-l floare cu floare, cum storci un fagur plin,—de dragul belșugului.

VI

...Pulberi palide... raze fripte, scînteeri aurii... viscoliri blonde... fumegări chilimbarii: soarele.

Așa răsări soarele care pe semne se rostogolise prin fin și prin sulfină; și-un freamăt lung de aur trecu prin lanul de cicoare al cerului.

Roibu răscolea pămîntul umed, măcinînd salturi.

Impărtășindu-i neastîmpărul, Ștefănel îl îmbie lovindu-l cu mina:

— Hai, Roibule!

Trecură poarta în trap învălurit. Roibu încordă capul. Copitele ropotiră; țărna roi.

Înălțîndu-se în scări, Ștefănel întoarse capul spre geamurile îndărătul cărora dormea Sonia.

Fără voe, zmucni dîrlogii.

Roibu se cabră nechezînd, ca săgetat de viforul unui galop dezlănțuit spre casă,—și îndirjit se năpusti.

...Scăpărînd albine, deoparte și de alta a drumului, livezile se întreceau în goană de argint.

* * *

„...Eu, slavă Domnului, sînt voinică.

Toate bune, numai pe tine de te-ai ști înzdrăvenită de-abinelea! Caută de te îngrașă, Sonia! Hrănește-te cîte pușin, de mai multe ori pe zi; stai cît mai mult afară, la soare; nu te osteni din cale-afară cu pianul; și mai lasă fumatul: asta-ți strică pofta de mîncare!

Mult mi-ar tihni să te știu măcar o lună la țară. Atîrnă numai de bunul tău plac: Zoe te iubește—și te răsfață desigur—ca pe copiii ei...”

— Duducuță...

— Intră, Pachito.

— Duducuță, întreabă cuconița dacă vrei mata să mergi cu dumneaei, până la târg, după cumpărături?

— Da. Spune că merg... Adică... știi eu! Poate să m'aștepte?

— Cum nu, duducuță! Mai este vreme berechet! Nici n'a pus caii la trăsură!

— Bine, Pachito! Atunci, pregătește-mi repede baia.

— Indată, duducuță!

Zăbovind dezbrăcată, pe margina divanului, Sonia se grăbi să isprăvească scrisoarea, căutînd totodată să-și nemerească papucii cu virful picioarelor.

„...Doctorul se interesează statornic de sănătatea ta: ce om cum se cadel! Îți trimite multe complimente și urări de sănătate. Ai putea să-i scrii măcar un rînd de mulțămire!

Nu uita să transmiți Zoei, din partea mea, cele mai bune urări de sfintele sărbători.

Ce mai fac fetițele? Am pregătit pentru ele o sumedenie de jucării, între care două păpuși înzestrate de minile mele cu toate cele trebuitoare. Nu mă încumet să le expediez prin poștă: mă tem că s'or strica! Dacă vine încoace vre-un om dela moșie, îndreaptă-l pe la noi, să-i încredințez pachetul. Tot prin el scrie-mi cam ce socoți că i-ar face plăcere băețelului? Îți spun drept că nu știu ce să-l cumpăr.

Sărută-i pe toți din partea mea. Pe tine te sărută cu multă dragoste,

Mama“.

Rîndurile din spre sfîrșitul scrisorii treziră treptat pe obrazul Soniei un zîmbet,—curmat deîndată de o îngîndurare posomorită. Se ghemui pe divan, ținîndu-și bărbia în mini...

— ..Nu-nu: trebuie să plec numaidecît: *trebuie*.

— Gata baia, duducuță!

— Pachito...

— Pofim?

— Pachito... eu plec!

— Unde duducuță?

— Acasă.

— Cum asta! Rizi de mine, duducuță! Doar acuma ai spus că mergi la târg?

— Nu... nu mai pot merge! Trebuie să plec... mă cheamă de-acasă... e bolnavă mama. Du-te și spune cuconiței că mă cobor îndată... Hai Pachito! Doară nu mă duc la moarte!

— Iaca mă duc! Da' știi una, duducuță? Tare m'am deprins cu mata: are să-mi vie greu!

— Ce să fac! Dacă trebuie! și mie-mi pare rău, Pachito! Pachita eși.

Sonia se opri în mijlocul odăii, dusă pe gânduri...
 ...Părea că privește ochii unei căprioare care-și frânsese
 picioarele venind spre ea.

* * *

Zvicneau copitele agere, scăpătînd.
 Grindina trapului bătea drumul de-alungul, stîrnind pulberi.
 Una cu trapul calului, Ștefănel privea zarea, neclintit, poruncindu-i să vie înspre el, să se apropie mai repede, — așa cum porunceau pe mări și oceane, chipurile săpate în prora străvechilor trîreme...

...Plute de vînt, umbrele norilor lunecau pe lînul cîmpilor...
 cîrneau... și se pierdeau sorbite în livezile satelor...

— Sonia!

Ca o rîndunică avîntată din inima lui: Sonia...

...La o cîltură, sprinten ca saltul de zvîrlugă dintr'un salt de val,—verde, un ploș izbucni, se mistui...

..In goană săltată intră; în goană săltată eși, — lătrat de cîni.

Satul vuia, vuia, — de parcă s'ar fi prăbușit prin sat, turbat, clopotul bisericii..

Un șuer lung.

Cu soare 'n geamuri, fumegînd, cu roțile de-a rostogolul, trenul venea. Părea că șarpele de beznă și funingine al tunelurilor, izgonit, fugea, cu lancea soarelui sfărmată 'n coaste.

Ștefănel încreți fruntea: bariera lăsată îi stăvilea drumul.
 Roibu scutură capul, sforăind.

Așteptară ca pe-o punte pe subt care, vijelioasă, goana lor îi îndemna mereu.

..Un soldat scuipe o sămîntă... un copil scoase limba... un domn își îndreptă ochelarii... un frînar își aruncă țigara... un chip...

— Sonia!

* * *

Nuni adormise pe un colț de divan, strîngîndu-și păpușa la piept.

Păpușa nu plînsese, dar căzuseră lacrimi darnice și pe obraji ei. Obrajii păpușii erau la fel cu ai lui Nuni: rotunzi, îmbrobonați și aprinși.

În odaie nu mai era alt nimeni, decît plecarea Soniei și somnul lui Nuni.

Fusese și un zarzăr înflorit la geam: acum, — ca rochia de mireasă a unei străbunice, mîncată de molii într'atît, că o suflare îi spulberă mătasa uscată, — cu dantelele prăfuite, atîrnînd ca pînze de paianjeni vechi..

Florile veștede răspîndeau o melancolie de veac mort, prin geamul deschis asupra lor ca un capac de cufăr cu vechituri și amintiri..

O lacrimă izbuti să alunece din colțul umbrît al genei, pînă în colțul gurii.

Nuni adormise suspînînd. Prin somn, rînd pe rînd, suspinurile se potoliseră. Doar cîte unul se mai răzlețea.. trecea.. și suflarea lui Nuni curgea mai departe, liniștită, ca un izvor care-a săltat peste un vreasce.

Apusul soarelui tremură prin zarzăr și intră în odaie.

O lumină aurie prăfui luciul oglinzii.

Sfinții se coborîseră de pe icoane, să-și privească în oglindă bătrînețele de aur.

Nuni visa...

Brațele ei se îndepărtară. Păpușa căzu pe covor, și fiindcă nu mai era culcată, deschise ochii pe jumătate: numai degetul lui Nuni ridica deabinelea pleoapele păpușii.

Deschise ochii. Clipi, clipi... și văzînd că păpușa căzuse, începu să ridă:

— Al căzut, Pușo! Dacă nu stai cu Nuni!

Adormise plîngînd, se deșteptase rîzînd, ca o crenguță de pierșic înflorită prin somn.

Nuni privi cu smerenie, flaconul cel frumos: Sonia i-l dăruise ei, aproape plin.

Își aduse aminte cît de rău îi părea că Sonia plecase: da!.. dar acum avea flaconul ei cu livănțică!

Turnîndu-și cu multă băgare de samă puțintică apă din flacon, își umezi amîndouă palmele; apoi își umezi și părul cu ceiace rămase pe mîni; pe urmă și le șterse de rochiță: așa făcea și Sonia!

— Suzica n'are parfum!

Nuni dezmierdă flaconul,—și uitînd de păpușă, eși grăbită din odae, ducîndu-se să închidă în dulăpiorul ei, *ceia-ce-nu avea-Suzica!*

În încăperea deșartă, păpușa uitată pe covor—cu brațele țapene și ochii pe jumătate deschiși,—nu putea să plîngă..

Un zumzet tot mai pierdut, mai depărtat, tremura deasupra înfloririlor.

Serpuid răsfirate pe seninul încă luminat, cîrduri călătoare intrau în primăvara nouă.

Inserarea mîjea.

...De dincolo de zare, soarele scăpase un zmeu făcut din stînjinei prăfuiți de polen: se spulberau petale vinete, albastre, viorii; slăbea murmurul zbirnîtoarei; și vîntul despletea și împletea în voe, cozile slobode...

...Cum și-ar fi schimbat trupul și sufletul, cu zarzărul de lîngă el: așa vestejit cum era!

Să fi rămas el în lîvadă pentru totdeauna,—și zarzărul, în locul lui, să se ducă la școală, să aibă părinți, surori, să se cheme Ștefănel... s'o iubească pe Sonia...

Și cu banca ar fi schimbat!

Legănat de vînt, geamul scîrțîl.

Ștefănel întoarse capul, privi printre crengi cătră odae... piecă iar capul spre pămînt, mai abătut.

Încăperea pustie intrase în sufletul lui: simțea acum delatolaltă, că Sonia plecase și florile se trecuseră: nimeni în odae, și zarzărul la geam...

Oare zarzărul putea fi înduloșat?

Dacă ar fi fost el zarzăr, cită milă ar fi avut de Ștefănel,—și cum ar fi dușmănit-o pe Sonia!

Nu-nu: și cită nepăsare ar fi avut pentru Sonia!

O mînge-i căzu pe umăr, săltă pe bancă și deacolo căzu drept în brațele lui Nuni care oprindu-se dintr'odată, răsări înflorită la capătul alergăturii ei.

— Tefănel! Tefănel! nu știi!? și Nuni merge disară la Inviere!

— Lasă-mă, Nuni!

Fetița ridică sprincenile, mirată.

Dumerindu-se că-l supăraseră, se apropie de el și împăciuitoare, începu să-l dezmierde mina :

— N'am dat inadîns: din greșală! Te-ai supărat, Tefănel?!

Răspîndea tainice adieri de levănțică. Din părul, de pe rochița, de pe minuțile ei, creștea amărăciunea lui Ștefănel.

Întoarse capul încet, ferindu-se de privirea lui Nuni; colțurile buzelor i se plecară în jos; își apăsă ochii pe furiș, cu vârful degetelor.

— Lasă-lasă, Tefănel! suspină fetița, trîntindu-și mingea de pămînt.

Mingea pîcii de cîteva ori, și se opri mirată.

Plîngeau. Tăcea toată livada.

„Nu ți-a făcut nimica fetița!"; dojana Soniei se risipi ca un șirag rupt dela gîtul lui... Cîte zile trecuseră de atunci?

Sonia avea o pălărie albastră cu margini plecate; o ținea pe Nuni în brațele ei: zimbea...

— Hai, Ștefănel! Împacăți-vă! Cere frumos ertare lui Nuni!

Limpezindu și ochii împăenjeniti, Ștefănel întoarse capul: Nuni plîngea cu tot trupul, stînd în picioare; își acoperise ochii cu minuțile, ținînd coatele pieziș înafară.

Aplecîndu-se, cuprinse capul fetiței și sărută pe frunte — cu sufletul departe — mărunțica troiță așezată de primăvară la răspîntia de unde se desparte copilăria de tinereță.

Ionel Teodoreanu

Din carnetul unui solitar

Garanțiile drepturilor cetățenești

în Ante-proiectul de Constituție al Partidului țărănesc

„L'intervention de l'administration dans la justice déprave les hommes et tend à les rendre tout à la fois révolutionnaires et serviles“.

A. de Tocqueville, — „L'ancien régime et la Révolution“ (ediția 7-a), p. 18.

Constituția din 1866 a ignorat, după cum am văzut, 1 atît mijloacele de apărare a libertății individuale, cît și în genere toate mijloacele de asigurare a „supremației legii“, lăsînd pe cetățeni dezarmați în fața abuzurilor de putere din partea agenților forței publice.

Ante-proiectul de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului țărănesc, publicat zilele trecute în editura „Vieții Romînești“, în deosebire de celelalte proiecte apărute pînă astăzi, vede tocmai în organizarea acestor mijloace de apărare legală a libertăților și a drepturilor cetățenești, centrul de gravitate al întregului sistem constituțional.

În articolul de față voi căuta să analizez dispozițiunile esențiale ale acestui proiect, care țintesc să ne asigure „supremația legii“.

Problema asigurării libertății individuale nu prezenta nici o greutate intrinsecă. Cum spune un bărbat de stat francez de autoritatea d-lui A. Ribot : „În ce privește libertatea individuală

nu se poate închipui o garanție care să egaleze pe acela pe care o dă *habeas corpus*".¹

Ante-proiectul Partidului țărănesc caută dar să adapteze la condițiile vieții noastre publice dispozițiunile celebrelor acte legislative engleze, cunoscute sub titlul general de *Habeas corpus*.

În virtutea acestor dispozițiuni, atit arestatul, cit și orice cetățean care ar fi aflat despre o arestare ilegală, pot pune în mișcare o acțiune judiciară, care va duce la cercetarea urgentă a cazului și va determina cu siguranță punerea în libertate a oricărei persoane arestate sau deținute împotriva legii.

Procedura sumară, răspunderea personală a agenților și a magistraților pentru orice abatere dela prescripțiunile Constituției, amenzi mari în folosul celui arestat — spre a-l îndemna la exercițiul acțiunii, care este în interesul obștesc — cit și acțiunea directă în fața Curții cu jurați, vor reduce desigur la minimum arestările ilegale și, în orice caz, vor asigura automatic eliberarea grabnică a arestatului (Art. 10).

Se pot, desigur, combina mai multe variațiuni pe această temă, dar în fond nu poate fi o mai bună garanție a drepturilor cetățenești, decit a încredința cetățenilor înșiși apărarea drepturilor lor. Deja gradul de dezvoltare a conștiinții cetățenești atirună de fapt măsura în care libertatea individuală va fi pusă la adăpostul tuturor încălcărilor.

Altfel stau lucrurile în ce privește asigurarea generală a „supremației legii“.

În adevăr, în orice țară organizată pe temeiul dreptului public modern, conflictele care fatal, în diferite ocaziuni, se nasc între cetățeni și organele puterii publice, găsesc o soluțiune normală, din care este exclus arbitrarul sau bunul plac al stăpînirii.

Cu alte cuvinte, cînd agenții puterii executive jignesc vr'un interes sau vr'un drept al oricărui cetățean prin acte săvîrșite în exercițiul funcțiunii lor, și chiar cu toată buna credință din parte-le, în nici un „stat de drept“ cetățeanul nu poate rămînea fără vr'un mijloc *legal* de apărare și reparațiune.

Dar, dacă nici un stat care asigură respectul legilor din partea agenților puterii publice, — nu numai față de autoritățile superioare, ci și față de întreaga obștie cetățenească, — nu se poate lipsi de organizarea apărării drepturilor cetățenești — această organizare poate avea totuși la bază principii deosebite.

Și se poate spune că țările, care au servit de model în dreptul public pentru toate popoarele civilizate, — Franța și Anglia, — au știut în această privință să creeze două sisteme de legislație, întemeiate pe principii opuse, — sisteme tipice. Toate celelalte state constituționale se pot împărți, din acest punct de vedere, după cum organizația lor a fost influențată mai mult de sistemul francez sau de cel englez.

¹ În Prefața la traducerea franceză a tratatului de A. V. Dicey, — „Introduction à l'étude du Droit Constitutionnel“, p. XIX.

În sistemul francez se poate pune ca principiu fundamental că toate conflictele ce se pot ivi între cetățeni și organele puterii publice,—dacă acestea ar țigri în exercițiul funcțiunii lor vr'un interes sau vr'un drept,—sînt sustrate competenții tribunalelor ordinare judecătorești și aduse înaintea unor jurisdicțiuni administrative de diferite grade, care formează sistemul de *Contencios administrativ*.

Acest sistem se întemeiază pe norme juridice, elaborate pe cale de precedente, mai ales în cursul veacului al XIX-lea, cu un întreg și însemnat edificiu juridic,—partea cea mai esențială a dreptului administrativ francez, cu toate acele distincțiuni de „acte de gestiune“, „acte de autoritate“, „acte de guvernămînt“ sau „politice“, care servesc pentru delimitarea competenții tribunalelor administrative („Tribunalul de conflicte“, mixt după compunerea lui, e o creațiune relativ recentă și se poate considera ca un început de deviațiune în sensul sistemului opus).

Sistemul „Contenciosului administrativ“ este atît de străin ideilor și instituțiunilor engleze, încît profesorul A. V. Dicey se crede dator să prevină pe cîtitorii săi, că „Dreptul administrativ“ francez e un adevărat „Drept“, și nu un haos, în care cetățeanul ar fi lăsat la discrețiunea arbitrarului administrativ, deși pentru Englezi e peste măsură de greu să pătrundă în misterele acestui „Drept“.¹

Să-mi fie permisă o citație cam lungă, dar foarte caracteristică, din ilustrul constituționalist englez:

„Termenul de *drept administrativ*,—spune el,—n'are vr'un echivalent în terminologia juridică engleză. Această lipsă în limba engleză a unei expresiuni, care să poată traduce exact acest termen, e semnificativă; ea provine din faptul că Englezii nu cunosc nici lucrul desemnat prin el. În Anglia, cași în toate țările, cum sînt Statele-Unite, a căror civilizație izvorăște din izvoarele engleze, sistemul de Drept administrativ și chiar principiile pe care el se întemeiază, sînt în realitate necunoscute“...²

„E cu desăvîrșire greșit a crede,—cetim în altă parte,—că „Dreptul administrativ francez corespunde vre-unei ramuri a dreptului englez. În Anglia, de pildă, puterile Coroanei și ale ser-vitorilor ei pot, după timpuri, să fie mai mari sau mai mici. Puterile acestea însă, oricare ar fi ele, trebuie exercitate în conformitate cu principiile ordinare ale dreptului comun (*common law*), care regulează raporturile Englezilor între ei. Un inspec-tor industrial, de pildă, are puteri speciale acordate lui de lege; dar, dacă în exercițiul acestor puteri, fără justificare legală, cauzează un prejudiciu, el e responsabil pentru acest prejudiciu și e justiciabil înaintea instanțelor ordinare, neputînd alege, pentru apărarea sa, că s'a supus strict ordinelor superiorilor săi ierar-hici. Dreptul administrativ francez, din contra, are la temelie

¹ A. V. Dicey,—traducere franceză citată, p. 454 urm.

² *Ibid.*, p. 286.

„două idei absolut străine dreptului englez: cea dintâiu,—că raporturile dintre cetățeni și agenții statului sînt guvernate de principii esențial deosebite de regulele dreptului comun, care guvernează, de pildă, drepturile persoanelor private față de vecinii lor. A doua idee,—că chestiunile relative la aplicarea acestor principii nu intră în competența tribunalelor judiciare ordinare, ci trebuie judecate de tribunale speciale, cu caracter administrativ. Această deosebire esențială face cu neputință orice asimilare între dreptul administrativ francez și vre-o ramură a dreptului englez. Și deci trebuie considerate ca *lipsite de orice înțeles* în dreptul englez toate chestiunile, care cu drept cuvînt preocupă pe scriitorii francezi asupra dreptului administrativ, cum sînt de pildă definițiunea exactă a *Contenciosului administrativ*, deosebirea precisă între acte de gestiune și acte de autoritate sau de guvernămînt, și în genere limitele între competența tribunalelor judiciare și a tribunalelor administrative“. 1

Consecințele acestei deosebiri de sisteme au creat și o procedură radical deosebită în toate cazurile de conflicte între cetățeni și organele puterii publice.

Dacă un cetățean se simte jignit de vre-un act al agentului administrativ, de o măsură administrativă, de o ordonanță sau un regulament de administrație publică,—el trebuie, în sistemul francez, să se adreseze cu plîngere la tribunalele administrative, care vor judeca după norme speciale: vor cerceta, de pildă dacă actul în contra căruia se plînge cetățeanul intră în categoria „actelor de autoritate“ sau în categoria „actelor de guvernămînt“ (cu distincțiuni de o subtilitate infîntă, fără să mai vorbesc că în doctrină se discută chiar existența „actelor de guvernămînt“ 1), dacă agentul e acoperit de ordinele șefilor săi ierarhici sau nu, dacă el a fost de bună credință, dacă a comis o greșală gravă sau numai o greșală de serviciu („*faute de service*“), dacă poate cetățeanul invoca un „drept“ jignit sau numai un „interes“... 2

Dacă cetățeanul se adresează la justiția ordinară, aceasta își declină competența sau, în cazul contrar, se naște un „conflict de atribuțiuni“, care înainte de crearea unei instanțe mixte compuse din magistrați și reprezentanți ai administrației („tribunalul de conflicte“, în care însă predomină tot elementul administrativ) se judecă iarăși de o instanță administrativă (Consiliul de Stat)

În schimb, jurisdicțiunea administrativă nu se pronunță numai asupra conflictului concret adus înaintea ei, ci poate anula actul administrativ însuși; și hotărîrea ei, în anume condițiuni, nu are valoare numai între părțile în litigiu, ci *erga omnes*, etc..

Nimic din toate aceste nu e cu putință în Anglia, fiindcă după sistemul englez, dacă un act oarecare jignește un drept

1 *Ibid.*, p. 452 urm.

2 Cf. despre acest labirint de subtilități: A. Degré, — „Scrieri Juridice“, v. III, p. 552 urm..

sau un interes particular, e indiferent cine a săvârșit actul incriminat, o persoană privată sau un agent administrativ în exercițiul funcțiunii, precum e indiferent de ce natură este actul, — „act de gestiune” sau „act de autoritate”; problema juridică rămîne aceeași și se rezolvă după aceleași norme de drept.

Cînd vre-o faptă oarecare, — fie a unui particular, fie a unui agent al puterii publice, — cauzează cuiva o dăună, jignește un „drept” sau un simplu „interes”, judecata are de cercetat, cași în orice conflicte de drepturi sau interese, — numai un singur lucru: dacă această faptă *are vre-o justificare legală*, adică dacă făptuitorul n'a depășit normele sau condițiunile prescrise de lege.

Numai în cazul afirmativ agentul puterii publice, cași oricare particular, poate scăpa de răspundere. Altfel, cum am văzut în articolul precedent, în zădar ar invoca vr'un agent al puterii publice ordinele superiorilor sau buna lui credință, — singurul lucru care îl poate apăra de condamnare civilă sau penală este dovada că *actul lui este legal*, adică că el, în împrejurările concrete, a fost în drept, după prescripțiunile legii, să-l săvârșească.

Și asupra acestui lucru pot hotări numai instanțele judecătorești de drept comun, care singure au delegațiunea suveranității de a *judeca*.

Dar, dacă toate actele agenților administrativi, — fie simple măsuri sau ordonanțe administrative, fie regulamente de administrație publică, — sînt astfel supuse judecării tribunalelor ordinare, justiția engleză nu poate anula, cum face Consiliul de Stat în Anglia, actul sau regulamentul administrativ însuși.

Un savant și om de Stat englez, *James Bryce*, al cărui tratat monumental asupra instituțiilor americane se bucură de o reputație mondială, observă cu drept cuvînt, că dreptul tribunalelor americane de a se pronunța asupra constituționalității legilor nu este decît aplicarea riguroasă a normelor de drept englez în condițiunile speciale, izvorite din adoptarea unei Constituții scrise „rigide” (care, cum se știe, lipssește în Anglia). 1

Tribunalele americane nu pot anula vr'o lege, care ar fi contrarie Constituției, dar, — judecînd un litigiu concret între părțile în instanță, cînd una din ele invoacă o dispozițiune legală, iar cealaltă îi opune un text contrar al Constituției, — dau cîștig de cauză acestei din urmă, ca singură întemeiată în drept.

Prin acest mijloc se menține armonia între Constituția federală și legile și Constituțiunile statelor particulare, fără să fie nevoe de anularea directă a dispozițiunilor legale contrarii Constituției.

Atitudinea tribunalelor engleze, față de actele și regulamentele administrative contrare legii, e *identică*: aceste acte și regu-

1 *James Bryce*, — „République Américaine”, v. I, p. 350 urm.

lamente, fiind în contradicere cu dispozițiunile legii, nu pot forma o justificare legală a faptelor unui agent administrativ, și cetățeanul care se plînge împotriva lor are cîștig de cauză, fără ca justiția să fie silită să le anuleze.

* * *

Deosebirea atît de adîncă dintre instituțiunile franceze și engleze, în ce privește organizarea apărării drepturilor cetățenești, izvorăște dintr'o concepție radical diferită a raporturilor dintre puterile fundamentale ale Statului.

Dacă instituțiunile engleze au sugerat lui Montesquieu doctrina lui asupra *sëparațiunii puterilor în stat*, în realitate ideile engleze în această privință se deosebesc așa de mult de cele franceze, încît A. V. Dicey s'a crezut în drept să spună, că doctrina franceză asupra separațiunii puterilor „e rezultatul unei duble erori. Montesquieu n'a înțeles, în această chestiune, adevăratele principii și practica Constituțiunii engleze, iar apoi teoria lui a fost, putem spune, rău înțeleasă și mai rău aplicată de oamenii de Stat“¹...

Dovada cea mai bună în această privință ne-o poate da Constituția, care aplică principiul de separațiune a puterilor cu mai multă rigoare decît oricare alta, — Constituția Statelor-Unite, care nu numai că nu admite sistemul de „Contencios administrativ“ francez, dar recunoaște tribunalelor dreptul de a judeca și constituționalitatea legilor, tocmai în numele *separațiunii puterilor*.

Iar pe de altă parte, în Franța apărătorii cei mai energici ai jurisdicțiunilor administrative, cum este profesorul de Drept administrativ al Facultății din Paris, H. Berthélemy, tăgăduesc autorității judecătorești caracterul de putere distinctă și văd în ea numai o ramură a puterii executive.²

Cît de greșit e, în adevăr, a întemeia organizația „Contenciosului administrativ“ francez pe principiul separațiunii puterilor, se poate vedea din faptul că această organizație s'a dezvoltat în cursul veacului trecut, mai ales, în urma Constituției din anul al VIII-lea.

Însă tocmai această Constituție, precum și toate celelalte care i-au urmat în Franța, timp de mai bine de un veac (afară de o excepție efemeră în Constituția din 1848), nu recunosc autoritatea judiciară ca o putere distinctă, alături de puterea legiuitoare și cea executivă.

Pe cînd în Constituția din 1791 un capitol este consacrat „puterii judiciare“, în care un articol (art. 5, t. III) spune anume: „puterea judiciară e delegată (de națiune) judecătorilor“, — în Con-

¹ A. V. Dicey, op. cit., p. 291.

² H. Berthélemy, — „Droit Administratif“ (ed. 1902), p. 14.

stituția din anul al VIII-lea, după ce se vorbește despre organizarea *puterii* legislative și a celei executive, titlul al VI-lea se întitulează semnificativ „Despre tribunale“.

De asemenea, în Charta din 1814, dela care datează propriu zis constituționalismul francez, rubrica corespunzătoare este intitulată „Despre *ordinea* judiciară“. Mai mult. Stabilind în art. 13, că „*puterea executivă* aparține numai regelui“,—în art. 57 această Chartă spune expres: „*Toată justiția emană dela Rege*. Ea se administrează în numele lui de judecători, pe care el îi numește și îi *instituie*“. Aceste articole au trecut nemodificate și în Constituția din 1830.

Același lucru îl găsim în Constituția din 1852 și în cea din 1870.

În sfârșit, în legile constituționale din 1875, sub regimul cărora trăește astăzi Franța,—deși una din ele (cea din 25 Februarie 1875) e intitulată „*legea relativă la organizația puterilor publice*“, iar alta (din 16 Iulie 1875) „*legea constituțională asupra raporturilor dintre puterile publice*“,—se află numai dispozițiunile relative la *puterea legiuitoare* și cea *executivă*, fără ca un cuvânt măcar să pomenească despre *existența puterii judiciare*.

Pentru Franța așadar, doctrina profesorului H. Berthélemy e perfect justificată, întrucât putem constata, că în *dreptul pozitiv* francez mai bine de un veac, tocmai în epoca de organizare și dezvoltare a Contenciosului administrativ, autoritatea judiciară, în mod constant *nu constituie o putere distinctă în Stat*, ci este considerată numai ca o ramură a *puterii executive*.¹

După principiile esențiale ale constituționalismului englez, ea formează, din contra, o *putere distinctă*, deopotrivă cu celelalte două *puteri* ale Statului; și instanțele judecătorești au, în consecință, *delegațiunea exclusivă* de a judeca toate conflictele de interese și drepturi ce s'ar putea ivi.

Și deosebirea aceasta neapărat a provocat și deosebirea dintre cele două sisteme de organizare a mijloacelor de apărare împotriva arbitrarului administrativ.

Jurisdicțiunea administrativă, evident, nu s'a putut naște decît în lipsa acelei separațiuni a *puterilor*, în care *dreptul de judecată* intră în atribuțiunile exclusive ale unei „*puteri*“ distincte.

Dovada peremptorie ne-o prezintă Constituția belgiană care, cum am mai văzut, constituie după A. V. Dicey cea mai desăvîrșită reproducere scrisă a Constituției engleze.

Constituția belgiană, în adevăr, consideră autoritatea judiciară ca o *putere distinctă și independentă în Stat*, care direct „*emană dela națiune*“, cași *puterea legiuitoare și cea executivă* (art. 25).

Dar fiindcă națiunea le poate exercita numai prin delegație, Constituția belgiană arată cu precizie organele care au de-

¹ Cf. A. Esmein, — „Droit Constitutionnel“, p. 331 urm..

legațiunea exclusivă de a le exercita „în chipul stabilit de Constituție“, și anume : „puterea judecătorească se exercită de Curți și Tribunale“ (Art. 30).

Cunoscutul comentator al Constituției belgiene, J. J. Thonissen, profesor la Universitatea din Louvain, în comentariile de sub art. 30, relativ la delegațiunea puterii judecătorești, arată lămurit, că prin acest articol membrii Congresului național belgian, care au votat Constituția, au voit anume să *excludă sistemul contenciosului administrativ francez*, așa cum el a fost organizat în urma Constituției din anul al VIII-lea, — fiindcă ei, spune Thonissen :

„Au cunoscut, din experiență, rezultatele triste ale încălcărilor săvârșite de puterea executivă în domeniul justiției, dela „Constituția anului VIII încoace“...

Aci, în notă, Thonissen citează tocmai acele legi și decrete, prin care s'au organizat în Franța Consiliul de Stat și celelalte tribunale administrative, ca instanțe de Contencios administrativ.

„Ei știau, — urmează profesorul belgian, — că singurul mijloc ca încălcările să dispară și ca întoarcerea lor să fie pentru totdeauna cu neputință, e consacarea independenței absolute a puterii judiciare, punind-o din toate punctele de vedere pe aceeași linie cu puterea legiuitoare și cea executivă. Ei n'au zis, ca „Charta franceză din 1800, că toată justiția emană dela rege și se administrează în numele lui. Puterea judiciară emană și ea „dela națiune“.

Criticile profesorului Thonissen, trebuie să spunem, foarte drepte pentru vremea când au fost scrise, nu se mai potrivesc față de jurisdicțiunile administrative actuale din Franța.

Dreptul administrativ francez de astăzi e foarte deosebit de cel dela începutul secolului trecut, chiar de cel dinainte de stabilirea definitivă a republicii. Treptat, printr'o lentă evoluție, mai cu samă în urmă reorganizării Consiliului de Stat, deciziunile instanțelor de contencios administrativ au căpătat caracterul unor adevărate hotărâri judiciare. Funcțiunile judiciare, de pildă, ale Consiliului de Stat, s'au separat cu desăvârșire de funcțiunile lui executive ; și acest proces de diferențiere a dat naștere unor tribunale administrative, a căror legătură cu puterea executivă nu este decît o reminiscență pur istorică.

Un critic atât de competent al sistemului francez, ca profesorul A. V. Dicey, a putut spune :

„Punctul cel mai izbitor din istoria dreptului administrativ francez e că, din aranjamentele care au fost create pentru a favoriza exercițiul prerogativei arbitrare, a izvorit un sistem de drepturi recunoscute și de procedură jurisdicțională, care se apropie mult de administrația justiției după regulile stabilite ale dreptului... Autoritatea arbitrară a puterii executive, așa cum „a existat ea la 1800, a luat sfârșit pentru toate chestiunile cu-

1 I. Y. Thonissen, — „La Constitution Belge“, p. 124—125.

„prinse în competența tribunalelor administrative. Dreptul administrativ... diferă astăzi cu desăvîrșire de maximele puterii arbitrare“... 1

Dacă în Franța cetățeanul, pentru apărarea drepturilor lui împotriva arbitrarului administrativ, e silit astfel să se adreseze *altor* tribunale, decît celor care judecă conflictele de drept comun,—el nu mai puțin poate fi sigur de a găsi o *judecată dreaptă și independentă*.

Și, cum spune d. A. Ribot, în prefața la traducerea franceză a tratatului profesorului Dicey:

„Unitatea puterii judiciare nu este o dogmă; esențialul este „ca orice persoană, care se plînge de vr'un act arbitrar, să fie sigură că poate găsi *judecători*.“ 2

Cu toate acestea, chiar în Franța sînt mulți adversari ai jurisdicțiunilor administrative, care cer ca numai tribunalele ordinare să fie competente de a judeca, fără excepție, toate conflictele de drepturi și interese. Intre aceștia e și un jurisconsult și savant de autoritatea profesorului Jacquelin. 3

Ca semn al vremii, sînt interesante argumentele, prin care e apărut sistemul Contenciosului administrativ de un partizan al lui, atît de hotărît, ca profesorul H. Berthélemy,

Acesta, tăgăduind „separațiunea puterii judiciare“, recunoaște necesitatea „separațiunii funcțiunii judecătorești de cea administrativă“, și asigură pe oponentul său Jacquelin, că:

„Noi dorim și unii și alții independența asigurată tuturor celor ce sînt însărcinați a împărți justiția, indiferent dacă trebuie s'o împartă pentru a pune capăt unui conflict între particulari sau pentru a impune activității administrative respectul legii. Eu nu cunosc nici un autor, eu n'am citit o lucrare care să fi susținut că *administrația este imposibilă*, dacă este ținută să se conforme legilor... *Intrucît ar fi primejdios ca administrația să nu fie supusă nici unui control jurisdicțional*, e necesar ca să fie instituite *jurisdicțiuni speciale*, în sînul administrațiunii înseși“. 4

* * *

Care este sistemul de apărare legală a libertăților și a drepturilor cetățenești împotriva arbitrarului administrativ, ce poate sau trebuie să fie adoptat în România?

Constituția din 1866, care a tradus literal dispozițiunile celei belgiene relativ la separațiunea puterilor, evident, făcea cu neputință sistemul Contenciosului administrativ, cu atît mai mult că

1 Dicey,—loc. cit., p. 460—462, *passim*..

2 *Ibid*, p. XVIII.

3 Cf. Jacquelin,—„Principes dominants du contentieux administratif“.

4 H. Berthélemy,—op. cit., p. 844 și 848, *passim*.

ea cuprindea și o dispozițiune expresă, care împiedica înființarea unui Consiliu de Stat „cu atribuțiuni de Contencios administrativ“ (Art. 130).

Din nenorocire, legislația noastră cași practica judiciară și administrativă au zădărnicit la noi și adoptarea sistemului englez. Astfel că sub regimul Constituțiunii din 1866 s'a creat tocmai acea situație primejdioasă,—cum se exprimă profesorul H. Berthélemy,—în care, administrația nefiind supusă nici unui control juridicțional, arbitrarul guvernamental și administrativ nu a avut de fapt nici un frâu, chiar după ce s'a atribuit Curții de casație o competență mărginită de Contencios administrativ.

Ante-proiectul de Constituție al Partidului țărănesc menține principiul din vechea Constituție relativ la separația puterilor în Stat și deci este necompatibil cu funcționarea integrală a unui Contencios administrativ, după sistemul francez.

Acest sistem, de altfel nu poate fi introdus în România și din considerațiuni de ordin practic.

Sistemul francez e rezultatul unei evoluțiuni, pe care el a străbătut-o în cursul unui veac, dela principiul „justiției reținute“ până la cel al „justiției delegate“, după terminologia doctrinei franceze. El este întemeiat, nu atât pe dispozițiuni legislative pozitive, cât pe precedente acumulate, prin practica îndelungată a jurisdicțiunilor administrative. Astfel, A. V. Dicey, cu drept cuvânt, îl poate compara în această privință cu *common law*-ul englez:

„Dreptul administrativ francez,—spune acesta,—este, cași „*common law*, un corp de *case-law*, de *judge-made law* (dreptul juridicțional, dreptul creat de judecători). El nu poate fi găsit în nici un cod; el se razimă pe precedente, iar jurisconșulții francezi înclină să creadă că el *nu poate fi codificat*, precum și jurisconșulții englezi susțin că dreptul englez *nu trebuie să fie codificat*“.¹

Un astfel de sistem, desigur, nu poate fi transportat în altă țară, cu atât mai puțin, că organizația noastră administrativă nu poate avea analogie desăvirșită cu cea franceză și, în mod natural, va tinde tot spre o mai mare diferențiere.

Iar a lăsa ca practica jurisdicțiunilor administrative, în curs de cine știe câte decenii, să elaboreze pe cale de precedente un sistem propriu,—ar însemna să riscăm, față de moravurile înrădăcinate de arbitrar guvernamental și administrativ, ca apărarea legală a drepturilor și a libertăților cetățenești, care și în Franța a fost atita vreme prea neîndestulătoare, să nu ajungă niciodată o realitate în România.

Pentru aceste motive, ante-proiectul Partidului țărănesc, în conformitate cu normele dreptului englez, stabilește în principiu responsabilitatea penală și civilă, în fața justiției ordinare, a tuturor agenților puterii publice, fără ca să fie nevoie de vr'o au-

¹ Dicey,—loc. cit., p. 462.

torizare prealabilă și fără ca răspunderea să poată fi acoperită de ordinele superiorilor ierarhici (Art. 35 și 136). Pe această cale este asigurată „reparația” pentru toate abuzurile și încălcările drepturilor cetățenești.

În caz de pasivitate a Ministerului public, se asigură părților interesate dreptul de a seiza direct Curtea cu jurați, — după analogia cu prescripțiunile legii electorale în ce privește delictele electorale (ultimele aliniate din art. 10 și 35).

Bine-înțeles, instanțele judecătorești, cași în Anglia, nu vor putea anula actul administrativ însuși și nu se vor putea substitui autorităților administrative, pentru a le da vr'un ordin.

Dar aceste reguli din *common law*-ul anglo-saxon nu pot fi îndestulătoare în România.

În adevăr, instituțiunile anglo-saxone nu cunosc propriu-zis *administrația de Stat* în înțelesul continental al cuvântului (fără să mai vorbim de înțelesul lui *asiatic*). Anglo-saxonii nu au în realitate alte organe ale acțiunii de stat, în sfera administrativă, decât tocmai organele instituțiilor de autonomie locală.

Nici Anglia, nici Statele-Unite nu au vr'un aparat administrativ analog cu Ministerul nostru de interne (Secretariatele lor de Interne sînt departamentele ministeriale cele mai lipsite de orice putere reală).

Administrația întreagă fiind astfel încredințată organelor locale *elective*, chiar prin faptul acesta este asigurat controlul cetățenesc și sînt împiedicate cele mai multe abuzuri de putere.

În responsabilitatea penală și civilă a funcționarilor în fața instanțelor judecătorești, — și în sistemul de control asupra organelor administrative inferioare de către organele superioare ale autonomiei locale, *alese de ei*, cetățenii au în minile lor toate mijloacele necesare *pentru a impune* respectul desăvîrșit al legii și al drepturilor lor.

Nu putem încă, desigur, multă vreme ajunge la acest grad de descentralizare și autonomie în România.

Acesta este motivul pentru care și în Franța sistemul de Contencios administrativ nu va putea fi desființat cel puțin în ce privește acele atribuțiuni în virtutea cărora jurisdicțiunile administrative pot anula actele administrative înseși și au dreptul să impună autorităților prin ordine exprese, de a-și îndeplini îndatoririle legale și, eventual, de a lua ele înșile dispozițiunile necesare, cum poate face Consiliul de Stat.

Pe temeiul acelorasi considerațiuni, și cetățeanul român trebuie să aibă nu numai posibilitatea de a cere dela justiție *reparația* pentru abuzul săvîrșit, — daune și pedeapsa vinovaților, — dar și mijlocul legal de a impune facerea sau refacerea chiar a actelor administrative, în conformitate cu prescripțiunile legii.

În scopul acesta e necesară crearea unor jurisdicțiuni cu o sferă de competență bine delimitată față de instanțele judecătorești ordinare.

Spre a satisface această necesitate a vieții noastre publice,

ante-proiectul Partidului țărănesc prevede înființarea Tribunalelor administrative provinciale și a unui Consiliu de Stat (Art. 116—123).

Instanțele judecătorești vor avea deplina și exclusivă competență de a hotărî în toate conflictele de drepturi și interese, dar cetățeanul va avea dreptul, pe deasupra, de a ataca înaintea jurisdicțiunilor administrative, — independente față de guvern, — orice deciziune sau act administrativ, a oricărui organ administrativ, pentru motivul de ilegalitate.

De asemeni cetățeanul se va putea plînge înaintea aceluiași instanțe în cazul cînd vr'un reprezentant al autorității nu și-ar îndeplini îndatoririle legale, precum și dacă acesta ar refuza sau neglija să ia vr'o deciziune cerută de lege.

Jurisdicțiunile administrative vor avea dreptul de a anula sau de a reforma orice deciziune sau act administrativ contrarii legii, precum și de a ordona autorităților competente să-și îndeplinească îndatoririle, de a le impune să-și dea deciziunea sau eventual să dea chiar ele înșele deciziunea cerută de lege. Dar aceste jurisdicțiuni nu vor putea propriu-zis judeca conflictele de natură civilă sau penală, între cetățenii și agenții puterii publice, fie chiar din cauza exercițiului funcțiunii lor.

În caz de conflict de atribuțiuni, rămîne în competența Curții de Casație să hotărască, în conformitate cu principiile adevărate asupra separațiunii puterilor.

Organizarea, adoptată de ante-proiect, apare astfel ca o sinteză între sistemul englez și cel francez, potrivit cu condițiile speciale ale vieții publice din România.

Prin acest complex de dispozițiuni, respectul legalității și al drepturilor cetățenești va fi pe deplin asigurat.

Desigur, soluțiunile propuse vor provoca protestări sgomotoase, sub pretextul că ele ar paraliza acțiunea de guvernămînt.

Subalternii să poată discuta legalitatea ordinelor superiorilor lor ierarhici? Bărbații de stat din România, deprinși cu atotputernicia, nu vor putea admite asemenea abominațiune...

Privit prin prisma execuțiilor fără judecată „în interesul superior al Statului“, gîndul acesta, în adevăr, trebuie să pară de o îndrăzneală nebună.

Dar numai printr'o sforțare eroică putem ajunge la întornarea libertăților publice și a legalității în viața noastră de stat.

După o criză inițială, — provocată de rezistențele vinovate ale unui aparat guvernamental viciat, — se va stabili starea normală, cînd mecanismul „remediilor“ va funcționa ușor și fără greș.

Guvernării romîni vor înțelege, în sfîrșit, că funcționarul nu este un rob, ținut să săvîrșească, din ordin superior, toate fărădelegile și, — ca în toată lumea civilizată, — ei nici nu se vor mai gîndi să dea ordine ilegale; iar dacă, din inadvertență, le-ar și da, guvernării vor fi recunoscători cînd li se va atrage atenția din partea subalternilor.

De altfel, dacă în Imperiul Britanic, de pildă, respectul drep-

ului duce la „slăbiciunea acțiunii de guvernămînt“,—bărbații de stat din România s'ar putea resemna la măsura de „tărie“, pe care a avut o, în zilele noastre, un Lloyd George sau, pe vremuri, un Gladstone, un Beaconsfield, un Palmerston sau un Pitt..

* * *

Consiliul de Stat, după ante-proiectul Partidului țărănesc, are o mare însemnătate, pentru întronarea regimului de legalitate, și prin funcțiunea pe care trebuie să o îndeplinească în aparatul de asigurare a regularității și a libertății alegerilor, precum și prin rolul ce i se atribuie, împreună cu celelalte jurisdicțiuni administrative, pentru ocrotirea autonomiei locale.

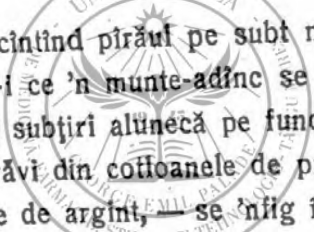
E un complex de instituțiuni, menit, în cazul dacă proiectul s'ar înlăptui în lege, să creeze în România un adevărat „Stat de drept“.

Dar asupra acestei chestiuni vom reveni, poate, altădată.

C. S.

Pirăul

Ce-o fi cîntînd pîrăul pe subt maluri?...
In albia-ice 'n munte-adînc se sapă
Zvîrlugi subțiri alîneacă pe fund
Și păstrăvi din cofloanele de prund, —
Pumnale de argint, — se nîfig în apă.

Stropînd cu spumă albă stîncă sură
Aleargă-apoi la vîle și, din goană,
Invălmășit s'asvirle 'ntr-o bulboană,
Ca o cascadă în miniatură.

Pe subt stejari cu brațe ostenite
S'ascunde 'n tufe mici de calapăr
Și-acolo parcă 'și potolește-avîntul, —
Dar din păduri se furișează vîntul
Și undele-l tiptil le ia 'n răspăr.

De cîte ori n'am aruncat cu bulgări
In apa lui curată de topaz!
Se 'nvinețea atunci și din vîltoare
Mă bicluia, sburdalnic, în obraz
Cu stropi mărunți și aurii de soare.

Și 'n ochii-mi de copil al nimăru
 Ca 'n unda lui se răsfrîngea seninul,
 Iar sufletul mi-era ca unda lui.

* * *

În sara asta-i mut și potolit,
 Căci vremea ce s'a dus domol pe valuri,
 Pe amîndoi ne-a 'mbătrînit.
 Cuminte, doarme între roase maluri
 Și 'n liniștea pădurii îl ascult
 Cîntînd în mine cum cînta demult,
 Pe vremea cînd știam și eu să cînt.

Își oglindește 'n apă luna plină
 Tremurătorul falger de lumină.
 O pasăre de noapte 'n sbor-i frînt
 Trezește-un fișit uscat de iască.
 Deodată vîntul scutură o ghindă
 Și, speriată de pe mal, o broască
 Din întuneric sare drept în lună
 Și-o sfarmă 'n mii de cioburi de oglindă.

Și iar rămînem singuri împreună,
 Pîrăul meu bătrîn și eu...

Și 'n mine
 Pe nesimțite amintirea vine
 Și se distramă 'n lungi păreri-de-rău,
 Cum se distramă undele 'n pîrău.

Otilia Cazimir

Note pe marginea cărților

Remy de Gourmont: *Physique de l'amour*
(Essai sur l'instinct sexuel)

Reținut la masa lui de lucru de o foarte veche boală de piele, Remy de Gourmont și-a învertit toată forța temperamentalului în forță pur cerebrală. Posibilitățile acestei personalități au fost nenumărate; omul s'a resemnat la gândire. Creerul lui se pare că n'a cunoscut voluptatea lenii și asemenea indivizilor care au avut menirea să împlinească un secol cu rezonanța vieții lor, Remy de Gourmont — cunoscut la noi și apreciat mai cu samă de poeții simbolisți — a fost totuși un spirit universal. „Fizica amorului” nu aduce, e adevărat, fapte nouă în domeniul sexualității, necunoscute între 1901—1903, când a scris cartea. Autorul utilizează o bibliografie nu prea vastă și se pare că memoriile entomologice ale lui Fabre i-au dat materialul cel mai de preț.

Prin acest caracter — aproape metafizic — volumul interesează nu numai pe oamenii de știință, ci și pe filozofi — în care intră de obicei și romancierii și poeții și criticii literari.

Remy de Gourmont construiește o lume cu totul deosebită de cea pe care ne-o oferise Darwin cu toți discipolii transformismului. Viața se arată a fi un fel de palat care avea la temelie cași la culme aceiași unitate: celula vie. Animalele și plantele se îmbinau într'o serie simetrică dela celula simplă, la complexul celulelor, ca desfășurarea unei formule matematice în dezvoltare. Lacunele existente în această perfectă serie nu dovedeau altceva decit că sintem ignoranți, că am apărut prea tîrziu pe pămînt ca să fi cunoscut înlănțuirea tuturor formulelor, descinderea lor logică — adică necesară — din una mai simplă în cea următoare mai compusă. Astfel, se știe că oamenii se trag din maimuțe, păsările din reptile — ba embriologia ne-a dovedit că fătul uman, în nouă luni, repetă toată formula biologică dela protozoar, — prin tîrîtoare — până la cimpanzeu l...

S'a vorbit mereu de „scara animală“. Remy de Gourmont dimpotrivă nu vede pe om în culmea vieţii. El vede mai curînd viaţa „ca un evantaliu desfăcut“: „omul este în natură una din unităţile vieţii şi nimic mai mult. E produsul unei evoluţii parţiale şi nu produsul evoluţiei totale“. Situarea omului în animalitate, pe acelaşi plan, e în fond, scopul acestui studiu—posibilitatea de a vedea perfect de bine şi la dreapta şi la stînga noastră.

Este o eroare fecundă. Remy de Gourmont—precum vom vedea—scoate cu fineţe o seamă de observaţii de cea mai mare însemnătate, pentru morală şi estetică. Din punct de vedere strict ştiinţific însă, e foarte hazardată aducerea pe acelaşi plan—fie şi numai pentru explicarea instinctului sexual—a insectei şi a omului. Adevărul la care ajunge Remy de Gourmont e cel vechiu: *viaţa se naşte din ou*, şi numai din ou. Partenogeneza este o iluzie, întrucît după cîteva generaţii, specia recurge iar la unirea elementului mascul şi femel pentru procreare. Partenogeneza, e adevărat, apare astfel ca o fecundare a cîtorva generaţiuni deodată. Oamenii de fapt trec şi ei printr'o fază asemănătoare, întrucît uniunea nu se face direct între bărbat şi femelă, ci între spermatozoizi şi ovule, care sînt o generaţiune partenogenetică.

Nu se poate însă nega o scară a evoluţiei în viaţă, oricît am fi de protivnici unui finalism. Noi nu putem, fireşte, indica naturii un scop, dar nu urmează de aci că trebuie să ne legăm la ochi cu propria noastră neîncredere, cînd e vădit că natura a părăsit amiba şi a năzuit şi a creat pe om—chiar dacă după om a creat abia pasărea.

Cel mai preţios argument ni-l oferă chiar Gourmont:

„Orice animal organizat are un stăpîn; e sistemul lui nervos; şi nu există viaţă adevărată decît acolo unde există şi sistem nervos, fie că e arborele mare, infinit ramificat, al mamiferelor şi păsărilor, funia dublă cu noduri a moluşcelor, capul de piron înfipt, la ascidii, între orificiul bucal şi orificiul anal. De îndată ce această nouă materie apare, ea domneşte despotic şi neprevăzutul îşi face apariţie în lume. S'ar zice că e un cuceritor, sau mai curînd un intrus, un parazit intrat pe furiş şi care s'a ridicat la rangul de rege“. Dealungul tuturor paginilor, Remy de Gourmont nu incetează de a sublinia însemnătatea excepţională a sistemului nervos „care tiranizează“ materia vie, supunînd-o la activităţi fantastice fără a-i fi pus totdeauna la îndemînă organele necesare.

Nu vor fi trecut prea multe mii de ani de cînd, în locul omului de azi, rătăcea prin păduri o hoardă de primatre inferioare—adică fără unghii, fără coarne, fără colţi, fără păr abundent pe trup. Această inferioritate a silit acele primatre să trăiască în hoardă, şi deci să întemeeze primele instituţii sociale—printre care şi limbagiul—să creeze *unelta*: cauza şi efectul cerebralitaţii, a civilizaţiei umane! Vor fi existînd insecte

care se înțeleg între ele și a căror activitate socială să fie mai puțin mecanică decât a albinelor—dar ele, deși au apărut cu cine știe câte mii de ani înaintea omului, n'au lăsat o urmă de trecerea lor pe acest pământ. Omul nu numai că și-a însemnat trecerea lui, dar e pe cale să schimbe cu totul înfățișarea planetei, ba e gata să cuprindă și celelalte constelații în rețeaua unică a creierului său!

Nu vedem ce ramură a „evantaiului vieții” ar putea trece dincolo de punctul „om”. Mutațiile brusce, de care s'a vorbit atât de mult, se observă abia la vegetale. Omul a rămas în culmea piramidei biologice—și nici un raționament nu-l poate detrona!...

E drept însă că — imaginea evantaiului fiind istoricește falsă—prețuirea la egal a manifestărilor vieții se impune. Remy de Gourmont putea astfel să-și construiască volumul nu pe unitatea instinctului sexual—care e totdeauna tendința de unire a două elemente de sex opus—ci mai curînd pe *unitatea fenomenului nutriției*, la care faptul sexual se poate reduce. Animalitatea ar fi putut fi astfel privită dintr'un punct de vedere și mai cuprinzător. Remy de Gourmont n'a făcut însă studii speciale de biologie. „*Fizica Amozului*” este fructul lecturilor unui spirit care are totdeauna ceva de spus—și de imaginat.

Dela această observație de fond, putem trece fără teamă la generalizările surprinzătoare și delectabile ale lui Gourmont. Ele sînt încă puțin cunoscute—și e o pagubă.

Remarcăm pe cele mai de seamă.

La început a fost femeia; bărbatul este numai un organ sexual individualizat, chiar cînd a ajuns să acumuleze forțele musculare și cerebrale ale omului. E o generalizare seducătoare, evident, dacă scopul vieții ar fi numai perpetuarea vieții—ceiace este îndoelnic. Este îndoelnic mai cu seamă pentru om!

De același viciu suferă morala animalică pe care Gourmont — care e atât de puțin animal! — o sugerează. „Trebuie să devii tot mai discret, privind la tabloul prodigios al obiceiurilor erotice ale animalității, și cu totul neputincios să hotărâști dacă da sau nu, un fapt este sau nu este natural. Într'adevăr, totul este natural!”—și-ți vine să pui autorului întrebarea dacă ar fi natural ca oamenii să imite felul de iubire al acelor vermi, al căror orificiu bucal—cînd „iubesc”—se suprapune orificiului anal! De altfel anumite perversiuni sexuale au fost explicate—precum sodomia—printr'o insuficiență a glandelor interstițiale, ceeace, deși e foarte „natural” e însă respingător de insuficient!...

Tot atât de puțin justificată e cruzimea, pe care Gourmont o pune la temeliea vieții, și deci și a vieții oamenilor. Mai cu seamă aci, măsura joacă un rol hotărîtor. Nu vom propaga vegetarianismul. De altfel plantele sînt și ele o părțică din miracolul vieții. Nimeni nu poate nega faptul că sîntem paraziți și sîntem parazitați. E deasemenea adevărat că anume fur-

nici au „sclavi“, care țin loc de vaci de lapte. Dar nu s'a spus îndeajuns că acei „sclavi“ sînt totdeauna de altă specie, iar cruzimea animală s'a exercitat, în generalitatea cazurilor, asupra speciilor străine, și în afară de cruzimea unor femele de insecte care-și devoră masculul în chiar timpul în care sînt fecundate—animalele inferioare omului, chiar acelea care au o viață socială, nu cunosc asasinatul și nici asasinatul în masă! Această cruzime, da, e proprie omului, și nu mai are nevoie de false justificări. Să ne mulțumim cu existența faptului—impunător ca toate faptele „naturale“!...

Mai puțin impunătoare însă e sclavia, pe care Gourmont o regretă din pricina furnicilor: „Se știe că furnicile roșii duc războiu împotriva furnicilor negre, le răpesc nimfele care, dezvoltate în captivitate, devin excelente servitoare, ascultătoare și supuse. Umanitatea albă s'a găsit și ea la un moment dat al istoriei în fața unei asemenea ocazii; dar mai puțin pricepută decît furnicile roșii, a scăpat ocazia din pricina sentimentalismului, trădîndu-și astfel destinul, renunțînd, sub inspirația creștină, la dezvoltarea completă și logică a civilizației ei. Nu pare hazliu să-ți arăte ca fiind antinatural acest fapt, sclavia, care e dimpotrivă starea normală și exclusiv naturală la cel mai inteligent dintre animale?“

Remy de Gourmont a disprețuit economia politică. Și e de regretat. Și-ar fi putut corija opiniile istorice pe care le scoate din zoologie. În primul rînd oamenii n'au renunțat niciodată din sentimentalism și nici europenii din pricina creștinismului, la sclavie. Această nobilă instituție animală a fost desființată de evoluția procesului de producție economică. N'a mai fost utilă. Rasa albă își urmează astfel „destinul“... Dar să nu exagerăm: ea a transformat numai acea sclavie ordinară și într'adevăr prea animală, într'o sclavie ceva mai subțire, corespunzătoare cu „destinul“ civilizației de azi: sclavia salariatului—și nădăjduim într'o perfecționare a acestei sclavii, pînă la cojirea ei de orice înveliș omenesc degradator, pînă la inegalitatea firească, iar nu *silită*, a indivizilor umani.

„Nu trebuie să umblăm după corijarea naturii“, surîde Remy de Gourmont. Dar de mii de ani nu facem decît s'o corijăm!... Educația copilului, cași întrebuițarea săpunului, a băii cu aburi, a medicamentelor, a pieptenului des, e de-adreptul „corijarea naturii“, a naturii care ne umple de păduchi cu aceiași grație cu care ne scutură în plete petale de măr! Fără corectarea naturii, am trăi și azi în cabanele lacustre. Existența speciei—care e totdeauna reacționară, ține totdeauna la integrarea formei inițiale—s'a opus acestei corectări. Dar tendința—sensibilă deși nevăzută—a Naturii (de data asta cu N mare!) spre desăvîrșire și simplificare artistică, a creat cîteva legi de evoluțiune care dau un ritm acestei indefinite „corijări“. Nu, nu e de loc probabil să ne prăbușim în neant din pricina blîn-

deții noastre, pradă unor animale superioare în bestialitate, ci se pare că vom pieri mai curînd printr'o cruzime uluitoare — căci e exercitată asupra noastră înșine, printr'o stupiditate unică—de oarece e pentru neant!

Devierea instinctului estetic din cel sexual, ni se pare a fi ipoteza cea mai de preț. Remy de Gourmont a mai dissociat astfel instinctul sexual, într'un capitol cu totul uman din volumul „Chemin de velours”. De data aceasta instinctul artistic se vîdește nu numai în cîntările anumitor insecte și păsări — aceste cîntări ar putea fi strict necesare—dar în inutilitatea „caselor de plăcere”—adevărate camere mobilate!—pe care o pasăre din specia Paradis le construiește, în vederea amorurilor sale. „Manifestările noastre estetice nu sînt decît desfășurarea aceluiași instinct de a place care iriază în unele specii la bărbați, în altele la femei. Dacă e un surplus, el va fi cheltuit fără scop, *pour le pur plaisir*: e arta omului!” Am putea completa ideea lui Remy de Gourmont cu *diversitatea expresiunii estetice*—care dă, în definitiv, toată valoarea „instinctului” nostru. Omul are cuvîntul, sunetul, plastica—și cea mobilă—ideea, sau imbinarea acestora. Legi independente stăpînesc, în viața noastră sufletească, fiecare expresie—și sînt atît de depărtate de origina lor genezică, încît o bună parte din capodoperele artistice ale genului uman au fost create în completa ignorare a originilor instinctului estetic. Prețul operei de artă nu se poate astfel socoti în apropierea sau depărtarea lui de instinctul sexual—cum ar judeca un biolog conștient—ci în originalitatea sau în perfecția expresiei artistice. E încă o dovadă a excepției animalului omenesc care, trăind instinctual pe același plan cu toți frații lui de viață, trebuie căutat—spre a fi găsit cu adevărat—în cu totul alte regiuni.

Cu mai puțin curaj însă ne opunem ipotezei lui Gourmont în explicarea instinctului și a inteligenței. În deobște instinctul era socotit asemenea pămîntului în care florile inteligenței își înfig rădăcinile și și trag hrana. Un fel de dualitate asemănătoare materiei și spiritului. Remy de Gourmont crede că „instinctul și inteligența sînt fenomene de același ordin, deci reductibile unul în altul—dacă nu voim ca problema să fie insolubilă!... Și presupune totuși inteligența ca fiind anterioară instinctului—acesta constituind de fapt limita inteligenței. Toate fenomenele de învoire ar fi ale inteligenței, iar toate cele de conservare ale instinctului. Ipoteza aceasta însă se lovește de cîteva serioase obiecțiuni: în primul rînd, a pune inteligența înaintea instinctului înșamnă a muta doar termenii problemei, iar nu a rezolva problema. Dar dacă unele probleme se pot mai ușor rezolva prin această mutare de termeni, inteligența creatoare de instincte conservatoare s'ar confunda cu însăși fluviul vieții, care curge sub toate viețuitoarele—chiar acelea care n'au propriu-zis inteligență. Și, înșirșit, cum se face că

toate înoirile în lumea vegetală și animală s'au înfăptuit—cum se zice—din instinct, adică fără consultarea, ba de multe ori împotriva inteligenței? Poincaré și-a soluționat cele mai grele probleme, altfel decât cu inteligența.

Am spus că nu ne opunem ipotezei lui Gourmont—deși alte citeva obiecțiuni ne ispitesc condeiul. Nu ne opunem pentru că nu vedem la capătul nostru decât alte ipoteze—adică alte eșuri false. Ne gândim la memorie ca bază a conștiinței—și ni se ridică fantomatice, înainte, formele activităților miraculoase ale sub-conștientului. Iată de ce renunțăm să acostăm, cu propriul nostru vas, această problemă. E mai prudent, deocamdată, să rămânem în larg—și să destindem pinzele asupra nedumeririi.

F. Aderca

O nouă variantă a Mioriței

În *Moldova dela Nistru* (anul III, No. 8—9) d. M. Costăchescu, profesor, publică o nouă variantă a *Mioriței*, auzită acum douăzeci de ani într'un sat din județul Iași.

E interesant din multe puncte de vedere acest «Cîntec al Mioarei».

Filologul găsește în el cuvinte nouă ca *gomăn* (cîntec, sunet), *sîniori* (revărsatul zorilor), *lanțe* (în înțeles de *cafă*, instrument de prins oile), ș. a.. Cercetătorul literar întâlnește minunatele amănunte artistice din varianta Alecsandri, ceiace dovedește că acest juvaier n'a fost alterat, nici forțat de marele poet dela Mircești. În sfîrșit găsim în *Cîntecul Mioarei* și alte pietre rare, necunoscute în alte variante, surprinzătoare prin finețe, delicate și artistice.

În Alecsandri, începutul baladei se adresează ochilor. În *Cîntecul Mioarei*, poetul popular începe c'o pătrunzătoare onomatopee :

S'aude, s'aude
Departe, la munte,
Gomăn gomanaș
Glas de buciumaș
De trei ciobanași,
Gomăn gomănind
Oile pornind...

Cine a auzit glas de bucium și-și închipue aceste versuri
cîntate, înțelege mai bine frumuseța lor.
Mai departe :

Oile pornind
Pe un picior de munte
Cu hașașuri multe.
Sule și coboară
Zi mare de vară
Din vărsat de zori
Păn'la jărcători,
Și din jărcători

Păn' la sîniori,
Trei cîrduri de oi
De oi bucălai
La lină jigăi...

Ciobanul ungurean și cu cel vrincean se sfătuesc să omoare pe Moldovan:

Da' cel Ungurean
Și cu cel Vrincean
Pe cel Moldovan
Ei mi s'au grăit
Mi s'au dămolit
Ca să mi-l omoare
In apus de soare,
Umbre cînd pornesc,
Neguri se opresc
Pe munți și pe ape -
Dorm oile toate...

Mioara grăește către Moldovan:

Cioban stăpînesc
Fecioraș domnesc...
Ciobanaș cu lance,
Dă-ți oile 'neoace
Lă verde zăvolu,
Că-i iarba de noi
Și umbra de voi:
Sus frunza rotundă,
Jos iarba măruntă...

Versurile îngropării ș'a fluierelor:

...Spune-le tu toate,
Ca să mă îngroape
In strunga de oi,
In jocul de miel,
In dosul stînii,
Să mă urle cîinii,
Iar tu din gluguță
Să-mi faci Iconiță,
Și din trișculiță
Să-mi faci cruciliță
Și din buciumaș
Să-mi faci prăpuraș.
Tot să mă mîngil,
Tu la cap să-mi put:
Flueraș de os
Că zice dulos,
Flueraș de soc
Că zice cu foc,
Flueraș de fag
Că zice cu drag.
Oile-or zbiera
Și m'or căuta.
Cînd vîntu-a sufla,
Flueru-a cînta.

In varianta pe care-o dă d. Costăchescu, înaintea mamei obanului e vorba de copila care i-i dragă:

Iar dacă-l zări,
Dacă i intilni
Mîndră copilișă
Albă la pelișă,
Neagră la costișă,
Boură la șifă,
La straie pestrișă...
Bălușă, Bălușă
Glas de copilișă...
Prin munți alergînd,
Din ochi lăcrămind,
De mine 'ntrebînd, —
Să i spui c'am plecat
De parte'n iernal,
Pe-o gură de ralu
Cam de peste plaiu...

Păcat că Gheorghe a Vasîloaicei, din Lungani, dela care d. Costăchescu a auzit cîntecul, n'a fost un rapsod desăvirșit. Depozitul pe care l-a avut îl alterează vădit. In două trei locuri, la început, memoria îi șovăește. Iar la sfîrșit îl trădează cu desăvirșire. Versurile mamei sînt confuze, ale nunții lipsesc. Sfîrșitul variantei se vede c'a fost uitat și slab improvizat. Pentru un început așa de frumos, poetul adevărat care a suspinat la piciorul Ceahlăului această variantă, fără 'ndoială că a avut un sfîrșit la înălțime. In varianta pe care-o dă d. Costăchescu nu-l găsim, și e păcat.

Cîndva, Coșbuc a încercat să probeze că *Miorița* este o baladă ardelenescă. Din pricina oiței birsane din varianta lui Alecsandri, ar urma că și baciul e Birsan, adică om din Țara Birsei, și nu Moldovan; și cîntărețul moldovan pe care l-a auzit Alecsandri, din motive lesne explicabile, ar fi substituit numai pe Birsan prin Moldovan. Se cunosc însă și variantele din Muntenia și Ardeal ale *Mioriței*. Intr'amîndouă se vorbește de un baci moldovan. Aceste variante mai au apoi adaosuri nouă de fapte, în armonie oarecum cu firea Muntenilor și Ardelenilor. Dacă mai adăogăm la aceste argumente și faptul că din Moldova au ieșit și ies variante nouă, în condiții artistice superioare, socot că nu mai poate fi 'ndoială că acest cîntec fără păreche s'a născut la poalele munților moldovenești. *Cîntecul Mioarei* e interesant și din acest punct de vedere.

M. Sd.

Caracterul specific național în literatura română

Spuneam într'un articol de acum câteva luni că literatura din Moldova a fost mai preocupată de realitățile naționale decît cea din Muntenia. Voim să întărim și să completăm această constatare prin câteva considerații nouă.

Mai întăiu credem că particularitatea aceasta este cauza pentru care proza a fost cultivată mai mult în Moldova decît în Muntenia.

Proza de observație, care redă realitatea prin descriere, narație și reprezentare, a apărut în Moldova, începînd cu Negruzzî. Înainte de epoca Eminescu, Moldova se exprimă mai ales în proză, poezia fiind reprezentată aproape numai prin Alecsandri, care e însă un, mai bogat și un mai serios prozator; pe cînd în Muntenia, găsim o legiune de poeți,—Eliade, Cîrlova, Boliac, Rosetti, Bolintineanu, Crețeanu, Depărățeanu, Sihleanu, Nicolescu, etc.—proza fiind reprezentată numai prin romanele ale lui Bolintineanu, prin «Ciocoi vechi și noi», important ca document, dar secundar ca artă și prin scrierile lui Odorescu, importante ca artă, însă neînsemnate ca «documente omenești».

Dar mai bine să înșirăm pe scriitori, fără să mai ținem samă de epoci. (Vom cita pe cei mai recunoscuți, indiferent de aprecierea noastră, pentru că premisele argumentării să fie cît mai obiective). Pe lîngă cei trei prozatori munteni citați mai sus, trebuie să adăogăm pe Caragiale, Delavrancea, Brătescu-Voinesți și Galaction; iar în Moldova, la Negruzzî vom adăoga pe Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Gane, Creangă, Vlahuță (mai fecund ca prozator și mai ales mult mai important în această calitate din punct de vedere al evoluției literaturii romîne), Emi-

nescu, Jean Bart, Sadoveanu, Hogaș, Patrașcanu, Gîrleanu, Anghel (cred că proza iscălită cu St. O. Iosif e mai mult a lui Anghel, pentru aceleași motive pentru care «Mirea» e mai mult Anghel — vezi recenziile noastre despre «Helianta» — și pentru motivul că Iosif, singur, n'a scris proză ca Anghel, ceiace arată că dintre amîndoi, numai acesta din urmă era prozator). Iar dacă am adăoga și pe alții, munteni și moldoveni, proporția ar fi încă și mai favorabilă tezei noastre.

(Pe Duiliu Zamfirescu nu l-am pus lă socoteală, pentru că, fiind din Focșani, nu știu cum să-l clasific, deși «junimismul» lui l-ar atașa la Moldova).

Acum, să bîgăm de samă că genurile literare, în care se redau mai bine și mai mult realitățile specifice ale unui popor sînt nuvela, romanul și teatrul — epopeia fiind astăzi un gen mort.

Intr'o nuvelă sau într'un roman — adică în epopeia modernă — și în teatru, subiectul e luat din viața națională, excepțiile fiind rare, aproape curiozități. Apoi, pentru realizarea unor asemenea opere — mai puțin pentru teatru, unde e vorba mai des de rezolvarea unor «probleme» — autorul trebuie să cunoască cît mai variat și mai adînc realitățile ce are de zugrăvit, adică pe cele naționale. O bună parte însă din poezie, și anume cea lirică, nu are de zăgrăvit realități obiective decît într'o mică măsură (aspecte de natură, farmecele femeii, etc.), realități cu puțin ori fără de nici un caracter specific național. Și chiar poezia obiectivă, balada istorică, pastelul, etc., nu are de zăgrăvit decît puțin din realitatea obiectivă, principalul fiind și în acest gen sentimentul și arta. Și să se observe că mai des e exotic subiectul în poezia obiectivă decît în proză — vezi Byron, Hugo, Leconte de Lisle, etc., comparați cu romancierii și nuveliștii din literaturile respective.

Poezia — și mai ales cea lirică, cea mai însemnată din speciile genului — exprimînd mai ales afectivitatea unui individ și concepția lui de viață, e națională adesea numai întru atîta întrucît sufletul unui individ poartă pecetea sufletului poporului din care face parte.

Dar acest element subiectiv național, apare și în proză, chiar și în cea mai obiectivă. E atitudinea scriitorului față de lucrurile zăgrăvite. Acest element se adaogă, deci, și el, la celelalte, adîncind caracterul specific național al prozei.

Așa dar, dacă poezia, cînd e foarte națională, e expresia sufletului unui popor, — proza, cînd e talentată, e și expresia sufletului unui popor și oglinda vieții acestui popor. E, încă odată, mai bogată în realități naționale, subiective și obiective.

Acum, dacă Moldova e mai bogată în prozatori, — chiar numai din această cauză literatura ei e mai bogată în realități de ale noastre. (Alte cauze le-am văzut în articolul trecut).

Comparînd proza moldovenească cu cea muntenească din alte puncte de vedere decît cel cantitativ, vom găsi mai întăiu

că în Moldova cîmpul observației e mai întins, realitățile transportate în literatură sînt mai diverse, aduse din medii mai variate,—caracter care apare ca într'o sinteză, chiar și în opera unui singur scriitor, d. Sadoveanu, care ne-a zugrăvit atîtea aspecte ale vieții naționale, din vremurile aproape legendare pînă în zilele noastre, dela țărani pînă la protipendadă, dela viața tîhnită din mahalaua moldovenească pînă la tumultul de pe cîmpul de bătae...

Vom mai găsi apoi că influența excesivă a literaturilor străine a redus importanța unor însemnați scriitori munteni și mai ales a lui Bolintineanu, ale cărui romane ar umplea altfel un gol în proza muntenească din epoca respectivă, dar care, nu numai din cauza lipsei de forță creatoare a acestui scriitor, ci și din cauza influenței romantismului francez de mîna a cincea asupra lui, sînt sărace ca document, ne dau atît de puțin—mai nimic—din viața epocii de-atunci și tot atît de puțin din sentimentul ori atitudinea specific romînească față de acea viață. Pentru probă, vom observa că Alecsandri (care nu strălucea doar printr'o deosebită putere de a crea imitînd viața) chiar cînd *localizează* o comedie ori o farsă franceză, pune în ea atît de mult din realitățile noastre, o atitudine atît de națională și o limbă atît de romînească și caracteristică personajilor, încît comediele lui *localizate* sînt documente indispensabile pentru cunoașterea concepției de viață (noi l-am utilizat pentru a defini «spiritul critic» al epocii) și pentru cunoașterea societății din vremea lui—cași a limbii de-atunci (d. A. Philip-pide a utilizat aceste piese de teatru ca un izvor de primul rang, în alcătuirea dicționarului limbii romîne).

S'ar părea că un mai mare fapt de influențare decît localizarea nu se poate. Și totuși, localizarea la Alecsandri nu în-samnă în genere altceva decît că la un model, după care apoi lucrează punînd propria-i substanță.

Factorii specifici naționali, de care a fost vorba pînă acum, se găsesc la toți scriitorii moldoveni și i-am putea descoperi, prin analiză, la oricare din ei. E de ajuns însă să scriem aici două nume, ale lui Creangă și Sadoveanu, care reprezintă în literatura noastră maximum de românism. Căci nu există niciun scriitor, care să se poată compara cu ei în privința romînității din punct de vedere al subiectelor, al vieții redată în operă, al sentimentului ori atitudinii și al limbii.

Și, încaltea să mergem pînă la capăt.

Curentele mari de naționalizare a literaturii (cași a culturii) au plecat aproape întotdeauna din Moldova ori dela Moldoveni. Școala critică dela 1840 (Kogălniceanu, etc.), Junimea, mișcarea dela «Sămănătorul» începută de Vlahuță și ardeleanul Coșbuc (vezi, despre poziția literaturii ardeleni față cu această problemă, articolul trecut și mai jos în acest articol) și continuată de d. Iorga—și, în sfîrșit, «Viața Romînească».

Iar scriitorii munteni, care au depus în opera lor mai multă realitate specific românească—mai mult decât toți ceilalți scriitori munteni la un loc—vorbim de Caragiale și Brătescu-Voinesti—acești doi prozatori, cu un atît de pronunțat caracter de originalitate națională, s'au raliat, se poate zice, la curente moldovenesti, au debutat și continuat să apară în «Convorbiri literare», îmbrățișînd critica și, până la un punct, ideologia Junimii—ori întîlnindu-se cu ea.*

*

Nu e fără interes să lărgim problema și să vedem cum s'a comportat cu realitățile naționale și știința. Cu aceste realități se ocupă mai ales istoria politică și socială, istoria limbii și istoria literaturii unui popor. Comparația, din acest punct de vedere, dintre Moldova și Muntenia, justifică încă și mai bine constatarea noastră, decît comparația celor două literaturi. Istoria politică și socială, istoria limbii și a literaturii sînt cultivate mai mult de Moldoveni. Nume: Kogălniceanu, Hasdeu, Xenopol, Onciul, Iorga, Radu Rosetti, Lambrior, Philippide, Densușianu—ca să cităm numai pe cei bătrîni, consacrați, pentru ca premisa să fie cît mai obiectivă. Muntenia a avut numai un singur mare istoric al lucrurilor noastre, pe profundul Bălcescu, căci Tocilescu—pentru cei care l-ar cita ca istoric de valoare—s'a ocupat mai mult cu lucruri și vremuri ante-românești.

Dacă apoi ne îndreptăm atenția la un gen care ține și de istorie și de literatură—amintirile—atunci constatăm același lucru. Față cu opera neîntrecutului Ion Ghica din Muntenia—în Moldova avem, ca să dăm cîteva exemple, bogatele «Suvenire contemporane», singurele pagini de valoare ale lui G. Sion; încîntătoarele «Legende», singura operă viabilă a mult productivului V. A. Ureche, care a fost, de altfel, și istoric și nuvelist; evocatoarele «Amintiri dela Junimea», ale lui G. Panu, pline de tipuri vii ca un roman; «Amintiri din Junimea», cea mai bună operă a d-lui Iacob Negruzzi, și mai ales amintirile din copilărie dela sfîrșitul cărții, care sînt unele din cele mai substanțiale și mai frumoase pagini despre trecutul societății moldovenesti; și bogatele, instructivele și plăcutele volume ale d-lui Radu Rosetti, «Povești» și «Alte povești moldovenesti», «Amintiri»—și romanele sale «Pacatele Sulgerului» și mai ales «Cu paloșul», romanul cel mai palpitant scris în limba noastră, atît de plin de viața veche românească, istorică și le-gendară. Și, să mai adaogăm romanele istorico-sociale ale lui D. Moruzi.

* Despre curentele critice moldovenesti, vezi volumul nostru «Spiritul critic în cultura românească». Apariția acestor curente în Moldova este o altă dovadă, și cea mai importantă, pentru teza acestui articol.

Dacă, însă, ne întoarcem privirile la o altă preocupare cu «ale noastre», foarte interesantă, la folclor, constatăm că primii colectori ai poeziei populare și primii teoreticieni ai curentului popular (încă dela 1840) au apărut în Moldova, unde găsim și pe cei mai mari folkloriști, pe S. Fl. Marian și Tudor Pamfile — precum și publicația cea mai valoroasă din acest domeniu, bătrâna «Șezătoare» a d-lui Artur Gorovei, el însuși un eminent folklorist.

Așa dar, și istoria literaturii și istoria științei române dovedesc cu prisosință teza noastră.

Legătura dintre atașarea și preocuparea de realitățile noastre pe deoparte și înflorirea prozei artistice și a științelor istorice pe de alta, se confirmă și prin istoria literaturii și a științei ardelenne.

În Ardeal, unde scriitorii n'au mai avut nevoie să se întoarcă înspre popor, — ca cei din Moldova — pentru că erau înșiși «fii ai poporului», nedesrădăcinați, caracterul specific național al literaturii e poate și mai pronunțat decît în Moldova. Și — sau *deci* — proza este cultivată în proporția corespunzătoare. Dintre puținii scriitori de adevărată valoare din Ardeal, trei sînt prozatori (și pictori ai celor mai specifice aspecte ale vieții românești): Slavici, Agribiceanu, Rebreanu și, dacă am adăoga și pe scriitorii secundari, de pildă un Pop Reteganul, etc., constatarea noastră ar căpăta o și mai mare consistență. De altmintearea, caracterul național al literaturii ardelenne e atît de puternic, încît cei mai naționali poeți dintre toți poeții romîni de pretutindene și din toate timpurile, sînt Coșbuc și Goga. Chiar *genul* poeziei ardelenne, e acela în care poate apărea mai vădit caracterul național, — la Coșbuc zugrăvirea unor aspecte ale vieții naționale, la Goga năzuințele naționale.

Iar cu privire la știința ardeleană, vom constata că dacă la istoricii și filologii moldoveni avem de adăogat atît de puțini Munteni, în schimb istoria și filologia romînească datoresc enorm Ardelenilor. Șincai, Klain, Maior, Laurian, Pumnul, Cipariu, Bogdan-Duică, ca să citez tot numai pe cei mai bătrîni, sînt destule, prea multe nume pentru răslețitul neam romînesc din Ardeal.

Atenția la realitățile specifice naționale — contactul cu poporul, ori cu literatura populară — cultivarea prozei — cercetările istorice și lingvistice — sînt, și în Moldova și în Ardeal, fapte concomitante și legate cauzal între ele.

Dar să ne întoarcem la literatura propriu zisă.

Deosebirea de *conținut* dintre cele două literaturi, cea moldovenească (și ardeleană) și cea muntenească, este și una de *valoare*?

Desigur.

Am arătat în articolul trecut că poezia muntenească e mai influențată de literaturile străine decît cea moldovenească.

E aproape însă de mintea oricui că un lucru imitat — e o imitație și că în artă imitația e tot o imitație. Și dacă s'ar pune scriitorii romîni pe două coloane — într'o coloană după talent și în alta după gradul în care au imitat sau nu, — credem că cei mai talentați ar coincide de cele mai multe ori cu cei mai naționali («De cele mai multe ori», și nu întotdeauna, pentru că lipsa de imitație, singură, nu poate ținea loc de talent). Această «lege» se verifică chiar prin cei doi scriitori munteni, citați mai sus, căci nu credem să fie o simplă întâmplare că Brătescu și Caragiale sînt tot odată și cei mai însemnați prozatori munteni și prozatorii munteni care au zugrăvit lucruri mai ale noastre, numai ale noastre și văzute prin proprii lor ochi, nu prin cărțile cetite.

Dar să intrăm mai în miezul lucrurilor, să ne apropiem mai mult de ceiașce poate fi o «dovadă» — pe cît se poate dovedi ceva în ținutul esteticei.

Există o constatare, ajunsă banală de adevărată ce e, și anume că influența literaturii populare asupra celei culte a fost o cauză esențială de înflorare și de progres estetic a celei din urmă. Această influență însă s'a exercitat cu adevărat numai în Moldova, unde a și apărut și a fost cultivat așa numitul «curent poporan». Dar ce lucru poate fi mai «al nostru» decît literatura populară, — opera literară, în care se oglindesc cele două mii de ani de viață subiectivă și obiectivă și a poporului romîi în mediul natural, în care a fost el menit să trăiască?

Și nu poate fi nici o îndoială că dacă Alexandrescu (natură profundă și cu o puternică rezonanță la lumea încunjurătoare) ori Bolintineanu (care a fost un adevărat poet, oricît s'ar zice, — într'o privință mai «poet» decît Alecsandri) — nu poate fi nicio îndoială că dacă acești doi poeți ar fi trăit, ca bardul dela Mircești, în atmosfera și cultul poeziei populare, n'ar fi fost mai buni poeți decît sînt.

Până spre 1880, în vremea cît s'a format limba literară și s'au pus începuturile unei literaturi naționale, literatura populară a fost un factor indispensabil al literaturii culte. Cel mai bun, singurul prozator artist muntean din vremurile acele, Odobescu, este un fervent iubitor și admirator al literaturii populare. Și, credem că nu e, iarăși, o întâmplare că acest singur artist al prozei muntene dinaintea de 1880 este și singurul reprezentant al curentului poporan din Muntenia din acea vreme și, încă, un reprezentant al curentului istoric — unul care «șterge colbul de pe cronicile bătrîne» — un alt curent care a fost un factor însemnat al literaturii romîne, pentru că «cronicile», aproape cași poezia populară, conțin lucruri «ale noastre», foarte naționale. Originalitatea națională a primului prozator romîn, a lui C. Negruzzi, se datorește și poeziei populare și «cronicilor bătrîne».

lar — ajungem acum la cel mai mare scriitor al nostru — opera lui Eminescu, marele pelerin în toate ținuturile romînești,

și însuși colector de poezie populară, poate fi concepută fără existența curentului poporan, a literaturii populare — și, să nu uităm, a «cronicilor bătrâne», în care a trăit cufundat toată viața, — fără existența celor două izvoare de lucruri «ale noastre»?

Nu trebuie să părăsim acest capitol, fără să spunem un cuvânt despre limbă. Limba este, dintr'un punct de vedere, o mare parte din ceiace se numește «artă». Cuvîntul, doară, exprimă totul într'o operă de artă. Cuvîntul propriu, cuvîntul sonor, vecinătatea cuvintelor, bogăția și varietatea vocabularului. Dar cei mai buni scriitori ai noștri sînt — mai trebuie oare de spus acest lucru? — cei mai buni cunoscători ai limbii. Altfel, nu puteau spune ceiace voiau. Și cei mai buni cunoscători ai limbii sau (e de obicei același lucru) cei care au limba mai bogată și mai frumoasă, toți s'au împărtășit din izvorul cel mare al limbii populare: Odobescu, Eminescu, Sadoveanu și incomparabilul Creangă. Prozatorul cel mai mare — acest Creangă — e chiar un om din popor; scrie cum vorbește poporul; e singurul care are limba perfect românească (d. A. Philippide, în *sintaxa limbii romîne*, ia exemple aproape numai din el, căci numai fraza lui nu e influențată de nici o sintaxă străină).

Așa dar, valoarea estetică a unei opere literare e strîns legată de originalitatea ei specifică de fond și formă. Se poate spune că dintre doi scriitori cu un egal talent nativ, acela va fi mai mare, în operă, căruia se va simți mai puternic sufletul poporului și se vor oglindi mai bogat și mai bine realitățile vieții naționale.

Să discutăm acum, privită din acest punct de vedere, și poezia «nouă» (nu și nouă).

Am spus că însăși poezia lirică «veche» conține mai puțin element național decît proza, pentru că, prin definiție, conține puține realități obiective și are național în ea aproape numai ceiace e național în sentiment și în concepție.

Poezia «nouă» însă e mult mai lipsită de caracter național, pentru că, mai întăiu, în bună parte, e mai mult o poezie de senzații, iar senzații cu caracter specific național e greu de imaginat. Există deosebiri dela popor la popor în susceptibilitatea la anumite senzații, în intensitatea senzațiilor — dar în felul senzațiilor, nu. Și, apoi, chiar dacă ar exista deosebiri și 'n această privință, consecințele ar fi neînsemnate, din punctul nostru de vedere, pentru că senzația, element primar al sufletului, n'ar putea decît puțin din acea complexitate care e psihologia unui popor. Senzația ține numai de fiziologie și psihologie, în deosebire de sentiment ori concepție, factori ai poeziei «vechi», care

țin *deja* și de sociologie. (Nu vorbesc din punct de vedere genetic, nu mă gândesc la evoluția psihicului dealungul istoriei speciei umane. Știu că acest psihic nu poate fi conceput decît ca produs la o specie animală, care a trăit în turmă — în societate. Și fac abstracție și de importanța graiului, efect al vieții sociale, pentru existența psihicului uman așa cum este el. Vreau să spun numai atîta: că senzația o pot avea fără amestecul actual al vreunui element psihic de proveniență socială).

Dacă lucrurile stau astfel, atunci poezia, cu cît este mai «nouă», cu atîta exprimă mai puțin sufletul unui popor.

Sufletul unui popor însămnă mai ales sentimentele, ideile, concepțiile sale, și nu-l poate exprima decît poezia de sentiment și de concepție, în contra căreia se ridică teoreticienii poeziei «nouă». *

În al doilea rînd, poezia «nouă», — care procede, toată, dela Baudelaire, poetul orășan al lucrurilor exclusiv și caracteristic orășanești — este o poezie orășenească. Iar viața orășenească este mai internațională decît restul vieții unui popor.

Sterilitatea de sentimente și de concepții, caracterul de universalitate al senzației, «orășenismul» — iată cauza pentru care poezia «nouă» e atît de internațională, încît poezii «noi» se pot socoti, *cu drept cuvînt*, ca făcînd parte mai degrabă din o literatură general europeană decît din literatura lui Eminescu și Creangă. Iată, apoi, cauza pentru care imitarea ori chiar transpunerea în românește a poeziei «nouă» franceze ori germane e un lucru *foarte natural*, pe cînd imitarea poeziei «vechi» străine sare deodată în ochi și se vedește imediat ca plantă exotică. Iată, cu alte cuvinte, pentru ce e *natural* ca poezia noastră «nouă» să fie, în bună parte, o anexă a celei franceze și să nu aibă nici o legătură cu literatura romînă — a cărei existență, de altfel, și în chipul cel mai logic, teoreticienii «noi» o și neagă.

Vom adăoga, repetînd o considerație din articolul amintit, că pe cînd poezia «nouă» era nouă în Franța, — acum vre-o patruzeci de ani, — foarte mulți reprezentanți ai ei erau străini veniți de aiurea — ceiace ni se pare că confirmă observația noastră cu privire la legătura dintre realitățile specific naționale și poezia «nouă» a unui popor.

* André Gide explică slăbiciunea simbolismului prin faptul că, în dosul concepției lor estetice, simbolisții n'au avut o concepție etică, adică o concepție definită, puternică a vieții, — concepție, de altmintelega, greu de exprimat prin senzații. E drept, simbolisții au prețuit că prin senzații ei exprimă *alceva* („simbolul” simbolist e un *ars'ar* putea concepe o pretenție mai absurd pretențioasă decît *aceia* de a exprima concepții despre lume prin mănunchuri sau roiuri de senzații).

Iar poezia noastră «nouă», *aceia* pe care am definit-o mai sus, înflorește mai ales în Muntenia, unde literatura, cum am văzut, este în genere mai puțin legată de realitățile naționale și unde—e același lucru—influențele străine au fost și sînt mai operante; și mai ales în București, „orașul” nostru prin excelență, un mediu atît de favorabil poeziei „nouă”.

*

Evident că articolul de față conține o triplă quintesență de «regionalism». Dar măcar să se constate că acest «regionalism» este, oricum, destul de larg. Este moldovano-ardelenesc, căci caracterele literaturii moldovenești le-am găsit și în cea ardeleană, cum spuneam și în articolul la care mă refer necontenit—cum s'ar zice articolul cu pricina.

Numai cit, îmi permit să cred că la noi nu se prea înțelege bine ce însemnă cuvîntul «regionalism».

E prea la modă, ca să mai poată fi întrebuițat în adevărata lui accepțiune. E, cam celace era odată «șanticler» ori «findisicl» (fin de siècle).

A constata caractere deosebite în literaturile a două regiuni locuite de un popor și a căuta explicația deosebirii; a constata, în genere, orice deosebiri, în orice privință, între două regiuni ale aceleiași țări—nu poate însemna regionalism. În volumul nostru «Spiritul critic în cultura romînească», am relevat deosebiri mai adînci între cultura muntenească și cea moldovenească, și nimene n'a mai găsit «regionalism». E drept, pe-atunci cuvîntul nu era la modă. Mare lucru e moda în lumea aceasta! Iar cînd Russo spunea că «Moldova e țară rece...» și că «Lauda Moldovei...»; cînd Alecsandri spunea «Tot Moldova...», ba cînd, boer moldovan, antiburghez și spirit sarcastic, încondea pe Munteni cu tot felul de epitete—și foarte pe nedrept—erau «regionaliști» acești doi mari și înflcărați unioniști?

Una din publicațiile alarmate de «regionalismul» nostru, făcea concesia, ca să nu fie prea rea cu noi, că literatura moldovenească e mai... melancolică și mai romantică decît cea muntenească, căzînd astfel și ea, fără să-și dea samă, în regionalism—și în oarecare erezii istorico-literare. Iar o altă publicație, egal de alarmată de același «regionalism», recenza din întîmplare, în același număr în care se alarma, articolul unui scriitor francez care, „regionalist” se vede, și el, constata că spiritul francez dela Nordul Loirei e romantic și cel dela Sud clasic. Ce ușor e să cazi în regionalism!

Dar acești alarmiști nici idee n'au la cit regionalism e silit să se dedee cel care studiază istoria literaturii romîne, căci această literatură s'a dezvoltat *deosebit* în cele trei regiuni romînești, în Moldova, în Muntenia și în Ardeal.

Ardealul n'a avut o literatură și o epocă „pseudoclasică” cum a avut Moldova (Conachi, etc.) și Muntenia (Văcăreștii, etc.). Ardealul, în vremea aceea, a avut o literatură populară scrisă, de origină cultă, pentru popor (Barac, etc.), — «școală» ori epocă literară pe care, la rîndul lor, Moldova și Muntenia n'au avut-o. Ardealul, apoi, n'a avut o epocă literară intelectualist-pesimistă ca Regatul (Eminescu, Caragiale, etc.). Ardealul nu se întîlnește cu «Principatele» decît—foarte puțin—în epoca Alecsandri (prin Mureșanu) și în epoca Sadoveanu (prin Goga, Agirbiceanu).

Iar dacă limităm discuția la literatura de dincoace de munți, găsim că poezia pseudoclasică boerească e aproape exclusiv erotică în Moldova, pe cînd în Muntenia e, *deja*, și patriotică ori naționalistă; găsim, apoi, în epoca următoare, că literatura Moldovei (Negruzi, etc.) e mai ales clasică și mai ales în proză, iar a Munteniei (Bolintineanu, etc.), romantică și aproape toată în versuri.

Ce orgie de «regionalism»!

Pe urmă vine epoca Eminescu în Moldova și Macedonski în Muntenia—de care am vorbit în trecutul nostru articol—cînd poeziei moldovenești îi corespunde numai proza muntenească (Caragiale și Delavrancea).

Aceste lucruri nu-s dorinți subiective, ci fapte.

Sau poate e «regionalism» la mijloc, pentru că cel care scrie aceste lucruri stă în Iași? Dar să se bage de samă că nu stă și în Cluj—caci regionalismul său e, cum se vede, și moldovenesc și ardelenesc...

Dacă cineva din Chișinău ar face constatarea, adevărată, că Țîrgoviștea a dat, ea singură, mai mulți scriitori de valoare decît orice oraș, — pe Eliade, pe Cîrlova, pe Gr. Alexandrescu, pe Brătescu-Voinești, — nu va fi, credem, învinuit de regionalism țîrgoviștean. Dar dacă acest adevăr l-ar spune un publicist din Țîrgoviște, nu-i așa că... «regionalism», etc.?

Dar subsemnatul are la activul (ori la pasivul) său lucruri care, dacă îl pot «pune bine» cu Muntenia, îl pot strica cu Moldova și mai ales cu publicul politic din Moldova. Și anume «regionalism» muntenească.

În «Spiritul critic» spun că Muntenia face în veacul al 19-lea o operă mai utilitară decît Moldova: ea își cheltuește energia în lupta pentru schimbarea ordinii sociale, caută să transplice din Apus formele nouă și organizează România modernă.

În adevăr, instinctul puternic de regenerare apare acolo. Muntenia are pe Tudor Vladimirescu. Ea face revoluția. Ea are idealisti generosi ca Goleștii și Rosetti și organizatori ca Brătianu și Carada.

Muntenia este mai politică decît Moldova. De aceea genul oratoric înflorește mai mult acolo. (De aceea poezia ei dinainte de 1880 e mai propagandistă). Și astăzi partidele se-

«simbolist», cînd «romanțele» și le destina «pentru mai tîrziu», crezînd că vremea aceea nu era a simboలిștilor, iar revista și-o numea a «celorlalți», avînd impresia că locul era ocupat de alții.

Ca amator, oricine are dreptul să guste ce-i place și să arunce restul cu dispreț. Ca cercetător—hai să zicem cuvîntul cel mare: ca om de știință—nimene nu poate face abstracție de nici o manifestare literară, pentru că orice școală sau curent e un fenomen tot atît de real și de legitim ca oricare altul. Domnișoara care se plîmbă printr'o grădină, e firesc să se extazieze înaintea trandafirului mareașal și să nu bage 'n samă vizdoaga și chiar bujorul. Botanistul care ar face ca dînsa, ar fi un dobitoc.

E drept, într'o operă literară, elementul «frumos» e o «notă» esențială pentru definirea și clasificarea literară, — și istoricul literar, mai ales criticul, nu poate face și nu trebuie să facă abstracție de acest element. Și cum «frumosul» este o impresie subiectivă, istoricul și criticul literar nu se pot comporta exact ca un botanist. Dar idealul lui, ambiția lui cea mare trebuie să fie, pe cît e cu putință, apropierea de obiectivitatea omului de știință. De aici, pentru istoric și critic, nevoia de mult recunoscută și neconținut recomandată, de a se sili să se transpună în cît mai multe stări de suflet, în cît mai mulți oameni, spre a-i înțelege din punctul lor de vedere, spre a analiza «frumosul» din punctul de vedere al concepției lor, al frumosului lor.

Astăzi asistăm la o priveriște aproape zoologică: Cei «vechi» se uită la cei «noi» și aceștia la cei dintăiu, cu ură, ca la niște monștri, ca la niște dușmani.

Și fiindcă tot am evadat din subiectul nostru, indicat prin titlul acestui articol, să atingem încă una din manifestările acestei opacități sufletești și, cu această ocazie, să spunem un cuvînt în sprijinul poeziei nouă.

Voim să vorbim de «obscuritatea» de care e învinuită această poezie și de care se face uz ca de «une fin de non-recevoir».

Spuneam acum cîteva luni, repetînd lucruri spuse de atîtea ori în această revistă cu ani în urmă, că dacă uneori «obscuritatea» este invingibilă, căci se datorește felului însuși de a concepe al poetului, — apoi, alteori, această «obscuritate» nu însemnă decît nedeprinderea cetitorului cu forma și fondul unui poet nou și refuzul lui de a face oarecare efort de atenție.

Celor care cred că au și strivit pe un poet nou numai prin simpla formalitate de a declara că ei nu l-au înțeles, le vom atrage atenția asupra faptului că la început nu era «înțeles» nici Eminescu.

Acum douăzeci de ani—preocupat de alte probleme decât «obscuritatea» poeziei nouă—scriam aceste rânduri (în care cuvântul «patruzecioptist» rog să fie tradus prin, de pildă, *alexandrist*, iar «tendință» prin *atitudine în fața vieții*, ori chiar numai prin *sentiment*):

«Cînd Eminescu a început să devină «eminescian» pe la 1870... patruzecioptiștii nu-l puteau înțelege, pentru că Eminescu vorbea *altceva*. «Frumosul» din Eminescu nu putea să fie priceput de dîșii, pentru că tendința dominantă din Eminescu, aceea care a grupat elementele acelui «frumos», era deosebită de tendința dominantă a patruzecioptiștilor, etc.».

Un poet nou vine cu un fond nou și cu un stil nou. Dar fondul și forma sînt numai două fețe ale aceluiași lucru, văzut din două puncte de vedere deosebite. Ceiace e obscur în formă (vorbim de poezii adevărați) e obscur pentru că ni-i străin fondul, pentru că ceiace spune poetul nu poate găsi ecou în sufletul nostru, pentru că—cu un termen pedant, dar just—nu avem cu ce apersepe ceiace spune el.

Este drept însă, că *această* poezie nouă, care are ca material de expresie mai mult senzațiile, va fi mai obscură, în sine, prin definiție, în mod absolut—indiferent de nouitatea apariției ei în lume,—pentru că senzația e mai puțin socială, adică împărtășibilă altora, decât sentimentul și mai ales decât ideea, concepția, etc.; pentru că cuvintele, exprimînd noțiuni, sînt un material rebel la exprimarea senzațiilor; pentru că senzațiile poezilor noi sînt adesea stranii, curioase, chiar morbide, deci și mai nesociale, ceiace agravează și mai mult puțința exprimării lor. Această greutate ajunge extremă cînd, ceiace este adesea cazul, poetul nou aruncă sonda în subconștient,—căci, dacă orice introspecție e anevoioasă, sfortarea de a pătrunde în regiunile de sub pragul conștiinței va fi și mai anevoioasă, iar greutatea de a exprima ceiace ai recoltat penibil în lumea ascunsă a sufletului, va fi și mai mare.

Dar oare poezia «veche» este întotdeauna ușor de înțeles? Nu cere și ea atențiune, deprindere?

Eminescu chiar, care unor spirite excesiv de artiste, de complicate, de grăbite și de distrate, li se pare atît de simplu, atît de compromițător de simplu,—e oare atît de simplu? E oare atît de ușor de înțeles, chiar pentru spiritele complicate și «artiste», poezia *Cu mîne zilele-ți adaogi*? Sau, imagini ca acestea (iau cîteva bazate pe aceeași analogie):

Memfis, arginos gînd al pustiei

ori

Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne (luna)

ori

Căci e vis al neființei universul cel himeric,—

sînt oare atît de pe înțelesul oricui?

Încă odată, de nepriceperea unei poezii nu e vinovat întotdeauna poetul. De altminterlea, noi sîntem porniți să credem că de cele mai multe ori «obscuritatea» reală, numită și absconșitate, e voită și prin urmare e o șarlatanie,—un fapt care interesează mai mult etica decît estetica literară.

G. Ibrăileanu

Cronica Artistică

Salonul de Toamnă

13 Septembrie.

Trebuie să deplorăm odată mai mult condițiile cu totul neprielnice în care tinerii noștri artiști sînt siliți să prezinte expozițiile lor. Salonul de Toamnă este o înghețare recentă — numără abia două ... primăveri — merită tocmai să lupte împotriva acestor greutăți. El cată să strîngă laolaltă cît mai multe participări, care izolate n'ar putea înfrunta decît anevoie ceia ce merită să se cheme devizul unei expoziții. Bucureștii noștri, în care se află cîte o bodegă pentru zece capi de familie și cîte un cinematograful pentru cinsprezece locuitori, nu ascunde decît trei sau patru — să le zicem săli, să le zicem localuri: — în care se pot anina tablouri cu intenția de a fi arătate. Prea multă alegere nu încap așa dar. Cu durere în suflet, nefericiții expozanți trebuie să se lase puși la întuneric, într'unul sau altul dintre aceste localuri. Prețul unui asemenea sacrificiu? Nu întrebați. La Ateneu, care este o instituție onestă — adică politică — se cere și se plătește opt mil de lei pe lună pentru o frîntură din celace a fost cîndva Sala Exarcu. Infamii de speculanți iau aproape tot atît și dau cu mult mai puțin. În atare condiții un pictor trebuie să fie mai cu seamă un om de afaceri. În ceasurile libere poate fi și artist.

*

Iată ce gîndeam cînd să-mi deprind ochii cu lumina — ar trebui să scriu cu „eclerajul” — Salonului de Toamnă. După oarecare străduință, și cu ajutorul electricității, am putut să mă simt la largul meu. Spectatorul n'are de ce să nu fie om de treabă. Intrat ziua la expoziție, el trebuie să primească cu gentileță ipoteza că s'a îngelat și că e noapte. Uzina, care n'a ars decît spre a face mizerii domnilor dela Primărie, îl va răsplăti îndată cu cea mai strălucitoare lumină pe care o poate da un voltaj debil, și pînzele colorate sub razele soarelui sau geamul atelierelor vor suride de nevoie ca niște cocote în haine de bal. Cer de aceia ertare prietinelor pictori dacă la in-

certitudinile gustului meu critic se adaogă de data aceasta lacunele electricității. Trăim într'o țară de aproximație, și nu ne putem lua umili altora în nume de rău dacă verdele bate prea mult în roșu și roșul în stacoșiu.

*

Dar să vedem Salonul.

Afară de maestrul *Vermont*, ale cărui țigăncușe se pierd în noaptea timpului ca și originea nu mai știu cărei societăți alese, toți ceilalți participanți sînt tineri. Ei ar putea fi avangarda picturii noastre, și surprinde dimpotrivă cuminența lor potolită și lipsită de avînt. Nici un pic de îndrăzneală, nici un fel de orizont, ci numai o datorie resemnată și ostenită care-și poartă crucea. Arta este altă ceva. Ea este în primul rînd o sărbătoare, o exaltare a tuturor puterilor sufletului. Pentru că este creațiune. Și creațiune, cu indiferență, nu merge. Penelul este emoție, este căldură, este sensibilitate — sau nu este nimic. Și mai degrabă toate extravagantele și toate erorile de gust decît această sumbră platitudine în care dispar toate licăririle.

Să fie o criză de pesimism și de neîncredere? Se poate: timpul solicită astăzi toate descurajările. Dar pesimismul, în pictură ca și în poezie, cînd se înfînge pe un temperament puternic, se manifestă prin altceva decît printr'o factură diluată și prin lipsă de accent.

Le spunem toate acestea nu pentru că am disprețui celace am văzut la Salonul de Toamnă, ci tocmai pentru că sînt acolo cîteva talente care merită să li se vorbească deschis.

Între acestea, însemnăm cu bucurie numele d-lui *Ionescu-Doru*, în care am văzut altădată o făgăduință, pentru a culege atîția ani pe urmă numai decepții.

D. Ionescu-Doru a fost victima ușurinții sale de factură. A găsit o formulă — dacă se poate zice că d-sa a găsit-o — și cîteva clișee, pe care le-a exploatat până la sfîrșire. Acum a luat-o dela capăt. Am dori să nu ajungă la altă formulă. Pelsagiile din *Balcic*, cu care se prezintă, arată în orice caz dorința de a privi subiectul cu sinceritate și de a-l trata artistic, adică cu inteligența scopului și a mijloacelor. Izbutește să ne dea, tocmai de aceea, lucruri nouă, pitorești, construite simplu și solid. Remarcăm în deosebi „*La Cișmea*”, „*Malul Mării*”, „*Balcicul spre mare*”. Cadrul alb subliniază fericit discreția de bun gust a ansamblului.

Pe același panou, d. *Adam Bălțatu* contrastează puternic prin pasta sa strigătoare și bogată. Repetăm: d. Bălțatu are netăgăduite însușiri picturale; îi place culoarea și o pune fără teamă. Dar nu știe nimic din artă, sau știe prea puțin spre a face artă personală. Lucrările d-sale „*Izvor în Munți*” și „*Ploae pe Munte*” sînt tipice în această privință. Asemenea fel de a picta este față de pictura artistică celace este melodrama față de teatrul care se respectă: un prios de evenimente, primite fără discernămînt și sortite să impresioneze nu prin raportul dintre dînsele, ci prin acumulare. Pentru a obține efect, d. Bălțatu are nevoie de nouri, de ploae, de trăsnete, de

fulgurații solare superlative, care se traduc toate în mase de culoare convenționale, de cel mai îndoielnic gust. Arta este o nesfârșită selecție și este un meșteșug. Natura are alte perspective și alte mijloace. Nu poate fi permis artistului tot ce se permite naturii. Atita timp cit va rivaliza cu Jupiter tonans, d. Bălțatu nu poate conta serios să ne miște. Il sfătuim să se coboare la realitate. Este un teren mai modest, dar mai sigur. În „Amiaza de vară“ a d-sale, de pildă, cită risipă de mijloace și cit convenționalism: cerul este ușor verde-azuriu, ca în zori — dar să zicem că titlul e greșit; depărtările nu există însă pentru d. Bălțatu: ochiul său vede tot atit de limpede clobanul culcat din primul plan și dealurile care închid orizontul, plus toate detaliile dintre dinsele. Într'o galerie din München este un tablou cu același subiect: Clobanașul lui Lembach; un flăcăiandru răsturnat pe un colnic, la fel cu al d-lui Bălțatu, și pe imensitatea cerului albastru vibrația citorva fire de iarbă. Nimic din luxul de amănunte risipite ale pictorului nostru; și este cu mult, cu mult mai mult...

Să ne întoarcem la București. În aceeași sală, Marinarul *Florian*, care a intrat aici nu știm prin ce împrejurare, ofensează și cea mai grăbită privire, iar d. *Veliserata* pictează atit de confuz că nu se poate vorbi, în ce-l privește, nici despre valori, nici despre compoziție, despre nimic.

În sala de alături găsim pe d-nii Biju, Schweitzer-Cumpăna, Lucian Grigorescu.

D. *Biju* s'a plimbat la Balcic, ca atita lume. (Pictora noastră este un fel de institut geografic: a fost la Mamaia, a fost la Turtucaia, anul acesta e la Balcic. Vom avea, cu încetul, o fotografie generală a țării). Și d. Biju putea nimeri mai rău. Căci la Balcic — am văzut din cele arătate de d. Ionescu-Doru — e destul de frumos. D. Biju a avut, probabil, ghinionul să locuiască un cartier ceva mai puțin atrăgător. Pictura domniei-sale se resimte. Este totuși o încercare onorabilă de a reda cele văzute. S'ar putea exprima însă o nedumerire: la Balcic, interiorurile — cafenelele, de pildă, cum le face d. Biju — prezintă același tonalitate, sau aproape, cu cele mai luminoase colțuri de natură...

D. *Schweitzer-Cumpăna*, care are vlagă, nu ne dă din nefericire decit o bucată cu totul lipsită de compoziție, „La fintină“, și o improvizație nestudiată, „La seceră“.

Cu totul altfel, se prezintă d. *Lucian Grigorescu*. Numele este frumos și-i dorim să regăsească gloria din trecut. D. Grigorescu aduce în artă o sensibilitate delicată, plină de nuanțe. Studiile sale romane, cam subțiri pe alocurea, sînt în genere de o calitate deosebită. Ele au atmosferă, poezie și nu caută să cucerească publicul prin nici un fel de efect eftin. Pasta se întinde egală și fluidă, într'o gamă de valori cu îngrijire studiate și armonizate cu discreție. Este un succes pe care îl salutăm bucuroși.

*

Într'o a treia sală, ne așteaptă d-nii Bulgăraș, Molda, Pan Ioanid, Chirovici.

D. *Bulgăraș* s'a specializat în portrete. Domnia-sa a reușit, nu demult, să facă din regina noastră o femeie urită și din rege un bărbat țănoș cu cască de fier. De cîțiva ani, aceste obsesiuni ne chină din geamurile librărilor și dezonorează Dinastia până și'n cea mai umilă din reședințele comunale. Cu aceiași inverșunare, d. *Bulgăraș* continuă a face victime în rîndurile simplilor particulari. Îl privește și îl privește. Noi vom ignora aceste atentate contra bunelor moravuri estetice.

D. *Pan Ioanid* este un om de treabă. Domnia-sa nu are nimic cu familia regală. Îl iertăm că a maltratat o viață întreagă Hora — pentru că Hora, ca și Doina, este o mare figură anonimă care nu poate fi compromisă, și pentru că se pocăește. Studiile sale pe plajă arată o dispoziție nouă, pentru care ținem să-l felicităm. Ele sînt luminoase, vii, pitorești. Așteptăm urmarea.

Cu o mențiune pentru portretul în pastel al d-lui *Molda*, vom trece la d. *Chirovici*, artist dulceag între dulcegi. D. *Chirovici* iubește subiectele à la Millet: un fel de momente solemne ale naturii. „Semănătorul” (care seamănă de zor pe pămîntul verde, luminat de soare de după un deal), „Rugăciunea Drumețului”, „Troțetele din Dimbovița” sînt palide ecouri ale lui „L'Angélus” și celelalte... Aquarelele d-lui *Chirovici* ne arată totuși o sensibilitate interesantă și oarecare simț critic.

Vom încheia cu d-ra *Silvia Mihăileanu*; d-sa expune flori destul de obișnuite și două natuți moarte care ne dau dreptul să reținem numele.

Ceiace se cheamă, în catalog, Arhitectura și Sculptura nu contează.

Eugen Crăciun

Cronica teatrală

— CRAIOVA —

Castelul istoric.—O scrisoare pierdută.—Manasse.

Nu-mi puteam eria că „Viata Românească”, avind un colaborator cu destule legături la Craiova, a apărut luna trecută fără o cât de scurtă însemnare asupra Teatrului Național craiovean. Iată de ce, cu riscul vicții și al bunului gust, ne-am repezit cu acceleratul peste două poduri care scârție amarnic deasupra apelor adunate cu furie ale Argeșului și Oltului, și din loja poetei Elena Farago am luat aceste câteva însemnări teatrale.

Am deschis ochii în teatrul Theodorinei, asupra unei foarte vechi—și mai cu seamă învechite—comedii de Bisson. N'am fost jigniți de acest fapt: pe neașteptate, pianola noastră sentimentală a început să cînte o arie din copilărie; iar papagalul din craniu ne-a fluturat, în ciocul lui colorat, o „planetă” cu numere câștigătoare. Era singurul fel ca manieratul cronîcar dramatic să fie înșelat în estetica lui și transformat miraculos în copil—copilul de altădată din Craiova—așa cum erau de altfel toți tovarășii lui de spectacol.

Comedia e amuzantă. Revii la concepția—și Dumnezeu știe dacă nu e cea mai bună!—că teatrul trebuie să desfete pe spectator, și actorul care te face să rîzi—numai el e adevăratul artist! Am înțeles pe dată acest fapt,—atîta vreme inexplicabil! — de ce teatrele de provincie au actori comici mult mai numeroși și mai în vază, care rămîn adevărații stîlpi ai teatrului, ei, susținătorii unei atît de fragile tradiții dramatice. Acest fel de actori n'au geniul creator, evident. Dar cu accentul, cu costumul și mai cu seamă cu buna dispoziție a spectatorului—prevenit că e vorba de comedie!—hazul se provoacă totdeauna.

Privești bine chipul artistului: e tot capul lui de cetățean (ar fi putut fi negustor, perceptor, dascăl) cu ochii lui de toate zilele pe care-i rotește pe scenă, cu aceeași simplitate cu care-i rotește când iese la plimbare, pe calea „Uniri” sau la berăria Minerva.

Nu e cazul tuturor artiștilor Teatrului Național din Craiova—precum se va vedea mai la vale. Dar în *Castelul istoric*, bieții actori jucau cu toată hărnicia roluri care-i prindeau mai mult sau mai puțin bine. N'are a face!... Jocul artiștilor e entuziast, entuziasmat de efectul nemaipomenit ce-l produce asupra *tuturor* spectatorilor: funcționarul dela prefectură din stalul I, medicul-spiritist din lojă, țiganca pătată încă de varul dela bina, din galerie!...

Fără stiiiciune, ca atunci când am văzut pentru prima oară pe Novelli, ridicat de pe scaun, ne-am înălțat în vârful picioarelor, am aplaudat cu furie și am strigat: **Bravo!! Bis!!**...

Intrucît vom reveni asupra talentului artiștilor, dăm de data aceasta cuvîntul—precum e și politicos—cronicarilor dramatici ai ziarelor craiovene. Astfel „în fruntea interpretării se fixează d. *Alexandru Dan* printr'o savuroasă creație de mare comedian” (vă spuneam eu?), iar d. *Mih. Ionescu* a stîrnit „și de data asta hohote de ris”. D. *I. Brădulescu* e „un comic rutinat și bine apreciat”, d. *I. Dordea*, firește „a fost plin de amploare comică”. Tonul criticii se schimbă când vine vorba de tînăra artistă, d-ra *Rozina Viquelin* care—dăm cuvîntul colegului nostru—„e minunată și cu fizic foarte atrăgător”, ceiace e perfect adevărat.

Zlua următoare—care s'a nimerit a fi Duminică—ne-a dăruit cele două capodopere ale poeziei dramatice romine: *O scrisoare pierdută* și *Manasse*.

S'a scris în cronicile dramatice bucureștene: cine va mai juca rolul cetățeanului turmentat, după moartea lui Brezeanu?... Ei bine, mai avem un „cetățean turmentat” în teatrul românesc: e *Mihalache Ionescu* dela Teatrul Național din Craiova!... Inteligența, verva și fantezia artistului sînt demne de creațiunea lui Caragiale: ansamblul cel mai inegal nu poate anihila jocul lui *Mihalache Ionescu*. Domnii directori de teatru, și domnii confrăți care nu cred ceie de mai sus, poștească într'o Duminică la Craiova!...

Iar în ce privește pe Cațavencu, d. *Al. Dem.-Dan* este—după opinia noastră—azi *singurul* actor român care îl înfăptuiește. Nu e vorba de retorica eroului—atît de ușor de realizat și azi atîf de superficială—cît de linia sinuoasă, de perfidia tenace și de privirea reptiliană a eroului: d. *Dan* posedă în toată măsura aceste însușiri!

De *Manasse* nu avem de spus multe lucruri. Am fost uimiți încă odată de amploarea liniilor dramatice, de cizelatura—imperfectă la cîteva personaje secundare—a eroilor, de suflul

de iubire care trece, că o uriașă flacără de purificare, prin inima piesei. Ne-au rămas în minte cuvintele Leliei, nu ca fiind convingerea frumoasă a au'orului, ci doar ca o floare liliacă a unei inimi de fecioară: „Eu stau la hotarul a două lumi, pe care vreau să le'mpac prin iubire!” Ronetti Roman trebuie să fi avut în auz, cind a scris rîndurile de mai sus, un glas de fată... Le-ar fi putut rosti oare un bărbat, care știe că de cînd lumea femeile au desbinat pe oameni—mai înainte de a-i confunda?...

Forțele actoricești ale Teatrului Național din Craiova au fost inferioare lucrării lui *Ronetti Roman*. Acuzația nu e prea gravă: n'am văzut încă, nicăeri, nici măcar la București—o desăvirșită realizare a lui *Manasse*.

De curînd Teatrul Național din Craiova a pierdut un frumos talent prin moartea tinerei actrițe *Marioara Farcașanu*, la al cărei grațios joc de scenă se adăoga un fermecător graiu.

D. *Drăgoescu*, actualul Director al Teatrului, posedă o francheță care-i îngăduie să vadă realitățile. Nădăjduim că va și să adăoge un plus de artă—și mai cu seamă de artă dramatică românească—realităților craiovene: e și rațiunea ideală a unui Teatru Național care nu urmărește să facă, nici operele, nici cinematografului, concurență.

F. Aderca

— I A Ș I —

V'a venit numirea.—Ciuta.—Actorii.

„Ciuta”—piesă în trei acte de d. Victor Popa—s'a reprezentat cu succes și la Iași, cași la București. Liniștea sălii n'a fost tulburată decît de aplauze, în afară de prima sară,—cînd au fost și fluerături. Nu însă pentru „Ciuta”... ci pentru „V'a venit numirea”, un nostim „lever de rideau” al d-lui Al. O. Teodoreanu. Adică, drept-vorbînd, nici pentru „V'a venit numirea”, ci pentru o artistă, care a jucat într'acest act, și care — la controlul naționalităților, exercitat de cîțiva cenzori entuziaști—n'a eșit tocmai bine...

De aceia și „Ciuta” s'a reprezentat într'o „atmosferă încărcată”...—Pe scenă, un unchiu și o mătușă (Dr. Micu și d-na Anta) au, respectiv, un nepot și o nepoată (Octav și Carmen). Aceștia—cum e și natural—sînt înclinații reciproce, care tind la realizări concrete. O declarație—în cazul nostru: a lui Octav—produce asupra domnișoarei Carmen un efect deprimant... poate printr'o intuiție tragică a lucrurilor omenești... și determină exclamația-i violentă, dureroasă și ne-lalocul ei: Dobitocule!...

Dar chestia nu-i atât de simplă.

Un om de afaceri (Moceanu) se pune de-acurmezișul acestei intrigi. Și lui îi place Carmen. Și el vrea să „trăiască” — în mod legal — cu dinsa (Aceasta-i, după Carmen, chiar definiția dragostei: „Ori trăești cu mine, ori te ucid”). Moceanu are afaceri cu d-na Anta, care a cheltuit în taină toată zestrea nepoatei și care, peste trei zile, trebuie să achite o poliță de 100 000 lei în ordinul lui. Afacerea se complică. Carmen sau primește propunerea lui Moceanu, — și atunci.. chestia financiară se „aranjează”. Sau nu, — și atunci.. dezastru: d-na Anta trebuie să-și vîndă casa și via, își pierde amantul (Voinea), care-i și declară pe șleau: — „Ce? Să vinzi? Și eu cu ce rămii? Ba nu zău, — fă-o și pe asta, dacă vrei să nu mă mai vezi”. Iar pe-deasupra, majoratul domnișoarei Carmen cade, ca o lovitură de teatru peste o săptămînă. Lipsa banilor va fi deci dată 'n vileag. Scandal! Pușcărie...

D-na Anta și Voinea o împresoară pe Carmen cu pledoarii insistente. Iar Moceanu îi propune lui Octav afaceri rentabile, în schimbul unei cesiuni pe terenul sentimental. Acesta însă refuză.

Carmen se înăbușă în casa d-nei Anta; de-aceia, într-o noapte, ea fuge la Octav, care se grăbește să-și valorifice imediat drepturile dragostei, explicîndu-i apoi brutal inutilitatea rezervelor de pudicitate: — „Dar adineaori... acolo... numai noi (arată dormitorul)”.

Carmen își clădise fericirea pe avere. Amîndoi vor merge „unde va la țară, vor bea „lapte cald, proaspăt”, vor „hoinări pe meleaguri” și se vor culca „pe urmă, pe patul tare, cu veștințe aspre și curate”. Octav se va ocupa numai cu dragostea. „Căci, — spune Carmen, — nu-mi pot inchipui un bărbat să trăiască în afară de mine. Nu, nu, — nici slujbă, nici ocupații ca să-i gonească sufletul dela mine. Aș sfîșia în bucățele registrele pe care s'ar apleca. O! ce oribilă trebuie să fie iubirea în care sufletul se împarte între soție și ocupație”.

Dar Carmen nu-și poate realiza idealul. În urma stăruinții lui Moceanu, — Octav este dat afară din slujba-i dela Bancă. Iar Carmen, fără acele registre damnate, nu poate crea viața dorită: d-na Anta îi lrosise zestrea. Atunci — nu-i mai rămîne decît o soluție: revolverul!

Carmen ca ciuta-i, — explică dr. Micu, — „singuratecă mai tot anul. Ii place să stea sus... sus... ..De-o alungă vre-o fiară, ciuta fuge și se sue până în cel din urmă steiu de stîncă. Iar dacă o fiară mai poate să se urce după dinsa... de acolo ciuta închide ochii... îngenunche ca de rugăciune... și se prăbușește în prăpastie, strivindu-se de stînci”.

Eroina-i, într'adevăr, o fată sălbatecă, — mai mult însă obraznică (Carmen o întreabă pe d-na Anta, mătușă și tutrice, în casa acesteia, — și înainte de explicația asupra zestrei: — „Tot aici erai?” și închee astfel o discuție: — „Am terminat!”)

Idealul ei este extrem de simplu, și la modă :

Carmen.— „Banii mei sînt hărăziți fericirii mele, și fericirii mele îi închin...”

Emma (o prietină).— „Și atunci toată viața ta se razimă pe averea ce-o ai ?

Carmen.— „Mai mult decît se poate socoti. Am deschis ochii știind c'o am și am crescut cu ea. Ea mi-a dat o asprime care m'a ferit de greșeli. Prin ea am avut răbdare să-mi aștept dragostea de acum. Și tot averea îmi va ocroti dragostea asta și mi-o va da toată...”

Emma.— „...Mă întreb ce-ar fi fost de n'ai fi avut avere ?

Carmen.— „Mă mulțumește gîndul că am.

Emma.— „Și dacă într'o zi se va sfîrși ?

Carmen.— „Atunci, probabil, se va sfîrși”.

Eroina se ține de cuvînt. După cîteva tirade prețioase, îngrămădite în actul al III-a, — Carmen „sfrîșește”... (Autorul parcă împarte pe acte debitul verbal al actorilor, — echilibrîndu-l, oarecum. Dr. Micu de pildă vorbește mult în primul act... chiar poate prea mult; el tace, în schimb, în celelalte acte. Carmen dimpotrivă tace în cele dintîiu două acte, — pentruca să se despăgubească cu prisos în actul din urmă).

Octav n'are caracter ferm. Om cum se cade, dar naiv, lipsit de voință... Asupra lui cad, ca niște lovituri de secure, finalurile primelor acte : — Dobitocule I (Act. I) ... — Nevolnicule I (Act. II). Finalul act. II fiind pronunțat de revolver..

Moceanu : om de afaceri, abject. Șarjat însă. În piață, așa-i : „Ne învoim ? Îți dau, îmi dai... și sănătate.. Nu ne putem învoi ? Nu-mi dai... nu-ți dau... și iar sănătate. Aici socoteala e limpede” (Moceanu). Dar într'o „afacere” de înșurătoare, nimeni nu poate pune chestiunea atît de brutal, — nici în fața tutricei, căreia-i oferă în schimbul pupilei 100.000 lei, nici în fața rivalului pe care vrea să-l plătească — pentru renunțarea lui — cu tantiemele unei societăți solide sau, pur și simplu, cu 200.000 lei... chiar după fuga lui Carmen, noaptea, la Octav.

D-na Anta, și ea, a vrut „să-și facă, cu banii, fericirea”. Operațiile ei financiare însă s'au încurcat. Păcat că n'a jucat pe acțiunile dela „Metalurgica”, — cum a sfătuit-o Voinea, aman-tul ei amoral și grobian. Poate reușea...

Dr. Micu — un bătrîn bun, simplu, neafectat, care se poartă idilic cu soția lui : Madam Micu. Dialogul potolit între cei doi bătrîni e plin de dușoșie. Acel : Madam Micu, pe care doctorul îl repetă cu afecțiune, este un adevărat *trouvaille* (=o „găselniță”, — cum ar spune d. Davidescu, — dacă acest cuvînt n'ar fi numele unui vierme al stupilor !).

Dr. Micu, deși-i om vechiu, privește uneori lucrurile dintr'un punct de vedere înalt. Cînd o vede pe Carmen la Octav, în noaptea lor de quasi-nuntă, — dr. Micu îi sfătuește : — „Mine... mine la primărie... cinstit... și așa e cinstit... poate e mai cinstit așa !... Dar pentru Madam Micu”...

Autorul a greșit punînd în gura d-rului Micu—un om atît de natural—prețiozități, ca acestea : — „L-ași ține (pe Octav) cu mine și l-aș purta peste tot ca pe-un inel scump. Îți mărești prețul cînd te vede lumea cu el“.

Și a greșit, de-asemeni, autorul—insistînd asupra lipsei de memorie a d-rului Micu. Un defect, oarecum anatomic, nu provoacă niciodată ris de bună calitate.

În general, glumele d-lui Popa nu produc efect prin ele însele, ci numai grație sufleurului, care—sticlîndu-și din cușcă dinții—indică interpreților momentul hilariant. Un exemplu :

Madam Micu.—„Apoi dragostea de-acum :—«Mulți bani ai ? — Am o căldare... — Te iubesc și nu prea-prea. — Și mai am o ladă mare. — Vino'ncoa, iubita mea».

Dr. Micu (*rîzînd*).—„Ha, ha, ha! Știi că ai haz, Madam Micu! Chiar așa-i, zău așa-i. Și zi-i : Și mai am o ladă mare... Vino'ncoa, iubita mea. Ha, ha, ha! Bravo, Madam Micu“.

Care-i sensul acestei piese ? Un fel de brand-ism bucu-reștean... Carmen, cași Brand, se urcă pe munte „sus... sus“,—dar nu spre un ideal de esență superioară, în care spiritul de jertfă constituie trăsătura-i caracteristică : „Tot sau nimic“.. ci spre un ideal personal, egoist, consolidat financiarmente. Carmen,—eroina idealizată de autor,—concepe viața ca o existență parazitată a doi indivizi, cramponați asupra unei averi dobîndite de alții. Dacă această avere nu mai există, eroinei nici prin gînd nu-i trece soluția normală și onorabilă : munca... ea își îndreaptă brusc revolverul spre inimă. Carmen nu înțelege viața ca un șir de sforțări și suferinți,—în slujba unui ideal omenesc... ci ca un traiu de trîndăvie și huzur. De-aceia zbuciumul acestei eroine, care—subt lovitura unui crah bănesc—nu găsește resurse sufletești de viață... nici nu ne prea interesează.

D. Popa ne-a redat un document omenesc cu semnificație meschină... Dar tocmai din această pricină „Ciuta“ a pasionat mai ales acel public din Capitală și din Iași, a cărui viață este bazată, cași'n piesă, pe planurile d-lui Voinea cu acțiunile dela „Metalurgica“, pe „casa și via“ d-nei Anta și pe zestrea domnișoarei Carmen...

Am dat proporții mari acestei recenzii teatrale, fiindcă „Ciuta“ corespunde gustului public, atingînd însăși inima societății noastre „selecte“,—și fiindcă d. Popa este un adevărat creator de viață. Personagiile d-sale trăsesc.

Dacă autorul ar suprima tiradele afectate și pretențioase, dacă ar renunța la situațiile de prost gust (de exemplu : scena cînd Madam Micu spune că soțul ei, care-l îmbrățișase pe Octav, „s'a apucat de dragoste“ cu dînsul... că „rău lucru-i bătrîneța“... „d'apoi nu vâ mai las singuri“... și cînd dr. Micu îi ripostează : „Așa-i... ai ajuns geloasă“) și dacă și-ar revedea stilul („Știi tu

ce duș rece ar fi pentru ea. Efectul ar fi garantat. Numai să te faci a-i spune ce-i cu averea ei și ai vedea cum și-ar muia nasul"),—atunci „Ciuta“ ar putea fi privită ca o piesă de valoare, fără perspective mari, ce-i drept, dar exprimând totuși un caz rupt din viață.

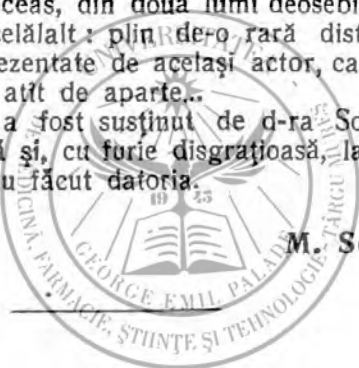
* * *

D. Vernescu-Vilcea a jucat, în „V'a venit numirea“, rolul gardistului Corcoduș,—un tip caragialesc. Gardistul a apărut pe scenă cu grobienia-i specifică. După ridicarea cortinei la „Ciuta“, d. Vernescu-Vilcea ne-a adus pe scenă—in dr. Micu—nu numai o altă înfățișare fizică... dar și o delicateță lăuntrică, exprimată de o vorbă caldă, de-o privire extrem de bună. Direcția parcă într'adins a făcut această distribuție: ne-a expus două personaje, în timp de un ceas, din două lumi deosebite,—unul: bețiv, mojit, slugarnic... celălalt: plin de o rară distincție,—amândouă fiind perfect reprezentate de același actor, care pe stradă se primblă sub un aspect atât de aparte...

Rolul lui Carmen a fost susținut de d-ra Sorana Țopa,—la început cu naturalitatea și, cu furie disgratioasă, la urmă...

Ceilalți actori și-au făcut datoria.

M. Sevastos

Scrisori din Germania

Social-democrația germană și-a regăsit vechea unitate. Impăcarea între grupul independent și cel majoritar s'a înfăptuit, cu mici concesii reciproce, în luna Septembrie, la Nürnberg. Programul dela Görnitz, care abroga pe cel clasic dela Erfurt, a fost modificat în câteva puncte după propunerea Independentilor. Kautsky, așa de oficial ascultat altădată, s'a mulțumit, într'al 70-lea an al vieții sale, să compue din inițiativă particulară un program pentru marele public, adică pentru cine-o vrea să-l citească. Volumul a apărut zilele acestea în librărie sub titlul: "Das proletarische Revolution und ihr Program". Afară de cunoscutele critici aduse regimului sovietic și câteva retractări subtile față de intransigența zilelor dela Erfurt, volumul nu aduce nimic nou, decât doar oarecare tristeță comună tuturor apusurilor.

Omul zilei, în lumea socialistă-germană, pare a fi astăzi *Crispien*. Susținând un punct de vedere mai înaintat decât acela al majoritarilor, ceva mai potolit decât al comuniștilor, el a reușit să păstreze măsura justă și să ofere astfel maselor, totdeauna lubitoare de mediocră justiție, idealul cuminte care le convine. *Ledebour* s'a ridicat neimpăciutor să amintească datorla luptei de clasă și a revoluțiunii în permanență. Dar a fost dezaprobat. *Crispien* a câștigat duelul și programul adoptat prevede printre alte puncte și colaborarea cu guvernele burgheze.

Pe cînd se înfăptuia unitatea socialistă, Hugo Stinnes a poruncit partidului său populist un alt congres, la Breslau. Avocatul cel mai îndrăjit dacă nu și cel mai talentat, al trusturilor germane, *Stresemann*, a ținut un lung discurs ca să se arăte gata de a încheia alianța cu socialismul, dacă acesta renunță la . . . socialism. Numai că socialistii se grăbiseră să denunțe orice alianță cu susnumitul partid, ale cărui ipocrite principii anunță peste tot largă democrație, dar a cărui acțiune găsește veșnic nouă metode ca s'o combată: Liberalism desăvirșit, adică fatal libertatea celui mai tare, iată ce vor populștii. În privința aceasta el nu se înțelege cu rămășițele reacționare și militariste care vor ca și socialistii o puternică intervenție etatistă, dar în altă direcție.

Dezbaterile procesului Rathenau aduc mereu probe nouă despre gândurile conspiratoare ale fostului regim. De cînd durează acest proces, în care Helfferich, Ludendorff și cu alți prieteni intimi ai ex-Katzerului sînt direct implicați ca autori morali ai asasinatelor Erzberger și Rathenau, reacțiunea s'a potolit și s'a retras oarecum de-

parte, găsiind o consolare în lectura memoriilor fostului împărat pe care „Lokal-Anzeiger” le publică în fiecare zi. Aceste memorii însă, care vorbesc detaliat de toată politica Europei între 1878—1918, sînt înadevăr interesante pentru oricine. În primul rînd fiindcă sînt scrise frumos și fiindcă tratează chestiuni multiple din toate domeniile dela artă, la politică, armată, biserică și știință. În al doilea rînd fiindcă aruncă o lumină mai dreaptă asupra acestui personaj desigur de o funestă amintire, dar nu de o banală valoare.

Cititorul european al acestor însemnări, care vor apare în librărie pe la mijlocul lui Noembre, va înțelege că autoritatea „eroller”, ori cît de mari ar fi ei, e neputincioasă în a schimba după plac destinele istoriei și că există mici și infinite imponderabile care reduc adesea la puțin lucrul vanitatea arlechinească a marilor căpitani. Și de multe ori vanitatea nici nu e a lor. E a legendei mitice pe care o plăzmuște mulțimea despre ei. Și „eroli” nu numai că o suportă, dar adesea își modifică conduita și personalitatea după ea. Nu știu care personaj al lui Anatole France, om blînd, pozitiv, cuminte, posedă o pereche remarcabilă de mustați galice. De aceea el a fost poreclit Vercingetorix. Se zice însă că Gallii erau oameni extrem de senzuali, că sexualitatea lor era veșnic agresivă. În conștiință, toată lumea din orașelul X era convinsă că domnul Vercingetorix e un incurabil don juan. De moravuri sexuale mai mult decît pașnice, el a încercat să desmintă luni de-a rândul legenda care, fără voia lui, i se atribula. Dar nimeni nu-l credea. Atunci, a început să se creadă el însuși, încetul cu încetul, asemănător omonimului său pe care-l credea opinia publică și a trebuit să joace în viața rojul pe care îl cerea societatea. Din ziua aceea, deși o făcea „à contre coeur”, nici-o servitoare nu scăpa asiduităților onorabilului domn Vercingetorix, fată ce puțin ne aparținem! Dar încă oamenii mari! Care e în definiție psihologia fostului împărat? E acela pe care o crede toată lumea, adică a omului ambițios, reacionar, inconstient în visurile sale de mărire? Sau acela pe care încearcă să o degage W. Rathenau (în volumul său „Der Kaiser”), după care fostul monarh era o personalitate efeminată, care purta brățeri ca ofițerii de cavalerie și se uita toată ziua în oglindă; incapabil de gesturi mari și de voință tenace? Din frinturile de însemnări pe care le-a publicat până acum „Lokal-Anzeiger” e greu de avut o impresie de ansamblu. Tipul popular al „Kaiser”-ului trebuie însă cu mult rectificat.

Dar aceste memorii au și un alt interes. Ele aduc diferite fapte necunoscute din lumea politică a diplomației europene înainte de 1914. Capitoul cu care începe, se intitulează „Bismark”. Se încearcă acolo să se arăte toate lipsurile și defectele politicei marelui bărbat de stat. Se aruncă în treacăt oarecum și vina războiului european pe politica fundată de acesta. Două sînt reproșurile pe care i le face fostul împărat: În primul rînd Bismark n'a înțeles decît politica europeană. Pentru politica mondială, pentru viitorul colonial și maritim al Germaniei, îi lipsea orice comprehensiune. De aceea au trebuit eforturile posterioare ale Kaiserului ca să înzestreze Germania cu o flotă.

În al doilea rînd, Bismark a greșit cînd a văzut în Rusia unicul și cel mai puternic dușman al Germaniei. Astfel el a răclit relațiile de tradițională amicitie între Prusia și Rusia, în loc să caute să ascutească mai mult rivalitățile între Anglia și Imperiul țarilor dela dominația Constantinopolului. În acest conflict imperiul german ar fi apărut ca arbitru și și-ar fi făcut în această situație partea leului. În alte pagini fostul împărat se ocupă de știință, de economie, de reli-

gie, de arheologie. Se pare că și în aceste memorii, care apar ca o justificare a conduitei sale, vanitatea de a arăta multiplicitatea ocupațiilor sale, nu l-a părăsit. Sfirșitul memoriilor arată umilințele și suferințele prin care a trecut în zilele care au precedat revoluția și abdicarea sa. La un moment dat el își pune întrebarea: „pentru ce n'am sfirșit-o mai lute printr'o sinucidere care mi-ar fi scutit suferințele posterioare ale exilului?” Și tot el dă acest răspuns pe cit de naiv, pe atit de comod: „fiindcă credința mea creștină interzice astfel de acte”...

Deși păsută puțin cu plata reparațiilor către Franța, Germania asistă cu fiecare zi la dezastrul total al finanțelor sale. În Mai 1922 dolarul era cotaț la bursa din Berlin 300 mărci, în Iulie 500, la începutul lui August 1400, astăzi peste 4000. Din Mai și până acum prețurile au devenit de 12 ori mai mari. Toate măsurile de ordin legislativ, menite să împiedice această bancrută au fost neputincioase. Iarna cu toate greutatele ei se răsună înspăimântătoare. Germania care, ca toate țările sărace, trăește exclusiv din prefacerea alimentelor prime, trebuie să importe mai mult de jumătate din ce consumă. Dar cum va putea importa ea grânele trebuincioase din America de sud pe prețul de 4000 mărci dolarul?

Cancelarul a lansat deocamdată ca consolatăie, într'un discurs—cum se face de obicei în împrejurările grele—o formulă-panaceu: „zuerst Brot, dann Reparationen”. Și sînt mulți pe care cuvintele oamenilor mari îi liniștesc. Se pare însă că, și în Franța, a început să prindă credința că Germania e așa de săracită încit nu poate plăti ce i se cere.

Care sînt cauzele acestel vertiginoase și permanente căderi a mărcii? E ușor de răspuns cînd trăești în Germania și observi viața de toate zilele de aici. Cauza inițială e încontestabil plata reparațiilor. Aceasta a zdruncinat încrederea poporului german în propria sa monedă. Economia, în sensul de „épargne”, a devenit imposibilă. Fiecare se gîndește că e inutil să capitalizeze un ban, care mine poate avea numai jumătate ori un sfert din valoare. A urmat de aici o extindere enormă a consumației. Localurile de petrecere, cafenelele, barurile sînt mai pline acum în Berlin ca niciodată. Nimeni nu mai strînge pentru bătrînețe ori pentru copii. Din contra preferă să-și amelioreze traiul imediat. Gustul și grija pentru viața imediată a adus un val de epicureism, de imoralitate, necunoscut până acum acestui serios popor. Până și amplolații inferiori, cînd au un ban beau cu el „sekt” (șampanie) într'un local de noapte. Fiecare își face rezerve imi spunea că atit el cit și nevasta sa posedă fiecare cite treizeci de perechi de ghete! E un mijloc ceva mai sigur de a plasa economiile. Cum însă bunurile de consumație sînt limitate, Nemții au căutat un alt mijloc de a-și asigura în ceva stabil capitalizările. Și au găsit dolarul. Orice Neamț, cu excepție poate a țărănilor—posedă citeva bilete de monedă americană. Servitoarea din hotel are deja cinzeci. Dolarul a devenit astăzi o *psihoză națională*. La teatru auzi în per-dolari. În tramvai, la restaurant, la biserică, peste tot același magic cuvînt. La ora două cînd se anunță buletinul bursei, mulțimea e mai avidă să-l citească, decit era acum patru ani pentru comuni-

catele oficiale. Inetelul cu inetelul, moneda națională germană se înlocuiește cu alta străină. Nu știu dacă acest fenomen prezintă avantaje ori dezavantaje economice mai îndepărtate. Pentru moment el aduce căderea zilnică a mărcii, cu toate urmările ei: nesiguranță, nemulțumire, spirit de revoltă. Nu se știe dacă iarna care vine nu va aduce nouă tentative de revoluție socială. Și revoluția socială în Germania nu e un joc inofensiv ori chiar profitabil reacțiunii ca în Franța. Prea sînt dezvoltate și îndeplinite condițiile obiective ale socializării, pentruca pericolul să nu fie amenințător. Recenta luptă de stradă între comuniști și naționaliști e un simptom. De acela și partidele burgeze, cu toată ura care le disparte, își mențin coaliția. Alegerile prezidențiale care trebuiau să aibă loc la 3 Decembrie, s'au amînat pînă în luna 1925. Toate partidele au acceptat această amînare, de frică să nu deschidă din nou, în momente așa critice, lupta civilă. Numai „deutsch-nationalen“ s'au opus, fiindcă pregătiseră cu mari speranțe candidatura lui Hindenburg la președinția republicii.

Fără îndoială teatrul care se joacă acum la Berlin e superior în multe privințe celui din Paris. În primul rînd prin evoluția tehnice, — la Paris domină încă lumina rampei, decorul tradițional, culisa artificială. Aici totul e nou și eforturi nouă se fac încă. Jocul luminilor e făcut așa ca să dea maximum de rîndiment pictural, costumelor decorative. Scena e mobilă ca să permită o mai mare elasticitate în montare. Muzica și dansul sînt aliate textului dramatic, după indicațiile wagneriene. După exemplul lui Max Reinhardt, o mulțime de tineri regisori harnici încearcă fel de fel de procedee, care aduc scenei perfecționări neîncetate. În al doilea rînd prin varietatea repertoriului. La Paris domină exclusiv repertoriul național și din cel național două genuri: cel istoric-clasic, ori cel frivol — bulevardic. Aici numai în luna Octombrie s'a jucat din Shakespeare, B. Schaw, O. Wilde, Scribe, Cehov, Strindberg, Merejkovski, Sardou, Ibsen, alături de autori naționali.

Printr'o singură latură teatrul berlinez e Inferior celui parizian: calitatea jocului actorilor. Actorii germani sînt departe de naturalețea simplă, de varietatea imensă de mijloace, a colegilor lor franceji. Deși nu intră în cadrul unor „scrisori din Germania“, trebuie de menționat totuși aici, în cîteva cuvinte, incomparabila artă a regisorului rus Stanislavski și a trupeii sale, care au dat douăzeci de reprezentații la teatrul „Lessing“ din Berlin. În special două ples ale lui A. Cehov: „Kirschgarten“ și „Drei Schwestern“ au fost un triumf. Artă lui Stanislavski constă în a crea din o serie de detalii imperceptibile, nuanțate, atmosfera în care e scaldat un mediu. Ea realizează în teatru celace a realizat Tolstoi în roman prin naturalismul său. În special atmosfera de plictiseală a unui oraș de provincie din Rusia, în „Drei Schwestern“ a lui Cehov, redat așa de „altfel“ decît pînă acum, a arătat ce posibilități de revoluție închide în ea arta dramatică, crezută pe nedrept încremenită și ce rol va avea în această transformare teatrul rus.

Mihai D. Ralea

Miscellanea

Libertatea presei

Se vorbește de restrângerea libertății presei, prin deferi-rea unor anumite „delicte” tribunalelor ordinare.

Ar fi de prisos să mai discutăm și noi toate neajunsurile acestei „îmbunătățiri” rele”. Ete au fost arătate de mult de oa-meni mai competenți decît noi. De altmintealea problema e des- bătută și acum în presă, așa încit ne socotim cu totul dispen- sați să mai aducem și „luminile” noastre.

Voim să stăruim puțin, în calitatea noastră de publiciști nepolitici, asupra primejdiei pe care ar aduce-o această refor- mă liberei desvoltări a științei și a literaturii.

Excitarea la rebeliune împotriva ordinei stabilite poate fi provocată și de *Impărat și proletar* al lui Eminescu. Versurile suggestive în care proletarul predică distrugerea societății sînt cel mai puternic „j'accuse” romînesc împotriva ordinei sociale și o adevărată predică bolșevică.—„Noi vrem pămînt” al lui Coșbuc e o instigație admirabilă pentru orice „1907”.—„1907” al lui Vla- huță poate fi socotit un pamflet insidios împotriva monarhismu- lui. Un magistrat, care ar lua act de astfel de producții lite- rare, nu ar fi un caraghioz, pentru că poeziile citate—tocmai fiind- că sînt poezii minunate—sînt mai suggestive, mai determinante pentru voința cetitorului decît niște biete articole de zlar.

Posibilitatea unei învinuiri de ofensă adusă ordinei sociale printr'o poezie, o poate documenta foarte bine d. Halippa, care a a- vut destule incurcături cu autoritatea rusă, cînd, subț țarism, a tipă- rit la Chișinău, într'o publicație romînească, „La Icoană” a lui Vla-

huță,—poezie care ar putea fi urmărită și la noi, ca aducând atingere religiei dominante în stat, celace e o adevărată „rebeliune” (Vlahuță a fost atacat și la noi pentru „1907”).

Dar proza! Ce elev nu știe că Werther al lui Goethe a provocat o epidemie de sinucideri? Și dacă literatura poate determina sinuciderea, ea poate provoca, a fortiori, sentimente împotriva ordinii stabilite.

Orice personaj „subversiv” dintr'un roman sau dintr'o navelă—indiferent de opinia autorului—poate fi un *model* mai înțaiu, un avocat al subversivității în al doilea rînd.

Imaginați pe cel mai mare scriitor al lumii de azi, Anatole France, sub regimul unei prese așa cum ni se fîgăduiește că vom avea. Gîndiți-vă la atîtea tipuri ale lui prin care vorbește—chiar el—de toate instituțiile societății moderne și mai gîndiți-vă că „societatea”, prin reprezentantul ei legal, ar avea motive să pecetluiască această divină gură.

Acum cincisprezece ani, d. Spiridon Popescu a zugrăvit pe un țaran naiv, care face reflexii asupra civilizației noastre. Țaranul spunea multe lucruri comice, dintre care unele „subversive”. Autorul a fost imediat învinuit că el spune acele lucruri—și a fost taxat ca instigator de răscoale. Noroc că d. Sp. Popescu avea o decorație de la Lascar Catargiu, pentru că contribuise pe vremuri la potolirea unui început de răscoală în județul său, care era și al lui Lascar Catargiu.

Același lucru și cînd e vorba de idei! Și nu ne gîndim la exprimarea unor considerații pur politice, ca de pildă acele ale marelui Haret, care se isprăveau cu vorbele că „vor sări pietrele de pe străzi” ca să lovească pe împilătorii țărănimii,—ci la studiul oricît de teoretice.

O carte profund științifică și obiectivă, în care—ne punem în situația dinainte de război—un istoric savant ar fi arătat cum au fost deposedați țaranii ori razeșii în cursul veacurilor de pămîntul lor,—ce instigare mai puternică a claselor rurale, ori, mai ales, a fiilor cultivați ai acestor clase!

Dar o carte de istorie, în care s'ar preamări Revoluția Franceză cu toate ale ei, „în bloc”, după concepția lui Clémentineau, care spune că acea Revoluție nu se poate înțelege decît în totalitatea ei,—celace explică și îndreptățește totul?

Și am putea aduce tot felul de exemple, care să illustreze ideia noastră. Căci este foarte adevărat că instigația se ascunde pretutindeni, chiar unde te-ai aștepta mai puțin. Priveliștea vieții este ea însăși o instigație mai puternică decît oricare alta și atît știința cît și literatura tratînd viața, conțin, prin definiție, elemente instigatoare. Dar în *propaganda* pe care o face viața, nu poate interveni nici o autoritate...

Nu poți opri viața și nu poți opri pe nimeni s'o vadă. În acest moment, se petrec în țara noastră lucruri, care sînt o

instigație mult mai primejdioasă decît bieteale idei pictate cu cerneală cenușie pe hîrtie de calitate proastă.

Dar „calomnia”, — ca să mai vorbim de unul din „delictele” date în competența tribunalelor ordinare!

Un ziar, oricît de cinstit și precaut ar fi, poate fi dat în fiecare zi în judecată pentru acest delict, căci imediat ce „nu va fi adevărat” că sergentul din pont a bruscat pe un țăran—calomnia s'a consumat. Imaginați-vă cîtă putere de hotărîre, ce temperament napoleonian, ce *alea jacta* presupune, în asemenea condiții, a da „bun de tipar” unei informații, în care se vorbește de un abuz!

Desigur, la noi se calomniază cu nerușinare, și poate nici un delict nu e mai ...criminal decît calomnia. Dar iarăși, nimic nu e mai necesar decît denunțarea ticăloșilor. Și, dacă de frica de a nu „calomnia” fără voce, presa ar amuți, unde ar fi cîștigul?

Noi nu sîntem ziaristi, așa dar nu vorbim în interesul nostru—și, cu toată scîrba noastră pentru această cea mai lașă lașitate care e calomnia, — vom spune că muțeniei trebuie preferată calomnia aceia pe care nu o condamnă jurații, căci nu se dă foc morii ca să ucizi soarecii și nu se dă cu parul în capul cuiva ca să-l scapi de o mușcă.

Dar și publicistica literară e primejduită! Iată, de pildă, problema plagiatului. Se știe că între imitare și plagiere nu întotdeauna e ușor de făcut diferență. Dacă un critic, cu toată bunăcredința, învinuște pe un poet, că a plagiat și tribunalul crede că a imitat numai, ori că e o coincidență, ori dacă nu vede asămănarea? Căci lucrurile astea sînt cam subțiri... Dar dacă cumva aprecierea foarte defavorabilă, a unui poet, făcută într'un stil coroziv, trece drept calomnie?

Acum cîțiva ani un versificator ne-a dat în judecată pentru că am susținut că nu are talent. Se supăraseră că i-am ales anume versuri slabe... Vedeți, chestia juridică se complică deodată cu probleme de estetică literară. Dar pe-atunci chestia era „în civil” și era o biată mică chestie. Cînd însă e vorba de „penal”, cînd chestia poate fi mai mare, și cînd vremurile sînt tulburi și „dictatoriale”, lucrurile devin grave de tot!

Dar se va spune: Bine, dar se poate fără justiție? Se poate să nu existe sancțiuni pentru calomnie? Calomnia nu se judecă și azi, la jurați?

Vom răspunde că trebuie să existe sancțiuni pentru calomnie. Și există. În adevăr, avem instituția juraților. Dar jurații achită! E drept, abuzează de dreptul de a achita. Să se reformeze atunci instituția juraților. Dar să nuse dea aceste procese la tribunal, pentru că... dar mai e nevoie de stabele noastre argumente? Instituția juraților a izvorît din experiența noastră argumente? Instituția justificată de o mie de ori mai bine decît am face-o noi. Jurații vede înaintea lui un om; judecătorul e pornit să vadă un

vinovat. Juratul e numai cetățean. Judecătorul e justițiar. Dar am început să argumentăm, și nu-i nevoie. Toată lumea (desigur că și reformatorii) simte că „reforma“ asta nouă înseamnă o restrângere a libertății de a exprima gândirea—și că este un regres în viața noastră socială.

Prin noua reformă e vorba să se introducă și pedeapsa cu moarte (și de aici încolo vorbim dezinteresat, căci credem că ne-a feri Dumnezeu să scriem romane atât de instigatoare, încât să ne pomenim pe eșafod).

Nu vom spune, cum s'a zis, că viața e o așa de mare minune în univers, încât nimeni nu are dreptul s'o ia afară de Dumnezeu. La urma urmei, un asasin ordinar, care ucide cu sine rece chiar și copii pentru o sută de franci—e o viață, dar nu e un om. Milă—o asemenea brută nu poate inspira. El nu e dintre noi. El e un strigoiu. El vine din caverne (Asasinul „din amor“ e și mai mizerabil, pentru că și omoară „iubită“).

Dar nu despre aceste filozofii e vorba. Întrebarea e pentru ce să te înjosești și să omori pe un asasin, adică să faci exact cași el? Căci pedeapsa cu moarte nu împuținează crimele. Ea face numai ca eroarea judiciară să nu mai poată fi reparată. Și decât un om nevinovat omorât, mai bine o sută de asasini vii, ori chiar nepedepsiți. (Aici, da, se poate vorbi de sanctitatea vieții, de viața care e una, singură dată cui va s'o trăiască în infinitul timpului, și de crima oribilă comisă de societate, nu de o stirpătură degenerată).

Rămîne atunci, răzbunarea. Omoritorul să fie omorît și el. Dar e înjositor să te pui în locul lui, în mintea lui. Afară de asta, justiția nu are de scop răzbunarea, „pedeapsa“, ci ferirea societății de individul vătămător, exemplul pentru alții și ameliorarea vinovatului.

Dar există pedeapsa cu moarte în țări mai civilizate decât a noastră!

Ei și?

Se uită un lucru. În țările acele civilizate schimbările se fac evolutiv. Dela caznele dela 1700 (care totuși nu mai erau așa de oribile ca cele dela 1300) s'a ajuns treptat la îndepărtarea tuturor torturilor, rămînînd să se suprime cîndva, și pedeapsa cu moarte—ultima rămășiță de barbarie, din acea barbarie care se poate închipui cînd vizitezi închisorile din veacurile trecute (azi ajunse „muzee“), ca de pildă celulele dela castelul episcopal din Salzburg.

Dar la noi? Noi am *introdus* la jumătatea veacului trecut niște forme de civilizație, rupînd cu tot trecutul. Se poate spune, desigur, că unele lucruri *parăsite* erau bune și rău s'a făcut că au fost *părăsite*, că altele erau rele și bine s'a făcut că au fost *părăsite*.

Și dacă cumva pedeapsa cu moarte face parte din faptele

de categoria a doua, atunci trebuie să ne felicităm că acea ru-pere cu trecutul—pe lângă efecte rele—a avut, între altele, și pe acesta bun,—că am abolit ceva care aiurea dăinuește încă, pentru că acolo nu s'au înîmplat salturi ca la noi.

Ideia că trebuie să introducem pedeapsa cu moarte, pentru că ea există în Franța și în Anglia, nu-i departe de aceia că, de oarece Francezii scriu *homme* și pronunță *om*, trebuie să scriem și noi *hommu*—cu toate că la Francezi aceasta e o greutate ortografică, explicabilă prin faptul că pronunțarea a evoluat (cine putea s'o oprească ?), iar transcrierea a rămas staționară prin forța inerției.

Dar dacă nu mai voim să scriem cum se va fi pronunțat la 1200, ori să scriem cu cirilice ca până la 1860—putem relua firul în privința presei și a pedepsei capitale. Și se vede că o să-l reluăm. Și cu această considerație, să părăsim idealismul și să facem puțină... știință.

La noi, din cauze știute, în veacul trecut s'a înlocuit structura socială feudală cu una modernă. Aceasta se putea face și fără a introduce numai decît toate libertățile „belgiene“. Ca în Germania ori Austria, chiar ca în Rusia. Noi însă am devenit „Belgia Orientului“.

Liberalismul integral, adoptat cu entuziasm, a convenit perfect claselor noastre stăpînitoare. Singura rezervă au făcut-o junimiștii, pentru că, mai inteligenți și mai departe văzători, au înțeles că într'un viitor oarecare, de acest liberalism—de libertăți—s'ar putea folosi și poporul sau, cum s'ar zice, clasele apăsate.

Liberalismul era forma politică în care trăiau perfect tirgoveții de până aproape de periferia orașelor. Acești oameni — și bineînțeles mai ales cei bogați ori boerii din naștere — puteau face ce voiau. Să ne amintim până unde se putea ajunge cu insultele la adresa Regelui. Să ne mai gîndim că nici un om din clasele de sus n'a fost băgat vreodată la ocnă pentru omucidere. Pentru țărănime însă, liberalismul nu exista. Țăranii n'aveau voie să cetească constituția. Constituția era legiferarea drepturilor noastre. Ei nici nu trebuiau să afle despre aceste drepturi. Ca măsură preventivă pentru orice posibilitate de schimbare a acestei stări, țăranii erau aruncați într'un colegiu electoral „minciună“, la început al 4-lea, mai pe urmă al 3-lea.

În nici o societate istorică, credem, n'a existat mai multă „libertate“ pentru cei de sus. Constituția „belgiană“, care le garanta libertatea aceasta, era o evanghelie pentru ei,—mai ales că aveau și libertatea suplimentară de a o călca, cînd veneau lucruri neașteptate, care nu se împăcau cu dînsa.

În timpul din urmă, s'au schimbat lucrurile. Clasele inferioare s'au trezit ori au fost trezite, mai ales din cauza războiului. Apoi în statul nostru au intrat și o mulțime de străini.

Insfîrîșit s'a dat votul universal, merit să mai trezească încă pe cei deja treziți. Acum, de constituție vor trebui, fatal, să se folosească și aceștia. Și atunci trebuie de băgat bine de samă ce este, ce spune această constituție. Avînd a se mai folosi de dînsa și cei foarte mulți, ea nu mai poate fi așa de liberală. Vom suferi poate și noi protipendada de unele rigori ale ei? Se poate. Dar ce e de făcut? Mai bine oarecare restricții și pentru noi, decît deslănțuirea subversivităților primejdioase. Afară de asta, chiar cînd unii dintre noi, clasa *ajunsă*, n'o să mai fim „la putere”, n'o să ne apucăm doar de nebunii,—și, oricum, noi făcînd parte din clasa dominantă, cu perspectiva de a fi mine la putere și avînd și simpatia organelor de reprimare—„dracul nu va fi așa de negru”.

Așa dar, nu vom mai fi atît de „belgieni”. Ne vom întoarce, mai înspre (nu chiar la—căci a trecut timp de atunci) înspre „forma”, care ar fi trebuit să urmeze vechiului regim, într'o evoluție normală. Și cenușa junimiștilor va putea tresări de bucurie, căci „forma” se va întoarce înapoi ca să corespundă cu „fondul” după un divors de vre-o șasezeci de ani. În adevăr, la 1866 nu eram copti pentru „belgianism”. L-am introdus, fiindcă, încă odată, pentru noi cei aleși era bun. Pentru toată țara, evident, ar fi fost prematur.

Posibilitatea acestei întoarceri (întoarcere încă și mai evidentă în practica lucrurilor de azi, decît chiar în proiectul de constituție) a fost mult ușurată de războiu, cînd vechea constituție a căzut în desuetudine din cauza dreptului marțial. Ar fi fost mai greu de trecut deodată dela ceiace era în 1914 la ceiace a început în 1918. Dar cei cîțiva ani de încetare a „stării de drept” au pregătît de minune terenul pentru starea cea nouă—în realitate pentru realizarea stării care trebuia să urmeze vechiului nostru regim.

La această sincronizare, dacă se poate spune astfel, a formei noastre la fond, a mai contribuit și valul de despotism care bîntue Europa. În toate țările învingătoare puterea o dețin partidele cele mai conservatoare, iar în Italia încaltea e dictatură, albă. Din cele învinse, Rusia dă replica Italiei cu dictatura ei roșie, iar unele din celelalte, cum i se șede mai bine unei țări bătute, au guverne mai democratice, dar spiritul națiilor respective e șovinist și revanșard.

Pe de altă parte, se pare că și clasele dirigente din Apus au băgat de samă că libertatea, care le-a folosit mai ales lor, nu mai e atît de bună acum, cînd ar putea fi prea utilizată de sărăcime pentru scopurile ei. „Belgianismul” nici acolo nu mai e prețuit, căci și acolo ar putea fi primejdios celor care au beneficiat cu deosebire de el.

Evident, e mai bine să ni se mai restrîngă din libertăți, decît să ni se sue mulțimea în cap.—Calcul, care dacă nu are nimic idealist (calculul și idealismul se exclud prin definiție), apoi este foarte sănătos și nu are nimic neonorabil.

Vom avea, așa dar, un regim mai aspru. Idealștii vor lupta pentru libertăți—cum s'a 'ntimplat în toată lumea. Libertățile, cîștigate prin luptă, vor veni la vremea lor și vor fi mai scumpe, mai sigure, mai trainice.

Iar literatura, pe cît va pierde, pe atîta va și cîștiga. Se va desvolta talentul de a spune esențialul printre rînduri, va progresa știința stilului, fineța. Apoi aluzia, parabola, etc. care cer cultură dela scriitor și dela cetitor.

Se va desvolta, însfrșit, literatura de ideal, ca în Rusia...

O începusem pesimist, pentrucă făceam sentimentalism și o isprăvim optimist, pentrucă o isprăvim științific.—Știința e întotdeauna optimistă (vezi Renan).

Politică...

Pacea n'a fost cucerită încă. Ba nu s'a așezat definitiv nici măcar teoreticește. Iată un tratat solemn, definitiv, etern, cel dela Sèvres, desfrînțat în favoarea Turciei, care fusese desmembrată pentru a satisface principiul naționalităților și care fusese pedepsită pentrucă în vremea războiului a dezertat dela cauza civilizației și a făcut alia rîu Aliatilor, mai ales izolînd Rusia și punînd-o astfel în neputința de a fi ajutată de tovarășii ei.

Cineva, care a început să nu mai fie atît de antipatic ca mai înainte, este Rusia bolșevică. Dar cînd nu va mai fi bolșevică...

Rusia, refăcută cît de puțin, recunoscută de puterile mari, putînd să importe materii prime și fabricate, această țară—acest continent—de o sută cincizeci de milioane, e un teribil punct de întrebare pentru noi. Ca bolșevici, Rușii vor să se întindă spre a ferici pe cei cîtropiți, ca burghezi, ei vor să-și refacă granițele și, ca orice popor mare, deci imperialist, vor să-și întindă cel puțin „sfera de acțiune“, dacă nu și granițele, vor să cîștige debușeuri, să pună mina pe puncte importante pentru războiu și comerț—Sambul, gurile Dunării, și mai știi ce, Doamne ferește!

Și vor năzui încă mai mult, dacă „revoluția“ se continuă cu o epocă napoleoniană (și de ce nu, cînd până acum au trecut prin atitea faze ale revoluției franceze, și cînd revoluțiile se repetă plicticos de la fel).

Dar dacă Ungurii și Bulgarii devin și ei cumva, cași Turcii, necesari și (deci) simpatici? În Anglia și America mai ales Ungurii au o reputație neînchipuită; în bună parte uzurpată—dar o au!

Cui i se pare exagerată grija exprimată aici, să-și aducă aminte că punctul central al întregii politici franceze nu e, după mărturisirea tuturor oamenilor politici din Franța, decît grija de o viitoare Germanie, care ar periclita achizițiile păcii. Și doar Franța e țară mare, puternică; iar primejdia unei viitoare Ger-

manii pentru ea nu se poate compara cu acela a unei viitoare Rusii (plus Ungarii și Bulgarii) pentru noi!

Acum priviți la ceiace facem noi, în toate domeniile vieții și, mai ales (ceiace e interesant în primul rând din acest punct de vedere), în administrație și în politică. Parcă n'ar trebui să mai avem nici o grijă!

Organismul nostru social e, vădit, într'o stare care nu se poate numi înfloritoare. Dar numai un organism robust poate rezista în concurența vieții. E un fapt elementar de biologie.

Iar toată această stare se explică în bună parte prin lipsa unei vieți cetățenești.

Dacă am avea un regim în adevăr parlamentar, dacă libertatea individuală ar fi respectată, dacă am fi mai politici în provinciile foarte subjugate, atunci energiile individuale și colective ar crește și din însumarea lor, din conlucrarea liberă a cetățenilor și a partidelor, a provinciilor, a raselor din cuprinsul României ar ieși, obiectiv, o nouă creștere a forțelor noastre și, subiectiv, o încredere în aceste forțe, încredere care, la rindul ei, ar înzece energia națională.

Alfred Espinas

A murit pentru știința socială un prieten bătrîn, și un înțemeetor: Alfred Espinas. Într'un timp cînd Sociologia în Franța consta din frivole disertațiuni, esai-uri superficiale, într'un cuvînt poezie în proză, fără nici o preocupare științifică; în momentul cînd Gabriel Tarde, prin pana sa măiastră compromitea în mod eloquent orice încercare de sociologie obiectivă,—apare Espinas care cu metodă, cu siguranță și optimism pune bazele unei sociologii franțuzești veritabile.

Pe atunci era la modă în Germania așa zisa „școală organicistă“, care asimila societatea unui organism biologic. Astfel erau Schäffle, dar mai ales Lillienfeld, pentru care fluviile erau vine, stîlpii de telegraf centrîi nervoși, bursa înima, etc..

Espinas știe să se țină departe de această tendință și preferă să procedeze cu mijloace care să nu datorească nimănui nimic.

Astfel, prima sa lucrare a fost, în 1877, un studiu, de atunci rămas clasic: *Les sociétés animales*. Apoi, la 1882, face bilanțul critic al sociologiei franceze („*Les études sociales en France*“). Tot în domeniul primelor investigațiuni, cu care un sociolog trebuie să înceapă, scrie magistralele sale „*Origines de la technologie*“, carte care, de asemenea, se citează azi ca autoritate de lucru judecat.

Dela a sa „*Philosophie sociale du XVIII-me siècle et de la Révolution*“ s'a început a se căuta socialiștilor precursori. În sfîrșit, Espinas dă Franței prima sa Istorie a Doctrinelor economice.

Iată contribuțiile serioase, fundamentale, pe care valoro-

sul dispărut le-a adus științei franceze. Lucrările sale rămân și azi nouă pentru materialul de fapte și soliditatea—puțin obișnuită în sociologie—a concluziunilor.

Punctul său de vedere general, firește, e azi cam învechit. Școala, și mai riguros obiectivă, și mai fecundă în descoperiri, a lui Durkheim, l-a depășit. Dar fără el, apariția acestuia din urmă poate nu ar fi fost cu puțință.—D. I. S.

O editură nouă

Cărțile apărute în editura „Culturii naționale“ sînt tipărite admirabil, europenește. Fiecare volum e un obiect de lux, ceiace nu e deloc banal în vremea asta de lipsă de hîrtie, de cerneală, de caractere tipografice și de gust.

Asupra „exteriorului“ acestor volume vom face numai o mică rezervă. Ele au un format mai puțin obișnuit, sînt mai scurte și mai late decît cărțile rominești și franțuzești din bibliotecile noastre și, în rafturi, alături de cele din urmă, iau parcă aerul de broșuri.

Dacă trecem acum la conținut, ne întoarcem din Europa spre țară. Una din plăgile publicisticii noastre sînt greșelile de tipar, semne, și ele, ale stadiului nostru cultural (la noi nu s'a sinucis încă nici un corector!). În unele din aceste frumoase volume sînt destule greșeli. Chiar în *Revizuirile* d-lui Streittman, una din cărțile cele mai bine corectate, s'a strecurat oribilul „intinerar“. Și dacă greșelile de tipar sînt supărătoare oriunde, apoi în aceste cărți de lux, sînt și mai supărătoare—căci „nobletea obligă“...

Perfectia execuției tehnice, face pe cetitor mai pretentios cu textul.—Introducerea, atît de stingace ca fond și formă, dela „Lirica armeană“, de pildă, are ceva asămănător cu o nuntă de suburbieni în salonul unei case boerești. Iar traducerea „Iubirii iubirii“ nu e, nici ea, la înălțimea tiparului.

Dar ce lucru nu are și neajunsuri! Observațiile noastre sînt un omagiu. Ele dovedesc importanța deosebită a acestei întreprinderi, datorită interesului ce poartă d. Aristide Blank „culturii naționale“.

D. Aristide Blank care, ca un alt Carnegie, a înțeles că omul de finanțe e „vechilul lui Dumnezeu pe pămînt“, va trebui amintit întotdeauna în istoria cărții și a culturii noastre din acest timp.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

D. V. Barnoschi, Originele democrației române, („Cărvunarii”. Constituția Moldovei dela 1822), Editt. „Viața Românească”, 1922, Iași, Pr. 26 lei.

Nu mai mult decît acum cîțiva ani, părerea că regulamentul organic ar fi prima noastră Constituție scrisă, era curentă.

Descoperirea făcută de Alexandru Xenopol, în 1898, în arhivele consulatului rusesc din Iași, urma de studiile d-lui Iorga, a scos însă la lumină textul Constituției moldovenești dela 13 Septembrie 1822, pe care Xenopol îl numește „cea dintîiu manifestare politică liberală și unul din actele cele mai însemnate ale trecutului nostru”. Azi, cînd s'a împlinit o sută de ani de atunci, d. Barnoschi consacră acestui act o monografie serioasă și interesantă, supunînd unei temelnice și minuțioase analize, condițiile care au dat naștere Constituției, principiile ei conducătoare, chipul cum a fost aplicată și rolul ei istoric, în evoluția culturii noastre.

Societatea românească, la sfîrșitul veacului al XVIII, trăia sub un regim de privilegiu și de arbitrar, stăpînită de o aristocrație stăpînitoare, care se ridica la cîțiva zeci de latifundiarî. Impotriva ei însă, nemulțumirea boerilor mici, a celor de țară și a mazășilor, a cîtorva negustori romîni și chiar a unei mici categorii din protipendadă, devenea tot mai vie.

Formațiunea intelectuală a „cărvunarii” e datorită influenței polone, răspîdită prin numeroșii refugiați, a celei greco-fanariote care a adus în principate scrierile enciclopediștilor în original grec, cu deosebire însă, influenței marii revoluții. Agenții Franței, emigrații ca și veteranii marii armate, care au găsit un adăpost în principate, au fost niște activi propagandiști politici.

Atmosfera francofilă a crescut încă, în timpul ocupațiunii rusești din 1806-1812, cași ostilitatea împotriva marii boerimi rusolare.

Se poate spune că revoluția franceză a transformat pe boerul nemulțumit, în novatori activi și în cărvunari fanatici.

O dovadă de influența ei, cași de deșteptarea conștiinței sociale,

o avem în revoltele din 1804 1805 cași în anafora de atunci a lui Moruzzi ce vorbește de un pasquel împotriva stăpînirii, și muștră pe autorul lui necunoscut, pentru „nesimțirea dobitocească ce l-a făcut să cuteze a amenința cu cugetul răzvrătirii franjozești”

Căderea lui Moruzzi, provocată de intervenția Franței și numirea lui Calimahi, încurajează pe novatori, iar Eterea înlesnește cărvunarii lor dezvoltarea acțiunii lor. Ei iau pe față și cu energie partea Turcilor, împotriva Grecilor răsculați, făcînd în același timp, mari planuri de autonomie a țării pe baza vechilor tratate.

Deputația, trimisă de cărvunari cu un arz, probabil identic cu Constituția din 1822, e bine primită de pașa din Silistra, pe cînd marele boier Bals, care era venit cu un arz din partea prolipendadei, e nevoit să semneze pe acel al cărvunărilor.

La Constantinopol, Turcii speriați de Eterie și de Tudor și bine intenționați pentru Romîni, în acel moment, acordă Moldovenilor alegearea domnului pămîntean, în persoana marelui logofăt Ion Sandu Sturza și consfințesc, după oarecare discuții, Constituția scrisă, prin înalt firman. Domnia națională e restituită în Muntenia, tot după arzul novatorilor moldoveni.

Autorul principal al Constituției din 1822 e comisu Ionică Tăutu, de profesiune inginer, pe care Alecu Russo, ce-l cunoștea manuscritele, conținînd romanul mișcării cărvunare, îl compară cu vigurosul pamfletar P. L. Courier. Dar Ionică Tăutu, născut la 1798, nu avea atunci decît douăzeci și patru de ani; și el a fost nevoit desigur să fiină samă de sfaturile lovarășilor săi mai în vîrstă, a căror influență e vizibilă în redactarea textului, unde sîntem departe de a avea aface cu un si gur stil. Colaboratorii probabili ai lui Ionică Tăutu au fost pe lingă marii vornici Iordache Drăghici și Ion Tăutu, bunicul comisului, paharnicul Vasile Barnoschi, Andronache Donici, Antohi Sion, marele vornic Iordache Catargiu, sardarul Stavăr, aga Greceanu, vlădica Melie al Hușului.

Analizînd exegetic și critic cele 77 de ponturi ale Constituției, d. Barnoschi găsește, că ele sînt, în cea mai mare parte, inspirate de faimoasa declarație a drepturilor omului și celăjeanului, adaptate însă realității naționale. Cărvunarii par mai de grabă niște spirite înaintate ale evului mediu din Occident, decît niște revoluționari moderni.

Dacă ei adoptă mai toate principiile doctrinelor constituționale, între care și egalitatea înaintea legii, nu admit însă și dreptul tuturor de a concura personal la facerea legilor, căci înlegeau fericirea poporului, „a plebei inconștiente” fără participarea ei.

Suveranitatea după cărvunari aparține obștei, dar ea e exercită prin delegație: în numele ei, vorbește o singură clasă, boerii. Acest corp electoral, care trimitea cîte un deputat de șinut în sfatul obștesc atotputernic, nu se deosebea mult, după d. Barnoschi, de colegiile noastre cenzitare, căci boerimea era larg deschisă pentru merit și oricine avea o stare și oarecare situație, putea deveni boer.

Constituția din 1822 nu a căpătat ființă legală. Domnitorul nu a promulgat-o sub nici o formă solemnă, iar Sultanul nu a hărăzit-o poporului moldovan, în sensul în care cu cîțiva ani mai înainte Ludovic al XVIII a octroyat una asemănătoare Franței. Sprijinindu-se pe unele documente ale vremii, d. Barnoschi afirmă însă că, în ciuda formelor, principiile Constituției au fost aplicate. Ioniță vodă era cărvunar și cît a putut, patru ani, a guvernat numai cu cărvunari. Decretarea solemnă a Constituției și promulgarea ei au fost impledecate numai de opoziția atotputernică a Rusiei.

În acest timp însă, cărvunarii au mări considerabil numărul clasei conducătoare, ridicînd obștea boerilor dela o sută, la trei sau patru mii de persoane. Ioniță vodă s'a grăbit mai ales să căfănească neamuri și mazili, de acei dirzi în mîndria lor de „boeri de vilă” și

față de care mulți boeri mari erau niște parveniți. Ei a dat astfel lovitura de grație prolapendadelor, combătută chiar cu armele ei, dreptul la conducere, ca urmare a vechimii originii nobile.

Cărvunarii au regenerat astfel elita, pe deoparte măbind numărul membrilor ei, iar pe de altă parte prin calitatea acestor noi membri, adică alegându-i printre urgisii regimului fanariot. Tendința urmărită a fost armonizarea claselor sociale. Nu dispariția aristocrației și altoputernicia poporului, ci democratizarea societății feudale, o formă de democrație, care singură, după d. Barnoschi, putea fi fecundă.

Din nenorocire, societatea moldovenească a fost cași asasinată între anii 1828—34. În acești ani, nu a fost înăbușită numai activitatea politică, economică, intelectuală, dar a fost nimicită aproape însuși materialul omenească al societății.

Ciuma, holera, foamele, focurile au pustit țara, iar cea mai crudă robie rusească a anihilat orice urmă omenească, în majoritatea supraieșitorilor. Cîteva personalități numai au ajuns pe malul celalt.

Fără această ruptură, regulamentul organic ar fi putut fi continuarea firească, o dezvoltare a constituției din 1822. Așa cum este, el e o lege a vremii, în care tot ce e contrar principiilor democratice cărvunare, se datorește oamenilor vechiului regim.

Anul nebulos 1848 a adus o nouă ruptură și soluție de continuitate, în urma căreia Moldova nu mai are inițiala transformărilor sociale.

Pe cînd ea cere la 1848 numai aplicarea cîștită a regulamentului, revoluția bucureșteană și partidul francez, nesocotind trecutul, încearcă să clădească edificiul social pe teorii abstracte, luate din cărți și dela străinii civilizați. Generația patruzeoptistă a servit cu credință sub acest steag, iar după două decenii de lupte și după trecerea țării prin două forme sociale, — Convenția din Paris și Statutul din 1864 — care nu satisfăceau pe novatori, idealul a fost realizat prin adoptarea constituției belgiene.

Moldova care nu a prea dat roși, are gloria de a fi făcut ca soluția de continuitate provocată de patruzeoptiști să nu fie fatală, cu totul, însămințării cărvunării.

Neocărvunării de aici Alecu Russo, Kogălniceanu, Cuza Vodă, Petre Carp li se datorește neașteptata cîștință cași succesele pe care le-am avut uneori. Căci ruperea legăturilor cu trecutul politic al țării a adus un complex dezechilibru social și elita creată de pașoptiști, cu sufletul ei debil, dezdărdăcinat, fără de rost și fără de tradiție, nu reprezintă decît prea puțin poporul...

Dacă părerea d-lui Barnoschi, în ce privește condițiile în care s'a elaborat constituția din 1822, scopul cași guvernarea cărvunării, deși nu totdeauna bazate pe documente, ci adesea pe intuiții sau pe deducții ingenioase, mi se par în genere judicioase și verosimile, — criticile virulente pe care d-sa le îndreaptă împotriva patruzeoptismului și a autorilor constituției din 1866, critici inspirate de dogmatismul sociologic tradiționalist și conservator al unui Taine sau Gustave Le Bon, nu mi se par totdeauna întemeiate.

Brusca introducere a principiilor democratice în societatea medievală dela începutul secolului trecut, care ne-a făcut să trăim secole în cîteva decenii, nu a fost alt rezultatul unei ideologii importate c'o condamnată ușurință, cît mai degrabă o necesitate istorică, o consecință a condițiilor economice ale țării, schimbate în urma tratatului dela Adrianopol, sub presiunea fatală a capitalismului occidental. Acești factori tîneau cu o forță elementară la formarea unei burghezii, cuvînt pe care d. Barnoschi evită să-l pronunțe, și deci la o stare de drept corespunzătoare, care nu putea fi obținută decît prin desființarea privilegiilor și dizolvarea străvechilor relațiuni feudale.

Păcatele acestei noi elite, create de patruzeoptism, sînt desigur reale, inerente însă tuturor epocilor de tranziție.

În ceiace privește libertățile proclamate în constituția dela 1866, nu mi se pare deasemeni că ele merită ironiile autorului.

Ceiace ar fi mai degrabă de reproșat oamenilor politici de atunci, e că nu s'au gândit și la unele garanții necesare în ceiace privește sincera lor aplicare.

În orice caz, mă îndoiesc dacă Statutul lui Cuza Vodă, cu absolutismul lui napoleonian și cu acel corp ponderator, pe care îl admiră alți d. Barnoschi, și acelea de proveniență străină, ar fi putut fi mai prielnice unei evoluții normale a țării.

Dar aceste rezerve, care își au firește izvorul în înclinații politice cași într'o afectivitate cu totul opusă aceleia a autorului, nu pot scădea interesul cași actualitatea unei lucrări meritoase și sugestive.

Octav Botez

K. Kautsky, Dela democrație la robia de stat, în românește de Șerban Voinea, Edit. „Cultura Națională”, 1922.

Acest volum este replica bătrânului teoretician la Antikausky al lui Trozki.

În această polemică, nouă mi se pare că dreptatea e de partea ambilor combatanți.

Kautsky susține că comunismul e imposibil în Rusia, care nu-i matură pentru această alcătuire socială, nici prin condițiile obiective, nici prin cele subiective (pregătirea sufletească a proletariatului).

Trozki susține că, fiind comunist, elev al lui Marx, teoreticianul expropriării expropriatilor prin dictatura proletariatului ajuns la cîrma statului—nu putea face decît să-și aplice „programul”.

Kautsky are dreptate că Rusia nu-i „coaptă”—conform cu Marx—pentru comunism. Dar și Trozki are dreptate cînd spune că, venit la putere, nu putea aplica alt regim, decît acela pe care l-a făgădui și pentru realizarea căruia a grupat pe partizani și a luptat.

Greșala lui Trozki e veche. Ea s'a produs atunci, cu zece de ani în urmă, cînd s'a creiat în Rusia un partid marxist, adică atunci cînd o sumă de intelectuali ruși au crezut că socialismul marxist se potrivește cu condițiile țării lor înapoiate și cînd au anunțat că luptă pentru a pune mina pe stat și a introduce comunismul prin dictatură—conform cu marxismul.

Iar greșala lui Kautsky e tot atît de veche. Ea s'a produs atunci, cînd el a privit aprobativ socialdemocratismul marxist rusesc, în loc să facă ceiace face azi, adică să spună acelor oameni că Rusia încă nu are nevoie de un astfel de partid, pentru că, după chiar concepția marxistă, condițiile obiective sînt inexistente—și că în Rusia e de ajuns un partid democrat constituționalist.

După ce ai lăsat—și ai încurajat—să se alcătuască un partid *neconform* cu condițiile unei țări, și cînd acel partid își înfăptuește programul pentru care a luptat, e prea tîrziu să-l combați.

Practica bolșevică, rezultatele ei—cași atitudinea lui Kautsky față cu bolșevismul, îndreptățesc postum poziția luată de d. Stiere față cu socialdemocratismul românesc în studiul său „Socialdemocratism sau poporanism?”. D. Stiere spunea, întemeiat pe doctrina marxistă, că în România nu e locul pentru un partid, care să organizeze proletariatul în vederea cuceririi statului spre a organiza societatea în chip comunist prin dictatura proletariatului, pentru că condițiile sînt—așa cum le zugrăvește acum Kautsky pentru Rusia.

Nu ne aducem aminte, dacă nu s'a amestecat cumva și Kautsky în procesul dintre poporanisții și socialdemocrații romini. Un lucru știm, că acest corifeu al socialismului internațional a dat întoideana dreptate social democratismului român („Socialdemocratism”, înainte de

războiu, nu însemna ca azi un socialism moderat, ci marxismul integral, socialismul extrem, intransigent, opus celuiuia, mai temperat, al unui Bernstein sau Jaurès) și mai știm că socialdemocrații germani au ajutorul întotdeauna moral și material socialdemocratismul românesc al D-rului Rakovsky.

Acum, dacă la noi, din cauza cine știe căror cataclisme, ar fi ajuns la cîrmă socialdemocrații și și-ar pus în practică programul (căci ce puteau să facă? Să spună: *pardon!* am spus noi niște vorbe așa în vînt vre-o douăzeci de ani, cînd eram „în opoziție”, dar acum, cînd a venit vorba la adică, declarăm că am glumit, ne-am bătut joc de muncitorii?), fără îndoială că Kautsky, trezit la ceasul al treisprezecelea, i-ar fi fulgerat prin broșuri polemice, după ce-i încurajase în toate chipurile!

Dar la urma urmei toate acestea sînt vorbe.

De fapt, bolșevismul este o fază fatală din marea zguduire a Rusiei, este un fenomen cosmic, ca vulcanii și cutremurele—ca toate evenimentele istorice.

Acest fenomen poate fi judecat, firește, cum poate fi judecată, admirată sau blestemată o erupție a Etnel. Dar un lucru e sigur. Dacă s'a întâmplat, trebuia să se înlîmple. A fost fatal ca unii intelectuali să creadă în posibilitatea realizării socialismului industrial într'o țară înapoiată, a fost fatală revoluția rusească, a fost fatală venirea la cîrmă a acelor socialiști utopiști, a fost fatală „experimentarea” lor.—Și, cine nu înjelge că, chiar fără existența partidului bolșevic, Rusia ar fi căzut în haos și în catastrofă, date fiind toate celelalte condiții din 1917! Căci nu sînt vremile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremi. Și nimeni nu știe cum ar fi fost acel haos, ce formă ar fi luat și cît ar fi durat.

Și atunci, natural, dar mai cu seamă util, e să lupți împotriva faptelor cu faptele, să le stăvilești, să le distrugi, să faci ca Wrangel ori ca Kolceag,—cum ai ridica zăgazuri în fața oceanului deslănțuit, ori să asiiți—și să explici științificeste catastrofa, așteptînd să vezi, dacă-ți va da Dumnezeu zile, ce oscilații are să mai facă limba pendulei și unde are să se oprească—undeva între farism și forma bolșevică. Dar să combați cataclismele naturale cu articole polemice!

Și totuși, toți facem așa, conduși de iluzia liberului arbitru, pe care-l împrumutăm și unel ușii, cînd îi dăm pumni, pentru că ne-a lovit peste degete.

G. I.

Matei B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Edit. „Carlea Romînească, 1922, București, Preț 120 lei.

Sub titlul „Elementele dreptului civil”, d. Matei Cantacuzino a adunat, sintetizînd principiile dreptului civil românesc, și o concepție de jurist adînc cugetată.

Apărut în virinele librărilor cu înfățișarea sobră a unei cărți de știință, acest volum răscolește sufletul altor generații care-au ascultat de pe bănci cuvîntul profesorului Matei Cantacuzino, ca un îndreptar lăsat stecăruite din elevii lui. Căci acest volum odată cu partea lui de știință, cuprinde o admirabilă altitudine morală, manifestată în soluțiile adoptate de autor, în partea socială a dreptului.

Așa cum și-a manifestat credințele de pe catedră, înviînd noțiunile de drept cu acel dar dumnezeesc pe care îl are cuvîntul lui și punîndu-le să meargă alături cu însuși vlașa, așa prin concepția unitară și adînc cuprinzătoare, acest tom însemnă un sistem filozofic și social de înțelegere a vieții juridice și a organizării sociale.

Introducerea în dreptul civil, noțiunea de drept subiectiv, noțiunea

de patrimoniu și cea de persoană, așa cum sînt redată și concepțiile de d. Cantacuzino, sintetizează în ele un volum întreg de filozofia dreptului și ilustrează o concepție nouă și originală demnă să treacă hotarele acestei țări.

Întregul tratat de altfel este străbătut de personalitatea d-lui Cantacuzino, care l-a construit cu o pricepere și științifică și artistică de arhitect-artist.

Concentrarea materiei amintește structura minunată a unui faur în care-i strîns și prefăcut cu o tainică menire tot ce-au purtat mai frumos și mai armonios cîmpuri întregi de flori.

Din fiecare cuvînt crește un neam adînc de idei, cu care autorul populează nemăsurat fiecare chestiune.

Cu aceste însușiri care fac parte din puterea de creație și de concepție a d-lui Matei Cantacuzino, la care se adaugă și o muncă de cercetare neobosită de o viață întreagă în tot ce a putut însemna nou în știința dreptului, d sa a dat cea întâiu lucrare și desigur cea mai strălucită pentru cine știe cîtă vreme, în acest domeniu.

Toată experiența unui jurisconsult încercat și tot celace poate da o meditațiune serioasă de o viață de om asupra problemelor juridice, și mai ales asupra a ceiace e esențial și social-omenesc în aceste probleme, se găsește în lucrarea d-lui Cantacuzino, cu care doctrina juridică își începe viața în țara noastră.

Dreptul civil așa cum a fost înțeles și predat de d. Matei Cantacuzino apare în toată însemnătatea pe care o are în edificiul social, apare ca un tot organic armonios construit, nu din precepte meliculoase și dispartate, ci din principii fundamentale și unitare.

Volumul nu conține și desigur nu a putut să redevă tot farmecul acela rar cu care cuvîntul d-lui Cantacuzino știe să îmbrace fiecare idee.

În elevii d-sale, în cei care l-au auzit expunînd aceste principii cu o claritate suverană și cu o magică putere de a captiva, fiecare cuvînt din această carte poartă parfumul cuvîntului rostit. Pentru aceștia volumul acesta e cași vorbit, fiecare cuvînt își poartă și el acea armonie specială care ține de sufletul d-lui Cantacuzino și de dragostea cu care se adresează elevilor d-sale.

Acei care n'au avut fericirea să-l asculte nu vor simți răsărînd în minte, ca niște amîniri dragi din copilărie, dezvoltările și explicațiunile orale „în care se traduce viața și căldura operel de învățător”. Aceia însă vor înțelege cu mintea toată noutatea și înținderea concepțiilor.

D. Matei Cantacuzino și-a iubit ocupația sa de învățător cu o palmă care l-a făcut înțodeauna să se adreseze elevilor cu o bună-late și cu o căldură de părinte care vrea să-și învețe copilul carte, cu orice chip.

Aslăzi cînd la Universitatea de Drept din Iași nu se mai găsesc nici materii prime (lemn, cărbuni) decît foarte rar, necum profesori universitari, d. Cantacuzino continuă să o ilustreze cu o muncă în care conștiințiozitatea profesiei se egalează cu competența și capacitatea sa.

Cugetător adînc și solitar al vieții și rosturilor omenești, chinul de meditații și nedumeriri care rămîn întodeauna fără răspuns dar ne lasă de multe ori cu ochii umeziți, ca atunci cînd am privi fix la ceva, d. Cantacuzino vorbește în prefața volumului de „povara anilor care începe a-i prevesti încheierea muncii și a progresului”.

Iar încheierea aceluiași „cuvînt înainte” vorbește ca într'un apostolat, ca într'o dramătică și omenească parabolă spre învățătura tuturor de „nevoia imperioasă a omului de a nu se simți de prisos”.

Prin sufletul pe care d. Cantacuzino îl pune în fiecare cuvînt, toată vorba capătă un prestigiu mișcător aproape mistic, ca rostlă dintr'o evanghelie sau venlă de undeva, de departe.

Istoria Romînilor, admisesse că așezarea elementului slav între Romîni a însoțit „o schimbare petrecută în forma vieții lor, anume înălțirea indeletnicirilor agricole și prefacerea poporului romînesc din unul mai ales păstoresc în unul cu deosebire agricol”. Poezia în care e vorba de „*primavara, mama noastră*”, înfrunzitul codrului și cîntecul cucului, este după autorul păstorească și deci cea mai veche.

Infrucîl „*frunză verde*” este răspîndit pe întreg teritoriul daco-romîn și acest lucru numai, ne-ar dovedi că e foarte vechi, am putea să-i atribuim o origină păstorească, cum crede d. Densușianu (deși Meyer-Lübke, *Literaturblatt f. germ. u. rom.*, Phil. XXXVII (1916), p. 252, neîntinînd samă de cele două straturi folklorice, respinge origina păstorească), Rămîne să ne explicăm însă lipsa acestei expresii la Macedo-Romîni, popor aproape numai de păstori, „nomazii Balcanilor”. În colecția „*Materialuri folkloristice*, vol. II a lui Pericle Papahagi, nu se găsește decît o singură poezie cu *frunză verde*: „*frunză viard de sicerdă*”. Poeziile în care este cîntată primăvara, pot fi de origină deosebită, deoarece poezia păstorească a împrumutat elemente celei agricole și probabil și cea agricolă celei păstorești, formînd astfel un întreg ale cărui părți numai cu greu pot fi întrevăzute. Însă poeziile în care ni se arată tristețea toamnei, sînt sigur din stratul vechi și deci păstorești.

Cîntecul cucului stă în strînsă legătură cu venirea primăverii. Deși poporul îi zice „*măria ta*” și „*sfinjta ta*”, deși despre această pasăre se vorbește bine și în poezia păstorească și în cea plugărească, totuși numărul poeziilor în care este blăstămată e foarte mare și la ceiace ni se spune (p. 39, nota 4), aceste poezii ar trebui relevante pentru că stau în legătură cu credințele populare. Astfel într'un cîntec se vorbește de cucul care a cîntat „*ot a sfadă ș-a războl*”, „*tot a sfadă ș-a rușine*” și pasărea cu „*pene sure*” este înjurată (Șezătoarea IV, p. 135); cucul este blăstămat fiindcă a cîntat „*rău*” cuiva care se plînge de singurătate (Tiplea, *Poezii populare din Maramureș*, p. 35); cucul cîntă „*a rău*” și este blăstămat să-i cadă ciocul (Ovid Densușianu, *Graiul din Țara Haieșului*, p. 150, 3), etc. Deasemenea credințele populare slau în contrazicere unele cu altele (A. Gorovei, *Credinți și superstiții*, p. 85 sqq.: no. 949 în contrazicere cu 950; 974 cu 975 și 976); iar majoritatea credințelor cu privire la această pasăre, o arată ca aducătoare de chinuri și prevestitoare de răle. O explicație satisfăcătoare a acestor contraziceri însă ar fi greu de găsit.

Este curios cît de puțin accentuate au rămas în poezia populară migrașunile păstorești mai vechi. Din exemplele citate de autor (p. 60-61; 66, nota 2), baladele, a căror origină nu poate fi prea veche, ne-au păstrat cele mai multe urme. Numai studiul limbii ne poate arăta adevărata măsură în care se efectuau aceste migrașuni, care au fost alît de prielnice împrăștării motivelor populare. Pentru a admite vechimea unui cîntec popular liric, ne-ar putea servi drept criteriu extensiunea aceluia cîntec pe întregul teritoriu daco-romîn sau în puncte diferite foarte depărtate.

O amănunțită și pătrunzătoare analiză este aceea a „*dorului*” în legătură cu viața păstorească, unde autorul a avut la îndămină un bogat material. În afară de lucrurile arătate, avem de adăugat următoarele: într'o doină, se arată că ciobanul „cînd aude glasul mîndrei” fuge dela ol (Șezătoarea II, p. 215); în alta din cauza dorului, păstomele muntelui: Orinșeșul (Șezătoarea X, p. 126; cf. și Ion Creangă V, p. 93) într'un cîntec se spune că pasărea cu „*pene sure*” cîntă de „*dor*” (Șezătoarea V, p. 45-46); iar în altul, cucul spune că „*l-a pîa pune capăt și deacea cîntă*” (Șezătoarea V, p. 12). În fine, pentru (Șezătoarea XI, p. 16); XVI, 91; cf. și *Graiul din Țara Haieșului*, p. 193, 195).

În cîntecele lirice ale poporului român, caracterizate prin melancolie, d. Densușianu relevază „o mare varietate de forme de exprimare de imagini poetice, care toate au ca punct de plecare perindări vli de impresii, străbateri largi ale depărtărilor” și care ar fi iarăși o urmă a pribegiilor păstorești, de oarece „e în firea păstorului să fie și visător și energic”; visător în singurătate și energic în rătăcirile nesfirșite cu turma.

Cartea, în afară de constatări pe care le-am arătat, vine să înălțare o prejudecată. Până acum perzistă părerea că nu ar exista un folklor specific unui neam, ci un folklor general. Această părere a fost astfel formulată de James Darmsteler: „Tout ce qui est dans le folklore français se retrouve dans tous les autres; il n'y a pas, à proprement parler, de folklore français, ou allemand ou italien, mais un seul folklore européen” (Romania, X, p. 286). Din această cauză ceiace este specific fiecărui popor, nu s'a cercetat de cătră folkloriști. Astfel M. Gastier, Literatura populară română, p. 475 spune că: „Acestea [cîntecele lirice ale poporului român, doine și hore] pot fi cercetate numai dintr'un punct de vedere estetic, și cînd ar fi vorba de poezia română, iar nu aici unde căutăm izvoarele și filiațiunile literaturii populare”. Car'ea d-lui Densușianu avînd în mare parte drept documentare poezia lirică populară, a arătat că acest material poate servi și la altfel de cercetări decît estetice.

Însă cea mai bogată sursă de informație cu privire la păstorit sînt credințele, superstițiile și tradițiile. Poezia populară nu ne aduce decît cîteva elemente păstorești sigure; celelalte sînt așa de gingașe încît e foarte greu—dacă nu imposibil—a deosebi cele două straturi folklorice.

I. Ștadbei

Dr. I. Teodorescu, Statistica Societăților pe acțiuni din România în anul 1921

D. Dr. I. Teodorescu, Directorul General al Statisticii, dă la lumină o statistică a societăților pe acțiuni din România în anul 1921, statistică interesantă din toate punctele de vedere, cu toate lacunele pe care le prezintă. Aceste lacune sînt independente de voința autorului statisticii, care și-a dat silința să facă din acest volum o carte la înălțimea publicațiilor similare din Statele occidentale. Într'adevăr, cine cunoaște modul greoiu de a lucra al organelor exterioare depinzînd de Direcțiunea Generală a Comerțului din Ministerul Industriei, pricepe foarte lesne cum, cu toată munca depusă de un statistician erudit, materialul pe care se bizue lucrarea acestuia, este neîndestulător.

Pe de altă parte centralizarea Serviciilor Statistice, care a avut loc acum cîțiva ani, este încă departe de a fi o centralizare efectivă. Acel oficiu central de statistică, pe care îl avem de obicei în Statele occidentale cu o statistică înaintată, nu există încă la noi, deși Direcțiunea Generală a Statisticii de pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului ar fi trebuit de fapt să îndeplinească acest rol de oficiu central. Fără însă de slăbiciunea în deobște cunoscută a autorității la noi e ușor de înțeles cum această Direcțiune Generală a Statisticii nu a ajuns încă să-și impue voința și directiva sa celorlalte Minister, care continuă să scoată publicațiuni statistice de cele mai multe ori lipsite de orice bază științifică, alcătuite de oameni lipsiți de cele mai elementare noțiuni de statistică.

D. Teodorescu își împarte lucrarea în șase grupe de societăți și anume: bănci, societăți industriale, societăți comerciale, societăți imobiliare, societăți de asigurare și societăți diverse.

Din cifrele pe care ni le dă d-sa vedem că la sfârșitul anului 1920 funcționau în întreaga Romînie 542 bănci cu un capital de aproape 2 miliarde lei față de 486 bănci cu un capital de 711 milioane lei în 1919. Cel mai mare număr de bănci îl are județul Timiș-Torontal, lucru de altfel ușor de înțeles, avînd în vedere industria alt de bogată și pătura muncitorească destul de bine situată a Banatului romînesc. Caracterul acestor bănci ale muncitorimii pe care îl au instituțiile de credit din Banat îl arată și capitalul acestor bănci care deabia atîngea 65,7 milioane lei. În schimb județul Ilfov cu numai 51 de bănci dispunea în acele instituții de un capital de mai bine de 1 miliard lei, adică două treimi din tot capitalul investit în bănci.

Un simptom foarte îmbucurător pentru politica prudentă a băncilor noastre este creșterea considerabilă a fondului de rezervă bancară, deși procentual acest fond de rezervă a scăzut dela 42 la sută la 35 la sută. În schimb însă beneficiul băncilor în 1920 a fost de 20 la sută față de capitalul vărsat, în loc de 14,6 la sută în 1919.

Capitalul societăților Industriale în 1920 arată o creștere de 1,760,000,000 lei față de 1919. Activul acestor societăți crescuse cu 260 la s. lă.

O oglindă foarte credincioasă a considerabilei creșteri a valorilor și în același timp a tristei situațiuni a valutei noastre naționale este contul de mărfuri al acestor societăți, care reprezintă un plus de 800 milioane lei față de anul precedent.

În privința societăților comerciale, vechiul regat deține aproape monopolul întrucît 98 la sută din totalul acestui fel de societăți se găsesc în acest teritoriu.

La aceste societăți fondul de rezervă a scăzut simțitor căci, unde în 1919 el reprezintă 18 la sută din capital, în 1920 nu mai reprezintă decît 7 la sută. Deasemenea beneficiul net al acestor societăți a scăzut dela 17 la sută la 14 la sută.

Cum am spus la început, lucrarea d-lui dr. Teodorescu este foarte instructivă și interesantă, cu toate lacunele pe care le prezintă. În introducerea d-sale autorul afirmă că a lăsat sîmă de toate societățile pe acțiuni din întreaga țară. Afirmățiunea aceasta este numai relativ adevărată, căci se raportează la toate societățile pe acțiuni din vechiul regat care își publică bilanșurile în Monitorul Oficial. Un foarte mare număr însă de societăți din noile teritorii își publică bilanșurile în foi locale, fără ca Direcția Generală a Statisticii să poată lua cunoștință de aceste publicațiuni. Deabia atunci cînd organele exterioare ale Direcțiunii Generale a Comerțului vor lucra în mai strînsă legătură cu Statistica și cînd toate societățile din noile teritorii vor fi obligate să-și publice bilanșurile în Monitorul Oficial, vom putea avea o statistică într-adevăr completă a societăților din Romînia-Mare.

Lazăr Iliescu

Max Freyhan, Das Drama der Gegenwart, 1922, Berlin.

Din orînduirea și sistematizarea unor cuvîntări ținute la „Institutul Central pentru Educație și Instrucție” din Berlin, autorul a ticluit această cuprinzătoare și larg înțelegătoare carte. Drama contemporană germană e prezentată în aspectele ei cele mai noi — și putem adăuga — surprinzătoare. Sintem foarte departe de ceiace se face la Paris, și deci la București.

Max Freyhan pornește dela principiul, care a fost atît de fecund în toate artele veacului trecut, că arta e în primul rînd o copie a naturii, o imitație a realității. Devierea a început — cu Strindberg, cu

Wedekind și chiar cu Ibsen - dela presupunerea că realitatea, pe care trebuie s'o copieze arta, nu e numai *existența* lucrurilor, ci și *semnificația* lor.

Aici stă tot înțelesul dramaturgiei anti-naturaliste. Voluntar, Wedekind va construi tragediile sale din elemente reale, aproape comune, dar Lulu din „Erdgeist” și Marchizul von Keith, din piesa cu același titlu, vor întrupa viața pasională într'o eflorescență, dincolo de comun. Posedat, Strindberg va crea personajii isterice, extalice și mistice în împrejurări de viață, uneori deadreptul triviale, adică de cea mai strică esență naturalistă.

„Strindberg și Wedekind: în desfășurarea naturalismului în dramă, ei sînt la capătul unui drum, dacă nu chiar *păzitorii la porțile noului templu*!”.

De aici încolo, metoda de cercetare a lui Freyhan, deși proprie unui studiu de evidențiere a specificului dramei contemporane, păcătuiește împotriva autorilor cercetați. Drama germană contemporană poate fi îmbucătățită, împachetată în formule și orînduită pe rafturi etichetate diferit. S'a întâmplat ca o operă studiată să poată încăpea în mai multe rafturi, iar un autor să fie citat, de cîteva ori, pentru pîlde deosebite. Metoda își are totuși valoarea ei, oarecum instructivă. Iată cele trei mari capitole ale teatrului contemporan:

Dinamica (Realitatea Forțelor) e ilustrată de *Fritz von Unruh*, *Georg Kaiser*, *Carl Sternheim* și mai la samă *August Stramm* (în piesa „Forțele”).

Extatica, influențată de idealul dionisiac al lui Nietzsche, e ilustrată de *Rudolf Pannwitz*, *Ernst Toller*, *Frantz Werfel* („Spiegel-mensch”, asupra căreia vom reveni în curînd), *Walter Hasenclever* și *Oskar Kokoschka*.

Sinteza - în care socotim că ar putea, pe bună dreptate, intra și autorii citați mai sus - e ilustrată mai cu samă de *Anton Wildgans*, *Paul Xornfeld*, *Rudolf Lauckner* și alții.

Și apoi întrebarea - adevărată cheie a esteliceii celei noi - : *care e pericolul ce amenință această poezie dramatică?* Autorul crede că acest pericol e în ducerea până la absurd a dinamiceii, a extaliceii teatrale.

Cercetarea unei asemenea opinii ar ocupa prea mult spațiu și ar trece în tot cazul dincolo de cuprinsul unei recenzii. Putem face doar această scurtă obiecțiune: drama contemporană a apărut din „pericolul” care amenința la un moment dat drama naturalistă a lui Hauptmann!

Și o obiecțiune ceva mai cuprinzătoare: caracterelor dramei contemporane se puteau afla și în orama rusă, cehă, austriacă și italiană de azi. E adevărat, studiul lui Freyhan ar fi luat al e proporții - dar ar fi avut și o altă însemnătate.

Noi Romîni am fi văzut și mai limpede cît sîntem de înapoiați, cînd ne sînem de acele „ultime noutăți” teatrale, transpuse din supimentul revistei „l'Illustration”, de-adreptul pe scenele naționale!... Și ne-am fi convîns mai cu samă de sterilitatea care fatal pîndește pe tinerii noștri autori dramatice, care nu pot scoate odată capul din pașiunea parfumată a lui Bataille și care cred m'reu că adevărata acțiune dramatică e pîlîită în mușchii eroilor lui Bernstein!...

F. Aderca

Paul Gentizon, *L'armée Allemande depuis la défaite*, Payot, 1920, Paris, 220 pag.

Autorul, în urma unei anchete făcînd în Germania, dă alarma și face atenție pe aliații biruitori asupra primejdiei reinarmării germane.

Nemții, observă el, sînt meșteri în operațiile de *camuflaj*. Tratatul dela Versailles îi obligă să-și reducă armata, într'un timp determinat (Iulie, 1920), la 100,000 oam ni, trupă, ofițeri și depozite—și această armată urmează să fie întrebuintată numai la păstrarea ordinii în țară și la paza hotelurilor.—Începînd dela tulburările spartakiste și subî cuvînt de a preîntîmpina primejdia bolșevică, Germanii își refac puterea militară, căutînd să eludeze în toate chipurile prevederile tratatului de pace.—Germania militaristă a căzut fără indoială; un spirit nou democratic însufleștește și poporul și noua armată; toluși d. Paul Gentizon vede cu neliniște pretutindeni voinea germană de a reface puterea distrusă și dorința arzătoare și ascunsă a unei revanșe viitoare. Conducătorii democrați, pentru a reface această armată, nu stau la îndoială să cheme în serviciu pe vechii ofițeri de carieră, monarhiști și absolutiști și, dacă sînt mai capabili, să-i prefere chiar ofițerilor republicani. În locul marelui armate imperiale dizolvate, conducătorii Reichului în scurt au pus bazele altor forțe militare. Pe de o parte au păstrat nucleele vechilor formații, schimbîndu-le numele; pe de alta au imaginat formații nouă, în aparență inofensive, pe lângă trupele prevăzute de tratat. Astfel, după înfrîngere și după revoluție, au apărut pe rînd pe teritoriul republicii așa zisa *Sicherheitspolizei*, poliție militarizată, apoi *Zeitfreiwillige*, trupă de voluntari, după aceia *Einwohnerwehr*, un fel de gardă cetățenească și *Verkehrswehr*, gardă a traficului, înșirît *Technische Nothilfe*, gardă de ajutor tehnic. De curînd s'au mai adăugat trupe pentru paza coastelor. Toate aceste formațiuni sînt prevăzute cu toate armele de războiu: puști, tunuri, mitraliere, aruncătoare de mine, granate. Trebuie să se mai adauge la asta și faptul că tîneretul, mai ales cel universitar, e îndemnat să intre în trupe de voluntari ori în societăți de sport, să se pregătească, să se antreneze, să fie gata împotriva oricărui dușman dinăuntru, ori din afară, cînd ora va suna.

D. Gentizon nu poate privi aceste fapte de:it din punctul de vedere francez și vede în ele nu altă înarmare și pregătire contra bolșevismului, cît o încordare teribilă a biruiților pentru un războiu viitor. Germania s'a ridicat după Iena, în veacul trecut. Primejdia refacerii și ridicării ei ne așteaptă și 'n acest veac. Cu puterea lor de organizare, cu patriotismul lor, Germanii vor ști măsca și acum, ca și 'n trecut, înarmările lor și, la un moment dat, o catastrofă nouă poate singera Europa. Autorul cere deci ca Germanii să fie reduși la observarea strictă a tratatului, mai ales că primejdia bolșevismului nu mai e decît un mit.

Iată ce spune d. Gentizon, în concluziile sale (pag. 171—172):

„...faptul că posedă (Germania) uzine admirabil utilizate, îi poate îngădui subî masca fabricalelor inocente, să pregătească mașini sau materii proprii, să asigure unei trupe chiar slabe și neofetile, o superioritate de surpriză contra unei armate mai numeroase și bine înarmate. De asemeni ce ne rezervă în viitor progresul aviației? Nimic nu ne probează că, în vre-o zece ani, zece mii de avioane, transportînd fiecare zece fantasini și manevrînd foarte ușor, nu vor putea ateriza undă le va plăcea, dejucînd astfel cele mai bine concepute planuri ale Statelor-mașoare. Și ce să mai spunem—o ipoteză între o sută altele—de o nouă utilizare a undelor herziene, care ar face să explodeze stocurile inamice de muniții la distanță, în anume zi și 'n anume clipă? Aceiași problemă se pune dacă te gîndești la nestatornicia echilibrului politic și la ușurința cu care o țară, chiar fără arme, poate să și le procure cu ușurință dintr'odată, cu sprijinul altor puteri care l-ar fi devenit aliată sau chiar numai prietină...”

Teama autorului de uzinele germane, de societățile de sport și formațiile quasi-militare, de nestatornicia alianțelor actuale, se repercutează astăzi în toate sufletele Francezilor. Teama aceasta e cu alt

mai justificată cu cil, în adevăr, din felurile pricinii, firești și politice, cit și din cauza relei așezări a păcii, nu mergem nici spre dezarmare, nici spre liniștea regeneratoare.

M. Sd.

Statistique du chômage dans différents pays de 1910 à 1922 (E-tudes et documents du Bureau International du Travail). 1922, Genève.

Biurul internațional al Muncii de pe lângă Liga Națiunilor, din Geneva, a centralizat, în vederea conferinței dela Genova, care s'a ținut în vara acestui an, toată documentarea pe care a putut-o aduna asupra problemelor muncii.

Data fiind utilitatea și valoarea unei asemenea documentări, biurul a decis publicarea sub formă de studii speciale a citorva chestiuni.

Unul din aceste studii cuprinde „statisticile șomajului în diferite țări dela 1910 până la 1922”, a căror importanță, din punctul de vedere al crizei economice prin care trece lumea de astăzi, este indiscutabilă.

Cu drept cuvânt, în nota preliminară a numitei publicațiuni, se observă că „nici un program de reorganizare a industriei sau de reînnoire a vieții economice a țărilor care sufăr de pe urma războiului, nu va putea fi stabilit fără a ține socoteală de acest factor important”.

Publicațiunea este un expozeu de tablouri statistice edificate de cele mai bune izvoare. De fapt, acestea sînt de mai multe feluri și cele mai de samă sînt: 1 statisticile patronale; 2 statisticile biurilorilor de plasare; 3 statisticile sindicale; 4 statisticile asigurărilor contra șomajului.

Statisticile primei categorii sînt cele mai puțin numeroase, dat fiind că foarte puține țări publică acest gen de statistici; ele nu conțin, de altfel, decît indicațiuni indirecte și aproximative asupra situațiunii șomajului.

Statisticile biurilorilor de plasare, dimpotrivă, sînt cele mai numeroase, dat fiind că majoritatea țărilor au înstituit biouri de plasare. Din nefericire acest gen de statistică nu poate da numărul complex al celor lipsiți de lucru, din mai multe cauze: înscrierea celui lipsit de lucru la un biuro de plasare este neobligatorie; cererea de lucru poate fi făcută de un muncitor care nu și-a părăsit încă ocupația de care nu este mulțumit; același muncitor poate cere în același timp ocupație la mai multe biouri de plasare (din același oraș). În sfîrșit, stabilirea numărului indice de șomaj se izbește de dificultatea creată de diversitatea metodelor de compilare a statisticilor, variabile dela o țară la alta.

Statisticile sindicale au o valoare reală, deoarece ele dau numărul celor lipsiți de lucru alături de numărul total al persoanelor cuprinse în statistică; în afară de aceasta ele sînt publicate de obicei la date regulate și dezvoltarea lor a crescut mult în ultimii ani. Toțiși și ele au defectul lor: variabilitatea numărului sindicatelor și a sindicalizațiilor; slaba reprezentare a muncitorilor necalificați, etc..

Asigurarea șomajului, prin interesul pecuniar al celui lipsit de lucru de a se declara, dă informațiuni mai sigure. Parlea rea a acestui sistem residă în necoincidența duratei dreptului la indemnitate și a celeia a șomajului.

Biurul internațional al muncii a bazat statisticile sale pe aceste două din urmă categorii de izvoare și cifrele de care dispune sînt expuse în două categorii de tablouri:

- 1 Statistica șomajului pe țări;
- 2 Statistica șomajului pe industrii.

Alături de acestea, două mici tablouri suplimentare cuprind :

- 3 Alte statistici ale șomajului ;
4 Situația minii de lucru în Statele-Unite.

Dintre membrii *sindicatelor muncitorești* :

1 *Germania* a avut în 1910 un procent de 1,7-2,6 lipsiți de lucru.

1921 " " " 1,6-4,1

Maximul șomajului (15,1 la sută) a fost atins în Octombrie 1914 ;
minimul de 0,6 la sută a căzut în Octombrie 1917.

2 *Australia* a avut în 1910 un procent de 5,0 lipsiți de lucru.

1921 " " " 7,8-12,5

Maximul șomajului (12,5 la sută) a fost atins în Iulie 1921 ;
minimul, reprezentat prin 5 la sută, este acel din Ianuar 1910.

3 *Belgia* a avut în 1910 un procent de 1,5-2,1 lipsiți de lucru

1921 " " " 7,0-17,4

Maximul șomajului (17,4 la sută) - care cuprinde și șomajul parțial, - este atins în Ianuar 1921 ; minimul (1,4 la sută) cade în Octombrie 1912.

Anii 1915-1920 inclusiv lipsesc de pe tablou.

4 *Canada* a avut în 1916 un procent de 1,5-8,0 lipsiți de lucru.

1921 " " " 7,4-16,5

Maximul (16,5 la sută) cade în "April" 1921 ; minimul (0,5 la sută) în Iulie 1918

5 *Danemarca* a avut în 1910 un procent de 6,9-10,6 lips. de lucru.

1921 " " " 15,1-28,6

Ultima cifră reprezintă maximul (Februar 1922) ; minimul (1,8 la sută) cade în Iulie 1921.

6 *Massachusetts* a avut în 1910 un procent de 5,6-9,4 l. d. l.

1921 " " " 23,4-31,8

Maximul a fost atins de ultima cifră (Ianuar 1921) ; minimul este reprezentat prin 5 la sută (Iulie 1918).

7 *Norvegia* a avut în 1910 un procent de 1,5-6,1 lips. de lucru.

1921 " " " 9,0-20,9

Maximul corespunde acestei ultime cifre (Ianuar 1922) ; minimul a fost 0,4 la sută în Iulie 1917.

8 *Tările de jos* au avut în 1910 un procent de 1,1 l. d. l.

1921 " " " 6,8-13,9

Maximul (31,4 la sută) a fost atins în Octombrie 1914 ; minimul (1,1 la sută) în Octombrie 1910.

9 *Britania* a avut în 1910 un procent de 2,8-3,7 lips. de lucru.

1921 " " " 5,8-17,8

Maximul (17,8 la sută) a fost atins în Iulie 1921 ; minimul (0,5 la sută) în Iulie 1916-Ianuar 1917.

Aceste cifre au fost furnizate de *Asigurarea-șomaj*.

Sindicatetele au dat pentru 1910 un procent 3,7-6,6 lips. de lucru.

1921 " " " 16,1-23,1

Maximul (23,1 la sută) datorit repercusiunii grevei generale a lucrătorilor din minele de huiilă, - a fost atins în Iulie 1921 ; minimul (Ianuar - April 1917) corespunde cifrei 0,3 la sută.

10 *Suedia* a avut în 1911 un procent de 2,3-10,4 lips. de lucru.

1922 " " " 15,8-28,7

Maximul a fost reprezentat prin 34,8 la sută (Februar 1922) ;
minimul a fost 2,2 la sută în Octombrie 1913.

Dr. A. Stocker

Fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1921.
(Etudes et documents du Bureau international du Travail), 1922,
Genève.

În seria „studiorilor și documentelor” publicate de „Biroul interna-

țional al Muncii" a apărut de curînd o broșură care se ocupă de „Fluctuațiunile salariilor în diferite țări dela 1914 la 1921”.

Este un studiu care se ocupă cu una din problemele „care ating imediat și uneori dureros pe muncitori” și care preocupă pe „patroni, mai ales în ceasurile în care, în plin dezechilibru al schimbului, apare temuta concurență Internațională”.

Publicațiunea a fost considerată ca o datorie față de programul pe care și l-a fixat Biroul Internațional al muncii care, fiind samă de latură delicată și contestabilă a unei asemenea lucrări, nu a putut să nu se hotărască să se „abordeze acest domeniu” cu „toată atențiunea și uneori cu toată rezerva, de care este nevoie în asemenea materie”.

Metoda întrebuițată a fost calcularea unui număr indice cu ajutorul fiecărei serii de cifre pe care le-au furnizat diferitele izvoare, — (pe cît era cu putință, oficiale, înținzîndu-se asupra seriilor de salarii nominale cotidiane sau săptămînale pentru industriile și țările cele mai importante), — luînd ca bază cifra anului de înainte de războiu care era reprezentată prin 100.

Salariul nominal fiind un „salar exprimat în bani” s'a procedat la transformarea în „salar real”, — (în calculul căruia intervine costul vieții, — divizînd numerele indice ale salariilor nominale, prin acelea ale costului vieții și înmulțind rezultatul cu 100.

Cu ajutorul acestui procedeu au fost stabilite tablouri statistice asupra :

1 Fluctuațiunilor salariilor în diferitele țări în timpul războiului (Anglia, Suedia, Țările de Jos, Italia, Statele-Unite, Canada, Africa de Sud, Australia).

2 Comparațiunii salariilor înainte și după războiu.

a) pe industrii, în fiecare țară (Anglia, Suedia, Danemarca, Țările de Jos, Elveția, Franța, Italia, Germania, Austria, Statele-Unite, Canada, Australia).

b) pe țări pentru fiecare industrie (Mine de cărbune, industrie metalurgică, edificii, industria textilă, industria chimică și agricultura : pentru aceasta din urmă s'au întocmit greu statisticile din cauza diversității condițiunilor).

Bazat pe toate aceste tablouri statistice, studiul consacră un capitol „concluziunilor generale asupra salariilor reale dela 1914 la 1921”, ale căror puncte principale sînt următoarele :

1 Întîrzierea generală a adaptațiunii salariului la creșterea scumpetei de viață, determinînd astfel o scădere a salariului real care pare a fi fost cea mai considerabilă în țările beligerante ale Europei centrale (lipsește date statistice precise).

2 Salariile din 1921 au fost puțin mai ridicate decît acelea de înainte de războiu. Această constatare însă nu poate fi generalizată.

3 Dela 1914 la 1921 se remarcă o creștere a salariilor reale ale muncitorilor necalificați față de acelea ale muncitorilor calificați.

4 Intelectualii și funcționarii sînt plătiți cu salarii reale mai mici de cît acelea de înainte de războiu.

5 Creșterea proporțional mai mare a salariilor femeilor muncitoare.

6 Creșterea puțin mai accentuată pentru muncitorii orașelor mici și ai provinciei față de acei din orașele mari și din capitale.

În sfîrșit, lucrarea conține o Anexă asupra salariilor nominale și reale, dela 1913 la 1921 în Bulgaria, anexă care a fost clădită pe datele obținute din *Buletinul lunar de statistică al regatului Bulgar*.

După cum accentuiază și introducerea publicațiunii, „ar fi de dorit ca acest studiu să atragă atențiunea guvernelor asupra necesității de a publica statistici de salarii mai complete, și asupra interesului de a adopta reguli uniforme de prezentare care să permită comparațiuni mai precise”.

Dr. A. Stocker

N. Drăganu, G. Coșbuc, poetul liceului grănițăresc din Năsăud.
(Extras din „Transilvania“).

Este cunoscută argumentarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, la începutul studiului său „Poetul jărănimii”, că până la Coșbuc „Transilvania nu ne-a dat nici un scriitor de talent; literatura originală de peste Munji e aproape nulă și deci avem și noi dreptul s'o ignorăm”. Lipsa unei literaturi originale în Ardeal o constatase încă din vremea „României literare” Alecu Russo, în „Cugelările” sale („Ardealul nu a dat României până acum o singură carte de închipuire și care să răsbată inimile”) în timp ce însuși recunoștea că „multă știință, multă erudiție e în Ardeal”. A existat acolo însă o literatură de traduceri și imitații după autorii clasici și rodnică activitate de traducător a celui dinlăun poet ardelean pare a fi continuarea acestui curent clasic.

Broșura d-lui Drăganu ne aduce știri nouă din viața aceluia copil genial care „la șaptesprezece ani crează capod'opere” (Gherea). Amintirile din copilărie pe care le-a scris Coșbuc sînt foarte p line. Între ele, sînt amintirile „Heu quale portentum” și acea în care ne spune că ar fi rămas rapsodul saului, dacă nu ar fi învățat carle. S'au păstrat însă la liceul din Năsăud, în arhivele societății elevilor numită *Virtus Romana reditiva*, toate lucrările care s'au citit în ședințe. În almanahul manuscris „Muza Someșană” pe anul 1882/3 se găsesc 51 poezii de Coșbuc—pe atunci elev la acel liceu—majoritatea originale, restul imitații sau traduceri, ale căror titluri sînt date la p. 5 a acestui studiu. În anul următor 1883/4, se găsesc: o poezie „Vorba”, două poezii și o nucea traduse din nemțește.

Printre poeziile traduse, găsim una frumoasă: „Răsbunarea florilor” după Freiligrath; apoi „Unda mării” după Petöli, „Arabii și dracul” și „Chidre” după Rückert; altele din Kosegarten, Bodenstedt și chiar Heine. D. Drăganu arată cum Coșbuc uită să noteze unele poezii traduse, fapt care, repetat mai tirziu, va cauza altele neplăceri și acuzații. Cînd s'a arătat că „Kuyămintălea din urmă” este inspirată din Lermontov, Coșbuc a tăcut, de oarece lucrul era evident. Pentru istoria literară, credem importanță o notă din „Viața” (I (1893), No. 3), în care Vlahuță, exasperat, spune: „D. Coșbuc stă la o parte, și privește c'o neertată neapăsare la osteneala pe care și-o dau cîțiva prieteni cinstiți, ca să-i apere originalitatea talentului său, originalitate din ce în ce mai șubredă, și mai cu dreptate atacată. Tăcerea Dumisale începe a ne da o impresie dezastroasă. Poate că niciodată nu s'a petrecut în literatura vreunei țări o asemenea mistificare. Și poezul face. Fericită natura!” — „Cl. Zorab”, despre care d. Drăganu ne spune că seamănă cu o bucată în proză „Calul arabului” dintr'o carte de citire franceză, e în adevăr aproape o traducere din „Die Perle der Wüste” a conielui Strachwitz (cum a arătat G. Lazăr în Conv. Lit. II (1919) p. 264—271).

Între poeziile originale, o mare parte sînt subiective, contrare operei sale ulterioare în care, după Gherea, domina elementul narativ sau epic. Găsim și un basm versificat „Pepeiea din cenușă”, în care (după fragmentele date, basmul avînd aproape 600 de versuri) remarcăm ușurința de a versifica și vedem pe creatorul neîntrecutelor poezii în versuri din „Tribuna”.

Autorul arată că în poezia „Tablou de seară” se găsesc note din „Noaptea de vară” și „În miezul verii”. Dintre cele cîteva epigrame, unele sînt imitații.

Demnă de o mai mare atenție este poezia „Pilda de graiu tystaș de prin părțile Ardéltului de miază-noapte” (d. Drăganu ne dă la p. suri în dialect, precum a scris mai tirziu V. Vlad dela Marina în graiul bănățean.

Versurile sînt uneori defectuoase, rimele simple asonante. „Va mai trece multă vreme, cum spune d. Drăganu, îi va mai trebui multă muncă și pregătire până va ajunge „Poetul” de mai lirziu”.

Coșbuc a fost o puternică individualitate. Dacă sub raportul literar, am privi ca European, după cum socotea Brunetière „ceia ce a îmbogățit sufletul european cu vre-un element care rămăsese specific național sau etnic”, desigur alunci Coșbuc, ca și Creangă, este un scriitor european. (Poate, avînd în vedere acest caracter, d. Ibrăileanu în „După războiu”, p. 32, a pus pe Coșbuc înaintea lui Eminescu, la înșirarea celor trei scriitori romîni de valoare europeană). Despre Eminescu, s'a scris foarte mult și nu toldeauna bine. Avem asupra lui însă studii înfinse și chiar cu multă pătrundere. Despre Creangă s'a făcut o mică încercare, din nefericire, nereușită. Coșbuc însă, în afară de cîteva cercetări critice, între care fruntea o (line studiul—după. not cel mai bun al lui Gherea, n'a avut un cercetător harnic și cu pricepere. Nepăsarea față de „adevărul și poate singurul poet al pămîntului și al neamului românesc cel etern” (Ibrăileanu, Note și Impresii, p. 249) este prea mare și ar trebui să înceteze.

I. Șiadbei

Mario Puccini, *Uomini deboli e uomini forti*, Treves, Milano, 1922 („Le Spighe”).

Puccini, de loc de lângă Ancona, pe malul Adriaticii, este un scriitor harnic, un novelist și—in urmă—romancier, destul de bine cunoscut, în Italia, în Franța, în Spania și în Germania.

Este un scriitor harnic și scrisul său se resimte din cauza acestei robusteți voluntare care adesea îi strică efectul povestirilor și romanelor sale.

Romane propriu-zise a publicat puține dar, în acest moment, are gata încă vre-o două-trei, dela care speră mult. Dar critica a orimit cu destulă rezervă pe cel mai bine conturat, *Dare è il peccato è Dio*. Această răceală însă nu l-a descurajat pe energicul Puccini, căci iată ce mărturisește el într'o scrisoare recentă, pe care i-o adresa unui amic: „...Nu mă mir de loc. În critica ce mi se aduce văd o stare sufletească de așteptare care-ar putea fi luată și drept neîncredere: „Unde-o s'ajungă oare Puccini și ce-o fi zăcind în el? O să fie mare ori mic?” Problemă interesantă și curioasă, din care nu lipsește un sens de adevăr și de umanitate. Într'adevăr eu nu prezint încă, spre deosebire de alți scriitori deja conturați, de-o pildă Moretti ori Lapinaro—...o fizionomie nelă și desăvirșită și care să se poată ști încotro și în ce măsură se va delini. Această îndoială a criticii, pentru moment, n'am nici o nevoie s'o lămuresc. Să mai aștepte alte trei ori palru cărți de-ale mele, acei domni; și-alunci vor vedea o panoramă nu numai luminoasă și expresivă, dar îngăduie-mi să nu flu modest—care nici gînd să fie... mică și banală”.

Această confesiune, oarecum dureroasă, poate lămuri dintr'o dată și caracterul scriitorului cași locul pe care-l deține azi în conștiința marelui culte.

Cronologia nu ne autoriză a socoti culegerea de nuvele de care ne ocupăm aici, drept una din cărțile în care Puccini și-a pus alil de mare nădejde. Dar chiar de n'ar fi această piedică, convingerea noastră e că ambiția lui Puccini e să devină mare romancier iar nu simțplu novelist, deși credem că multe din povestirile cuprinse în recenta culegere *Racconti cupi*, pot fi socotite adevărate opere de artă. Iar dacă *Uomini deboli e uomini forti* e un volumaș în care publică doar trei nuvele, nu-i mai puțin propice momentul să ne ocupăm de Puccini,

care și aici publică o năvelă demnă de tot interesul și capabilă să ne dea întreaga măsură a talentului său de masiv și sobru povestitor.

Culegerea de față este în strinsă legătură cu discutatul roman „Unde-i păcatul este și Dumnezeu”, căci surprindem și aici același contrapozitie între „oamenii tari și oamenii slabi”. Avem deci a face cu o profundă convingere artistică a lui Puccini.

Dacă în prima din cele trei năvele (*Un marito*), Puccini are meritul de a fi dat viața unei mase de gelatină ambulată și de a fi refăcut în mod artistic povestea Leneșului cu „mueși-s posmagii?” — la celirea năvelei, te izbesc unele repelițiuni care dau impresia de șarjă și de caricatură, cu alita mai mult, cu cit este vorba de... îmbogățirii de războiu.

Cu mult superioară este însă imaginea femeii voluntare și geloasă de străduințele ei, dar tot alita de disprețuitoare față de trindăvia bărbatului care lincezește umilit (*Omobono*) și ar merita să insistăm asupra acestei năvele dacă cea următoare (*Quello delle amicizie*) n'ar fi o... „adevărată operă de artă”. Iar pe această am analiza-o în detalii — căci merită, — dacă spațiul destinat unei recenzii nu ne-ar oprici aici.

Mai folositoare pentru publicul nostru vor fi desigur cîteva observațiuni generice.

Primul lucru de care trebuie să se debaraseze Puccini, este aceea hărnicie plină de calcul și premeditare care te duce cu gindul la „cel dintăiu în clasă” din *Uomo Finito* a lui Papini. Stilul se resimte apoi de un oarecare cerebratism care înluneacă pe neașteptate pagini de profunde și vii observațiuni psihologice ori alitră ghiulele de plumb multor personajii, deplasindu-le complet centrul lor firesc de gravitate. Tot voită — credem — este și opacitatea stilului care cu timpul poate deveni cu totul originală dar care, pentru moment, este de-o sobrietate ostentativă, cu scopul de a reacționa contra presupusului dannunzianism, mult antipalizat de Puccini.

Remarc în schimb o mare putere de caracterizare și viguroasa plasticitate care nu recurge niciodată la efecte de culoare ori la simple iluzii optice care s'ar putea lua drept înscenări fantastice: cași Verga, Puccini își croește o brazdă în pămînt sănălos și totul e să cadă ploaia la timp, căci de pine poate fi mai mult ca sigur.

În fine, credem că se va putea debarasa de preocupările religioase, insuficient susținute de convingeri profund mistice, și în același timp și de atmosfera fantastică ce ne amintește mai mult pe Charles Nodier decit pe Poë. Dacă va rămîne pe linia humorismului senin și temperat din *Quello delle amicizie*, nu va înfriza desigur să fie înscris printre fruntașii literaturii italiene de azi.

A. D. Marcu

Dr. Alfred Klaus, *Atome, Elektronen, Quanten*, 1921.

Paralel cu invazia de broșuri care încearcă să lămurească și să popularizeze celebra teorie a relativității, în publicistica științifică străină — în special germană — mai de curind multe lucrări apar cu menirea de a conduce pe doritori pe căile fizicei moleculare spre înțelegerea savanțului german Max Planck, a cantelor de energie, teorie față de care „relativitatea” va avea să-și dea proba de acceptabilitate. Mai puțin cuprinzătoare în idei filozofice, e mai puțin cuosculă și mai puțin accesibilă marelui public intelectual.

Idela atomistică a materiei, născută prin sec V-lea înainte de Cristos, din școala lui Leukipp și Demokrit, desfăcută cu încetul în cursul dezvoltării științelor de substratul exclusiv metafizic, ajunge as-

lăzi la un punct de desvoltare critic, culminind în concepțiile lui Rutherford, Bohr, Sommerfeld și Planck.

Fenomenele de difuziune și absorpțiune la gaze și fluide, mișcarea moleculară browniană, observațiile cu ultramicroscopul, interferența prin refracție a razelor Röntgen, legea proporțiilor multiple la elementele chimice, concepția căldurii ca mișcare moleculară cu toate consecințele ce rezultă, fenomenul de osmoză, noțiunea de centru de greutate și multe alte date experimentale sau teoretice, au determinat pe fizicienii la studierea mai profundă a constituției atomice a materiei. Astfel cercetindu-se legile mișcării moleculare, Maxwell dă formula probabilității ca o moleculă să poseadă o anumită viteză; Boyle, Lussac, van der Waals stabilesc relațiile dintre volum, presiune și temperatură, iar Boltzmann introduce noțiunea de Entropie. Ajungem astfel să calculăm viteza unei molecule 492 m. pe secundă; iar lucrările mai nouă ale fizicianului francez Perrin ne dau lungimea drumului străbătut de o moleculă între două ciocniri: 5,5 m. Molecula suferă în medie 6000 ciocniri pe secundă; are o masă cam a 10 urmat de 21 de zerori, parte dintr'un gram. Într'un c. m. c. ar fi cam 10 trilioane molecule, căci diametrul unei molecule e apreciat la o milionime dintr'un milimetru.

Dar încă mai complex decât mișcările moleculare, decît deci atomistica materiei, este studiată atomistica electricității, adică influența electricității asupra lumii moleculare și mișcarea atomilor în interiorul unei molecule. Cunoscuta lege a electrolizei (Faraday): cantitatea de materie descompusă de același curent electric este direct proporțională cu greutatea atomică și invers proporțională cu numărul valențelor, — l-a condus pe Helmholtz să admită că electricitatea este legată de materie, și anume, în cantități care sînt multiple ale unui quantum elementar de electricitate, — electronul. Pe această cale s'a calculat cantitatea de electricitate dintr'un gram (încărcătura specifică): 96494 coulombi pentru hidrogen. Într'un quantum elementar ar fi cam 1,44 împărțit cu 10 urmat de 18 zerori, coulombi.

Studiul razelor catodice, razelor canal ale lui Goldstein, ne dau posibilitatea să apreciem raza unui atom cam la a 10 urmat de 7 zerori parte dintr'un cm. Să ne închipuim, spune autorul, o moleculă mare cît un balon cu diametrul de 20 m. și înalt cît o casă cu cinci rînduri, — un electron ar fi deabia perceptibil în nacela acestui balon, mare cît un grăunte cu diametrul cît o cincime de milimetru! Radiașunile radioactive și fotografierea lor de către Wilson au dat legea lui Rutherford a transformărilor spontane a elementelor, făcînd posibil studiul familiei radioactive; putem calcula durata de viațuire a elementelor radioactive: Radium trăește 2000 ani, Radium X patru zile, Thorium C o oră, Radium A o șaptime de secundă, etc.. Iar legea lui Balmer, radiașunile corpurilor negre, legile lui Wien și Rayleigh sînt primii pași către concepția lui Plauck.

Marele fizician german supunînd unei analize mai profunde noțiunea repartizării energiei, cunoscută dela Boltzmann, ajunge la concluzia neașteptată și emoționantă că energia este absorbită numai în mod continuu, dar emisă în grupuri de cantități foarte mici, numite de el cante, — așa dar discontinuu; și el parvine astfel să stabilească legea radiașunii, cea mai generală, cunoscută până acum. Ideia acestor „cante” de energie este astăzi pusă de către pleiada de fizicieni — care lucrează la extinderea ei în tot domeniul fizicii, — la baza teoriei gazelor și fluidelor, a studiului căldurii specifice a corpurilor solide (Einstein), și dă o nouă lumină problemei constituției atomilor. Am putea-o numi „teoria atomistică a energiei”.

În general, broșura de față, pe lingă înșirarea atrăgătoare a interesantelor probleme amintite așa de palid în această notă, cuprinde numeroase demonstrațiuni elementare foarte interesante a cîtorva formule celebre ce se înțeleg în cursul teoriei. Ea nu numai că familiarizează cu chestiunile moderne de fizică, dar poate constitui și un început de studiu elementar.

Ioan I. Plăcișeanu

Revista Revistelor

Restaurarea Rusiei și viitorul Europei

Orice om în stare de a gândi, trebuie să fie preocupat de problema restaurării Rusiei. Și nu se află inimă, oricât de aspră, care să nu se simtă ușurată la gândul că o mare efortare se face pentru a îndulci suferințele poporului rus. Dar dacă acest fapt nu spune nimic în plus, ci îndepărtând orice sentiment de filantropie și umanitate, vorbii rațiunii practice și voui ținea samă numai de interesul națiunilor din Apus.

Anumite principii evidente se impuneau politiciii aliaților de multă vreme. Dacă nu s'a jinit samă de ele până acum, ele nu mai pot fi nesocotite și de astăzi înainte.

Iată unul din acele mari principii: „Afla vreme cît Rusia nu va fi intrat în rîndul națiunilor, nu va fi nici echilibru economic în Europa, nici liniște”.

Pentrucă Rusia, deși lipsește din ambasade și din plejele lumii, n'a murit; există cu cele 120 mil. loc., cu petrolul și minele ei, există la Răsăritul Europei cu mizeria ei de acum și cu bogățiile ei viitoare, cu foamele ei și cu pămîntul rodnic. Cu greutatea ei enormă, ea apasă ca o grozavă amenințare asupra viitorului celorlalte națiuni. Și întrebarea care se pune este de a se ști dacă a-

ceste națiuni vor fi în stare, printr'o efortare ordonată, să organizeze Rusia în înțelegere cu ea, ori dacă intrarea maselor rusești în ritmul vieții universale nu va lua înfățișarea unei catastrofe destăvuite de oarbe și nepotolite lăcomii.

La încheierea păcii, aliații învingători se aflau în fața a trei puteri potrivnice: *germanismul*, *bolșevismul* și *islamismul* turc. Cele trei puteri, Germania, Rusia și Turcia, deopotrivă igoșite dintre națiunile Europei, se puteau și se pot oricînd alia, Rusia fiind nodul principal. Dacă logica ne spune astfel, desigur că împotriva Rusiei, deci împotriva bolșevismului, trebuia să se ducă dela început o luptă hotărîtă și bine chibzuită.

Fără de bolșevism se puteau închipui două politici: ori lupta îndirjită împotriva-i, ori o deplină înțelegere cu reprezentanții acestui nou regim.

O luptă cu sorți de izbîndă nu se putea duce fără alianța Germaniei; dar nu s'a găsit nimeni dintre Aliași să propună o astfel de lovărășie.

Despre o înțelegere pe cale pașnică cu bolșevicii nu putea fi vorba, căci aliații nu le făceau această cinste. Și astfel, neprimind negocierea cu Sovietele și respingînd campania din Rusia și colaborarea Germaniei, aliații au ajuns la acea poliță hibridă, nici

pace, nici războiu, la o izolare dușmănoasă ori la expediții care n'au dat nici un rezultat.

Convîngerea mea personală a fost de a negocia cu Sovietele încă dela armistițiu. Aceasta ca singura soluție politică mai puțin rea. Și după armistițiu diplomația aliată, cu ajutorul lumii întregi, putea să creeze o evoluție binefăcătoare a regimului sovietic și restaurarea Rusiei ar fi fost mult mai grabnică și mai ușoară decît acum. Rezultatul politicii duse dela 1918 încooace a fost mărirea terorismului, dispariția clasei intelectuale și a claselor mijlocii, distrugerea mijloacelor de transport, etc., etc..

Astăzi, pentru siguranța Europei, se pune problema: cum să se zădărnicească alianța germano-ruso-turcă; iar pentru economia Europei: cum să se organizeze Rusia ca să devie iarăși puterea consumatoare și producătoare dinainte de 1914?

Cei din urmă patru ani ne spun că nu trebuie să mai șovăim. Ultimele conferințe au arătat că negocierile cu bolșevicii nu mai sînt o piedică. Țările aliate vor trăi izolat călînd cișliguri mari, ori vor trata în deplină înțelegere cu Sovietele?

Până acum nu există un acord perfect interaliaț. Aceasta din cauza chestiunii *proprietății particulare*, ridicată sub formă absolută de Belgia, Franța și Statele-Unite. Dar bunurile Rusiei sînt petrolul, uzinele și minele. Și proprietatea subsolului este aceia care în toate statele e, în teorie, precară și supusă drepturilor regaliene ale statului. În Rusia tocmai acest fel de proprietate interesează pe națiuni și nici nu-i nevoe să se ceară Rușilor admiterea dreptului absolut de proprietate nașunilor străine — pentru că bogățiile subsolului lor sînt luate în întreprindere de capitaliști străini dela început. Chiar proprietarii Ruși, cîji sînt, lucrează cu capitaluri împrumutate în Franța și America. Aceasta dovedește că fără capital străin nu se poate lucra.

Prin urmare cea mai bună soluție practică ar fi: Aliații să se

înțeleagă între dinșii, să facă repertoriul lurilor întreprinderilor în Rusia și a participanților — în care să intre și ultimele concesiile făcute străinilor de către bolșevici. Să se stabilească o regulă de împărțirea ciștigurilor între capital și statul rus.

Aceasta ar fi și o temelie serioasă de tratative cu Rușii și o metodă practică. Reorganizarea Rusiei în acest fel de cătră aliați însemnă zădărnicierea alianței germano-ruso-turcă.

Se cer însă pentru ducerea la bun sfîrșit a unei asemenea soluții, cîteva condiții esențiale: Firmele și trusturile să renunțe la loviturile lor ascunse, la cuceririle lor lacome și să consimtă a lucra deschis. Să nu urmărească despotismul economic, căci nu-i vorba de a exploata o colonie ca un ținuț oarecare din Africa, ci e vorba de restaurarea unei țări în care toți vor avea beneficii legitime, și care va întrema economia Europei.

(Paul Painlevé. *Réconstruction de l'Europe*).

Franța își schimbă politica față de Rusia

Chestiunea relațiilor cu Rusia dă mult de lucru presei și opiniei publice franceze. D. Herriot, primarul radical al Lyonului, deabia s'a întors dela Moscova și „Le Petit Parisien” a publicat notele și impresiile lui din țara comunismului — conchizînd însuși marele colidian, că relațiile dintre Rusia și Franța sînt necesare.

Pentru a aprecia importanța și posibilitatea consecințelor vizitei lui Herriot ar trebui să știm ce părere are d. Poincaré asupra declarațiilor și angajamentelor adversarului lui. Cîci nu trebuie scăpat din vedere că d. Herriot este șeful partidului socialist radical, dușmanul partidului *Blocul Național* pe care se sprijină astăzi Poincaré.

Dar se pare că este ceva serios la mijloc, căci însuși *Le Temps*, care în deobște exprimă politica guvernului francez, în ultimul timp a luat aceeași altitudine ca și d. Herriot față de problema rusă. Așa a

publicat de curînd un articol în care necesitatea „unui loc pentru Rusia în politica europeană” (a place for Russia in European policy) a fost subliniată cu intenție... Și acest curios articol a avut ecou în opinia publică, de oarece a avut un argument specific francez — că o apropiere între Rusia și Franța ar irita pe Germania și ar... dispăcea Angliei. De bună seamă că Parizienii ar susține cu tot sufletul o asemenea politică. Dar un desacord puternic intervine între concepția lui Herriot și aceea a lui „Le Temps”. Herriot și partidul său vrea ca, apropiindu-se de Rusia, să aducă și pe Germania în orbita intereselor franceze și să încheie o strînsă alianță cu Berlinul. Ni se pare surprinzătoare schimbarea quasi-oficiosului francez față de Rusia, căci n'am uitat indemnurile lui, acum un an, la războiul contra Sovietelor. „Le Matin”, jurnal anglofob, primește cu bucurie această politică a lui Herriot, mai cu seamă că este bună ocazia de a i se face Angliei ceva neplăcut. Desigur că Herriot se bucură de onoarea unei opoziții: d. Bataville și extrema dreaptă refuză cu oroare să atingă mîna patată de sînge (touching the bloodstained hand). M. Gaurain este un adversar de neînduplecat și în general majoritatea este ostilă unei apropieri politice față de Rusia, — pentru una comercială, nici o obiecțiune!

Totuși sînt considerațiuni puternice care ne fac să ne îndoim de bunul rezultat al politicii lui Herriot:

1 Chestiunea datoriilor și restituirea averilor private (care au nîmicit Genua și Haga);

2 Frica constantă de doctrina bolșevică;

3 Riscurile de a susține o Rusie slabă, în contra Angliei.

Se vede dar clar cit de mult ar sacrifica Franța pentru a se elibera de jugul... Angliei. Căci nu trebuie uitat că, înainte de Washington, în presa franceză s'a exprimat dorința unei alianțe cu America contra Angliei. Franța este dispusă să reinvie vechea alianță cu Rusia, să se dispenseze

de Anglia, pentruca să capete mîna liberă în Europa. Că și în mințile lui Poincaré sînt astfel de planuri, o vedem după altitudinea lui chiar în politica internă. Așa acum el lucrează pentru a înfăptui o nouă alianță republicană în parlament pentru a zdrobi pe regaliști, proiect care l-ar apropia de radicalii lui Herriot. Dar noi credem că șefia acestui grup este rezervată lui L. Caillaux și desigur că alegerile viitoare nu ne vor desminși. Dar la cîte surprize nu ne putem aștepta? Misiunea lui Franklin-Bouillon în Orient și aceea a lui Herriot în Rusia coincid în mod cu totul semnificativ și, în al doilea rînd, amîndoi sînt din același partid. Toluși Bouillon a fost rechemat și acum se află în disgrăție și Poincaré neagă că el ar fi acela care l-a trimis la Angora...

Cine știe ce va spune mine despre vizita lui Herriot. Din toate acestea se degajează două idei distincte:

1 Dorința de a indispuce pe Anglia.

2 Coincidența intereselor franco-ruse față de Sîmțitori.

(The Manchester Guardian Weekly).

Datoriile Interliale

Multă vreme s'a păstrat tăcere asupra datoriilor de războiu dintre aliați. Franța a tăcut din pricină că era preocupată mai mult de problema reparațiilor germane și, în calitate de debitoare a Statelor Unite și a Angliei, nu i-ar fi convenit să pară că le cere vre-o favoare.

Acum însă după ce Statele Unite au întocmit o comisiune cu însărcinarea de a consolida datoriile aliaților fără să admită vre-o anulare, să hotărască un procent de cel puțin 4.5 la sută și să nu se învoiască pe un termen mai mare de 25 ani, acum cînd Marea Britanie a cerut cu începere din Octombrie 1922 plata dobînzilor la creanțele sale, — se poate vorbi deschis despre complicata chestiune a datoriilor interliale.

Care sînt datoriile, se poate vedea în tabelele de mai jos.

I Creanțele Statelor-Unite (in dolari)

Anglia	4,577,000,000
Austria	26,000,000
Belgia	412,000,000
Franța	3,681,000,000
Italia	1,811,000,000
Polonia	149,000,000
România	40,000,000
Rusia	212,000,000
Serbia	56,030,000
Ceho-Slovacia	100,000,000
Alte țări	77,000,000
Total	11,141,000,000

II Creanțele Angliei (in dolari)

Belgia	423,000,000
Franța	2,112,000,000
Italia	2,010,000,000
Rusia	2,764,000,000
Serbia	92,000,000
Alte țări	229,000,000
Dominions	832,000,000
Total	8,426,000,000

III Creanțele Franței (in dolari)

Diverse țări	2,413,000,000
------------------------	---------------

IV Creanțele Japoniei

Diverse țări	574,000,000
------------------------	-------------

Se vede de aici că datoriile dintre aliați se ridică la 22,590,000,000 dolari și dacă se mai adaugă 31 miliarde dolari, pe care trebuie să le plătească Germania cu titlu de reparații, ne ridicăm la 53 miliarde 590,000,000 dolari, — sumă care apasă continentul vechiu.

Din punct de vedere juridic, dreptul țărilor creditoare nu suferă discuție. Contractul există. Executarea acestui contract ridică însă numeroase împotriviri.

Au fost propuse mai multe soluții. Dintre acestea una este aceea a anulării tuturor datoriilor. Dar această soluție nu este primită de nici o țară. S'a propus de alți economiști plata în mărfuri cu anumite termene și condiții — fiindcă plata în aur e imposibilă din cauza lipsei aurului în așa de mare cantitate.

Statele-Unite însă cași Anglia, II-

nind samă de opinia publică din acele țări — nu îndrăznesc să se gândească la anularea creanțelor și cer plăți fără să primească nici a doua condiție — adică plata în mărfuri cu timpul.

În acest scop cele două țări creditoare au ajuns la un protecționism îngust: Parlamentul englez a votat „legea pentru salvarea industriilor” și Congresul Statelor-Unite studiază un nou proiect valabil cu tendința de a închide piețele americane mărfurilor europene, împiedicând astfel pe aliați de a efectua vârsăminte spre plata datoriilor, care însă li se cer cu cruzime.

Până când va dura această situație paradoxală și contrazicătoare?

În aceste condiții, nici Franța nu poate renunța la creanța ei asupra Germaniei, nici nu-i poate înlesni plata. Statele-Unite și Anglia vor trebui să ajungă în cele din urmă la una din cele două soluții. (Henri Verhille. *Revue de France*).

Inflațiunea considerată ca metodă de impunere

Orice Stat poate plăti în felul său imprimând hirtie-monedă. În modul acesta își asigură o resursă tot așa de reală cași o impunere. Aceasta e forma sub care poporul e mai greu să evite impozitul, și la care guvernul cel mai slab îl poate impune cind n'are altceva de impus.

În argumentația ce urmează, aurul e considerat că reprezintă resursele reale. Quantumul banilor în circulație depinde de nivelul prețurilor. Dacă consumația și producția mărfurilor actuale nu se schimbă, iar prețul și salariile se dublează, vor trebui de două ori mai mulți bani ca înainte pentru a face o afacere. Valoarea reală a hirtiei-monedă în circulație rămâne aproape aceeași dacă mijloacele reale de care dispune comunitatea sub formă de bani sînt constante.

Să admitem că sînt în circulație 9.000.000 bilete de bancă cu o valoare de 36 milioane dolari-aur.

Să presupunem că guvernul imprimă din nou 3 milioane de bilete de bancă, astfel că în total sînt 12 milioane. Ele însă echivalează tot-numai cu 36 milioane dolari. În prima perioadă fiecare bilet echivala cu 4 dolari, în a doua numai 3. Prin urmare cele 9 milioane bilete deținute de public valorează acum 27 milioane dolari în loc de 36, și cele 3 ultime milioane de bilete emise de stat valorează 9 milioane dolari. Astfel imprimînd un supliment de bilete, Statul a făcut să treacă de la public la el un quantum de venituri egale cu 9 milioane dolari, și asta cu același succes cași cum ar fi încasat această sumă printr'un impozit.

Impozitul lovește în aparență pe deținătorii celor 9 milioane de bilete dela început, care au pierdut 25 la sută din valoarea pe care o aveau mai înainte.

Același fenomen se repetă cu ocazia unei noi emisiuni.

Aceste preluări însă de îndată ce-s exagerate, diminuează prosperitatea comunității și scade măsura normală a mijloacelor de existență, scădere care atrage și pe aceia a hirtiei-monedă. Iar dacă scade valoarea hirtiei-monedă trebuie ca și cantitatea de bilete de bancă, pe care Statul trebuie să le emită pentru a obține un rezultat dat, să fie majorată în proporție.

Cum se poate proteja publicul contra acestei ingenioase spoliațiunii? Să-și schimbe obișnuința în felul de a uza de ban. Dar această schimbare se produce întăiu în rău.

Publicul deprins a considera banul ca cea mai reală normă, de îndată ce cresc prețurile, așteaptă să scadă și stringe banii, amînă cumpărăturile. Și încă atunci cînd scăderea banului se repercută în valutele străine, publicul crede că scăderea e temporală și cumpără bilete pentru a le stringe.

Vine însă a doua perioadă cînd publicul vede că deținătorii de bilete sînt loviți de impozit prin scăderea valorii biletelor adunate și atunci schimbă și: 1) sau cumpără articole de valoare durabilă (biju-

terii), 2) sau cheltuesc toți banii pur și simplu, 3) iar alții pot să în-trebuinzeze monedă străină în tranșacții.

Circulația banului se accelerează de îndată ce fiecare vede că biletul pe care-l deține scade mereu, și atunci caută să-l dea imediat. În aceste perioade ale inflațiunii, creșterea prodigioasă a raodilății de circulație poate să aibă mai mult efect asupra urcării prețului și a depreciării schimbului, decît înmulțirea biletelor în circulație. Valoarea hirtiei monedă din această cauză cade mai jos decît ar trebui în proporție cu mărirea numărului biletelor.

La Moscova nimeni nu vrea să ție banii. Cîm și-a vîndut cineva o marfă, imediat fugе să răcumperе pentru a-și reînoui stocul. Asta împiedică noua burghezie să crească. La Viena un consumator care comandă un țap, se grăbește să-l commande și pe-al doilea chiar cu riscul de a-l bea cald, pentru că între timp s'ar putea să crească prețul.

În ultima fază a căderii, biletele au tendința să cadă mai repede decît crește inflațiunea, celace este considerat ca un fenomen a-normal și temporar. Aceasta însă este singura posibilitate pe care o are publicul de-a scăpa de o sarcină zdrobitoare.

Acest adevăr se ilustrează și prin cifre.

În Germania:

	Valoarea nominală în miliarde de mărci hirtie a bilet. em.	N-rul de mărci hirtie echival. cu o marcă au.	Valoarea bilet. emisc. (în miliarde de mărci aur)
Decemb. 1920	31	17	4.8
Decemb. 1921	122	46	2.7
Martie 1922	140	65	2.2
Iunie 1922	178	90	1.9

În timp ce emisiunea biletelor a fost puțin mai mult de cît dublată în timpul perioadei de mai sus, valoarea biletelor a scăzut la mai puțin de o cincime, ceiace însum-nă că scăderea a progresat de

două ori mai repede decât inflațiunea.

În Austria, în Decembrie 1920, valoarea nominală în miliarde de coroane-hirtie de bilete emise era de 30,—și 60 de coroane-hirtie echivalau cu o coroană aur, iar în Iunie 1922 valoarea nominală a biletelor emise s'a ridicat la 470 miliarde, și 3.450 coroane-hirtie echivalează cu o coroană aur; adică inflația a crescut de 16 ori, iar valoarea biletelor a scăzut de 57 de ori.

În Germania s'ar mai putea restabili valoarea mărcii prin o diminuare a rapidității de circulație produsă de o ridicare a creditului,—și această restabilire independent de o diminuare a numărului de bilete în circulație. Deci dacă s'ar putea crede că inflațiunea a ajuns la sfârșit, valoarea biletelor ar crește, fără ca o deflațiune să fie necesară în prezent.

În Rusia cifrele sînt și mai edificatoare:

În Ianuar valoarea nominală a biletelor era de 61 miliarde ruble-hirtie, și 103 ruble-hirtie echivalau cu o rublă aur. În Mai 1922 valoarea nominală a hirtiei emise era de 145.635 miliarde ruble-hirtie, și o rublă-aur echivala cu 3.800.000 ruble-hirtie.

Rusia prin urmare e în ultima fază.

Metoda aceasta de impunere a fost foarte eficace în trecut. Guvernul sovietic calculează capacitatea de cumpărare asigurată Statului prin imprimare de bilete dela anul 1918 la 1922, la suma de 130 milioane lire sterline.

În același mod guvernul german a realizat între 75—100 milioane lire sterline. Această sursă de venit începe însă a seca. Germania va ajunge faza în care Austria și Rusia au precedat-o și în care venitul real al imprimării biletelor începe să scadă cu pași mari.

În Anglia zăvîrlim la coș chitanțele pe care percepătorul le dă pentru impozitul pe venit; în Germania, din contra, oamenii numesc chitanțele bilete de bancă și le pun în portteuille; în Franța, în cele din urmă, poartă numele de

rentă și sînt închise în casa de fier a familiei.

(John Maynard Keynes, *La Reconstruction de L'Europe*).

Situația internațională a Olandei

După părerea unor oameni politici, Olanda în urma războiului mondial și a înlăturării Germaniei din rîndul marilor puteri, e interesată în mod vital, în conflictul anglo-francez. Amenințată dela sud, ea trebuie să se apropie de Anglia.

Parlea slabă a acestei păreri e că se consideră politica Olandei ca analoagă cu cea a unei mari puteri. E adevărat că Olanda a încercat să joace un rol conducător în timpul Stadholderului Wilhelm III, care a devenit apoi rege al Angliei; de atunci însă, ea nu a avut decât o singură politică tradițională, cea pe care Lincoln a propovădit-o poporului american: nu faceți alianțe. Și Olanda s'a temut totdeauna că o alianță ar putea s'o aducă într'o situație dependentă, care ar permite un amestec străin, în afacerile olandeze. Ea a căutat, dimpotrivă, să aibă relații prietenești cu toate puterile. Politica aceasta a fost dictată Olandei de situația ei politică și economică. Istoria i-a hărăzit un imperiu colonial, care e dintre cele dinlăun din lume, și prin populația lui întrece pe cea a Franței și a Angliei, a cărui situație însă e tot atît de delicată ca și cea a Olandei în Europa vestică.

Olanda nu poate dori o creștere a domeniilor, nici a izvoarelor ei economice, căci are deja prea multe griji, de a-și procura oament și capital pentru acele pe care le are. Politica ei trebuie să rămînă dar cea ce este și să deștepte destulă încredere, ca nici una din marile puteri, temîndu-se de dînsa, să nu caute a-i atinge independența.

Aceasta a fost politica Olandei înaintea războiului cași în cursul lui și nu exista nici un motiv care ar putea-o face să o schimbe.

După cum înaintea războiului, Olanda s'a opus unet legături mai strînse cu Germania, de natură economică sau vamală, la propunerea pe care i-a făcut-o de curînd Belgia, de a intra împreună cu ea în alianță cu Anglia, ea a răspuns că vrea să-și păstreze libertatea politică și independența, pe țărîmul internațional și de aceea nu poate încheia cu nimeni o alianță politică.

S'au înșelat deasemeni acei care au crezut că, din cauza alianței dintre Anglia și Japonia, politica colonială a Olandei va tinde spre o mai intimă legătură cu cele două puteri. Indiile Olandeze sînt în strînse raporturi economice cu America și Olanda nu are nici un interes să ia o poziție în conflictul americano-japonez, în chestia Pacificului. În același lumină trebuie privită și chestia zăcămintelor de petrol din Djambi, care a principuit unele neînțelegeri cu guvernul american și cu vestita Standard Oil Company.

Dacă s'a putut afirma că Olanda tinde la o apropiere de Anglia e că deocamdată, în ce face privește interesele lor economice și politice, există un paralelism. Ambele țări au interes ca să existe o Belgie puternică și independentă, amîndouă au aceeași grijă în ceea ce privește politica lor colonială cași restaurarea comerțului mondial și a navigației. Asta nu însemnă că Olanda nu are unele interese comune și cu alte puteri, în deosebi, cu Germania. Cu toată mizeria ei actuală, aceasta nu va rămînea totdeauna în același situație. Și Olanda își dă bine samă că nu e tocmai îndepărtat viitorul, în care Germania va deveni iarăși o forță considerabilă în mașinăria lumii.

(H. Dresselhuys. *Deutsche Rundschau*).

Noua distribuție a forțelor în industria metalurgică europeană

După agricultură, cea mai importantă din toate industriile omenești este desigur producția fierului și a oțelului. De ea afirmă

prosperitatea comerțului, ușurarea transporturilor și puterea de cumpărare a unei țări.

Iată pentru ce schimbările în împărțirea izvoarelor de industrie metalurgică europene — făcute prin tratatul dela Versailles — vor avea urmări însemnate în economia Europei. Nu s'ar putea însă holări cu precizie care din țările continentului va avea înălțarea pe terenul industriei metalurgice, căci superioritatea metalurgică a unei țări nu depinde numai de bogățiile ei materiale, ci și de alți factori ca: mentalitatea națională, educația, experiența, etc..

Este știut că cele două materii indispensabile industriei metalurgice sînt huila și mineralul de fier.

Germania era în fruntea Europei. Prin tratatul dela Versailles bogățiile ei de huilă și mineral au fost mult reduse. Toate zăcămintele de mineral de fier din basînul Briey au fost atribuite Franței dimpreună cu multe uzine. Prin aceeași, Franța poate, într'un viitor apropiat, să întrecă producția de fier și oțel a vecinei de peste Rin.

De asemenea Germania — prin ocuparea teritoriului Sarre-i și cedarea Sileziei de sus — a pierdut și izvoare bogate de cărbuni, încît producția ei totală a scăzut dela 15,800,000 tone lunar — cît era înainte de războiu — la 12,300,000 tone lunar. I-au rămas numai minele din basînul Ruhr. Din cărbunele scos de aici se face coxul cel mai bun pentru cuptoarele metalurgice. Producția de cox e de 1,575,000 tone pe lună. Cu acest combustibil ar putea fabrica cam 800,000 tone de fontă. Dar din lipsă de mineral de fier, nu poate fabrica decît mult mai puțin. Germania, în hotarele în care se găsește acum, nu are decît 8,000,000 tone mineral pe an și are nevoie pentru cuptoarele sale de cel puțin 26 milioane tone pe an. Ar trebui deci să importe 18 milioane tone de mineral de fier pe an.

Franța, dimpotrivă, dela 18 mil. 601,000 tone de mineral s'ar putea ridica la 40 mil. tone și ar putea să ajungă cea dintâi țară din lume în producția fierului și a oțelului după Statele-Unite. Cu alți mai

mult cu cîl prin tratatul din Iulie 1919 a cîștigat numeroase stabilimente industriale. Numai în Lorena i s'au luat Germaniei 68 furnale înalte, 27 convertisoare Bessemer și 10 cuptoare Martin care, adunate cu cele pe care le avea înainte, Franța are acum 128 furnale, 52 convertisoare Bessemer și 21 cuptoare Martin. Tot pe teritoriul Lorenei a mai luat și oțeluzine principale: Thyssen, Rombas, Hayange, Knutange, Ückange, Orlange, Audun-le-Tiche și Redange.

Celelalte țări din Europa au suferit deasemenea schimbări

Polonia căpătînd multe fabrici în Silezia de sus, va putea produce anual 620,000 tone fontă și 600,000 tone oțel. Austria care era a patra țară de pe continent în producția fierului și a oțelului nu mai completează astăzi. Cehoslovacia, deîmpotrivă, a ajuns la o producție de un milion tone pe an. Ungaria a pierdut și ea toate zăcămintele de mineral și stabilimentele principale de industrie.

Și astfel producția Germaniei, care era în 1913 de 19,300,000 tone de fontă și 18,900,000 tone oțel, a ajuns în 1921 la 6,250,000 tone fontă și 7,700,000 tone oțel.

Pericolul care amenință industria metalurgică a acestei țări, provine din aceea că izvoarele naționale nu o pot aproviziona cu toate materiile prime de care are nevoie și va trebui să importe. Totodată Germania a pierdut și multe deșeuri în deosebite părți ale lumii. Ea expedia pe apă 516,000 tone pe lună—in 1913; în Februar anul acesta numai 170,000 tone.

Franța expedia în 1913, 48,000 tone pe lună, acum expediază 100 mii. Aceste două țări au însă nevoie una de cealaltă. Franța are nevoie de coxul din Westfalia, iar Germania de mineral de fier din Lorena. Pentru prosperitatea metalurgică a Europei vor trebui să se încheie neapărat convenții comerciale între ele pe bazele unei politici de înțelegere.

(H. Cole Estep. *Réconstruction de L'Europe*).

Cîțiva poeți americani

E o aclimatizare care începe, a poezilor americani în Anglia. Cuvîntul poate părea ciudat, dar e

de știut că dacă poezii „Noiei Anglii” au pătruns cînd și cînd în „Anglia veche”,—numai în ultimii ani și nu mai mult de trei sau patru dintre cei noi, și-au cîștigat cu adevărat un public.

Acestora cu deosebire, poeta americană Miss Amy Lowell le face loc în cartea sa recentă: „Tendințe în poezia americană modernă”, antologie din care se profilează limpede valori ca E. A. Robinson, Robert Frost, John Gould Fletcher.

Dintre aceștia cel mai cunoscut, dar nu și cel mai puternic, e Frost, poate fiindcă e mai mult decît toți asimilați spiritului englez în poezie.

Sînt alții însă care pe altă cale au abordat atenția engleză și iată pe Carl Sandburg, Conrad Aiken, Sara Teasdale, Bliss Carman, J. V. Weaver, dintr'odată editați sau reeditați în Anglia... consacrarilor.

Această dată prilej directorului revistei *The London Mercury*, poezii și criticul d- marcă J. C. Squire, să fie pe alocuirea nemulțumit.

„Poemele d-lui Sandburg, spune el, sînt mai mult schițe de scene din Middle West. Urbane sau rurale, ele sînt mai mult confuze; e germen de simțire într'insesele, dar imaginile se dau peste cap cu prea puțină grijă de ordine și formă. A menționa pur și simplu toate obiectele într'o scenă, fie că sînt coșuri de casă, tromboane sau trandafiri, nu dă plâsmuirii impresia de viață; și nici o nouă de scenă nu va scuti de necesitatea artei. Bucățile mari ale d-lui Sandburg sînt Whitman-ești; în cele mai scurte el seamănă adesea cu Lee Masters.

De pildă :

Legea spune, că eu și tu ne aparținem, George.

Legea spune că-s al tău și tu a mea, George.

Și e un milion de mile de furtuni de nea, un milion de cuptoare ale tadului

Între scaunul pe care stai și scaunul pe care stau.

Legea spune că doi străini vor dejuna împreună după nopți pe cornul lunii Arctice.

„Lucrul plicicos e că e un poet desigur în d. Sandburg, dar nu știe cum să-l trateze”.

„D. Carman, Canadian născut, rămîne Canadian. El a scris cîteva poeme bune; dar opera sa din urmă nu i ca cea dintîiu. Pare că scrie ușor; posedă toate formulele în vîrfurile degetelor; adesea își bate loba sieși în cea mai pală dintre prăvălii.

*Cînd frunzele zboară
Pe cerul de azur,
Toamna din vîrfurile dealului
Se întoarce să spună „la revedere”.*

*În lunica-i de aur roșcat
Ca o regină din Est,
Cu nestînjinit curaj,
Cu mina vio entă. (sic!)*

(The London Mercury, No. 32).

Antonio Canova

Biografiile cei mai moderni ai lui *Gheorghe Asaki* nu s'au ocupat încă în amănunt de sederea lui la Roma și în special de amicitia sa cu „grădînăreasa mazziniană” *Bianca Milesi-Mojon*, care-l introduse în atelierul lui *Antonio Canova*. Și cu toate că această încaună n'er putea fi suplinită fără cercetări speciale, oarecare lumină s'ar putea proiecta asupra perioadei de formațiune spirituală și mai ales politică a scriitorului moldovean, dacă acești biografi s'ar fi adresat celor mai moderne monograme asupra *Biancâi Milesi* și a lui *Antonio Canova*. Privitor la prima, amînim în treacăt pe aceia a *Mariei Alessi*, care-a scos complet din circulație pe *Emile Souvestre*; cîl despre *Canova* în anul acesta i se sărbătorește centenarul și Italia, ca în altele alte ocazii, va și desigur să-i imprompteze memoria prin cîl mai amănunțite studii biografice și ilustrative: Indicii bune s'au și arălat.

Cu multe rezerve s'ar putea aplica articolul de față observațiunea de mai sus, referitoare la *Asaki* al nostru; dar figura lui *Canova* interesează pe oricine, în afară de orice considerent local și de acela redăm în linii largi faptele însemnate din viața lui și caractererele esențiale ale artei sale.

S'a născut în 1757 în satul *Posagno* (*Veneto*) și a debutat ca sculptor la 10 ani: modelînd în unt un leu intraripat pentru banchelul unor patricieni din *Venezia*. Aici îl găsim puțin în urmă în atelierul cioplitorului *Torrelli*: ca să învețe meșteșugul și să studieze mularjele de gips după statuetele antice. Tot în *Venezia* sculptă prima sa operă de data asta în marmură: două coșulețe cu fructe. Iar pe cînd avea 16 ani frecvența cursurile serale ale Școlii de nud de pe lângă *Academia veneziană*. Incepură și recompensele precocității sale: renumele și cișligul (după creiarea capodoperei de tinerețe: *Icaro* și *Dedalo*). Cu chipul acesta își realizează visul de a merge la *Roma*. Aici admiră arta antică dela care învătă ce-i mai rămăsese și avu norocul să se bucure de protecția ambasadurii lui *Zuffian*, în casa căruia rămase. Fu mai puțin norocos în dragoste, de oarece prea frumoasa *Domenica*, fata gravorului *Volpato*, de unde la început se arătase bucurată să-l lua de bărbat pe *Antonio*, chiar în ziua nunții îl schimbă cu un „elev” al tatălui său! Singură dragostea pentru artă îl mîngie de această irădare: recăpătă seninătatea-i înăscută, dar jură să nu se mai însoare (deși „curtenilor” rămase și un exemplu ne oferă „aveul ra” cu *Bianca Milesi* în tovarășia căreia colindă muzeele Romei).

Consacrarea definitivă a artei sale datează din 1782 (avea 25 ani), cînd fu desvelit în Sfîntul *Petru* mormîntul lui *Clement* al XIII-lea. Se văzu glorios, dar rămase modest; căci iată ce răspundea *Papei* care-i cerea să explice taina forței sale creatoare: „Am izbutit cu ajutorul dărniceii acestui cer al nostru, al acestui suflu de viață, al acestui spirit poetic, al acestei întreceri generale între artiști și principii, de-a creia și de-a proleja disciplinele liberale; căci această forță a temperamentului italian a mărit și valoarea unui *Bollano* a mărit și valoarea unui *Tasso*.”

Odată cu maturitatea îl ajunse tute din urmă universalitatea. Din această epocă datează falmoasa

călătorie la Paris, amiciția cu *Napoleon Bonaparte* (care-i poză pentru cunoscutul bust) și mai ales aceea cu pictorul *David*; iar ca opere de plină maturitate menționăm slăvia culcată a Paolinei Bonaparte B rghize, azi aflătoare la Roma. Și tot ca etape ale faimei sale mondiale însemnăm trecerile sale prin Londra, Petrograd și Viena - unde se află bună parte din lucrările sale.

Muri în vîrstă de 65 ani, acum o sută de ani exact (1822), după o viață închinată numai frumosului (simplu, linear, deși cam romantico-dulceag), condusă cu cumpătate, înțelepciune și spirit practic. (Adolfo Padozan. *Leitura*).

O piesă necunoscută a lui Oscar Wilde

Din dragoste pentru Rege (Melhuven ed.), mica tandără sărită alătură cu drumul, din opera dramatică a lui Wilde, a fost scrisă pe la 1894 nu spre a se juca pe scenă reasă din corespondența lui Wilde în legătură cu piesa, ci spre a fi cetită, și a fi cetită mai ales de aceia căreia piesa se adresa ca un compliment, d-na Chan Toon, soția unui avocat din Burmah.

Forma dramatică poate era cea mai oportună, dintre formele poetice, svinturatului geniu al cărui lirism violent și crud avea nevoie de abținerea și obiectivitatea pe care genul dramatic le impune.

Dela soțul doamnei poetul căpătase ceva impresii de „culoare locală” din insula a cărei splendoare hipersensibilitatea lui o dilată în visiuni de „o mie și una de nopți”.

Sala celor 100 de uși, elefanți care așteaptă afară, păuni, plimbându-se semei în lumina orbilăoare de soare a după-amiezilor lirici, Regele Meng Beng pe perna cusută cu rubine - sînt un vis scris care invită ochii.

Cît despre acțiunea celor trei acte, ea e un roman de curte. Regele petrece cei doi ani dinaintea căsătoriei cu Prințesa Ceylon ului, în Burmah, unde cade în dragoste cu o lină italiană. După ce reșina lui moare, el trimite după cei

doi filii ai lui, dar mama lor, cere dela un vrac oriental să o prefacă în păun spre a putea veni după ei, să-i păzească și să-și dea la urmă viața pentru Rege.

E un basm, cum se vede, a cărui hibriditate o mărește convenționalul iscal în prezența nelipsitului Prim-ministru și altor „ejusdem farinae”, cum și a vracului etern.

Dar de ea marele svăpăiat își legase nu mai puțin un vis. După cum spune în corespondența-i, — visul unui roman „frumos și complicat ca un covor de rugă persan, din care „să-și scalde fruntea în mireasma nufurilor”, vis care să se joace aevea în propria-i grădină „pe o noapte cînd cerul e un așternut violet și stetele sînt ca ochii femellor”.

(*The Times*).

H. G. Wells și critica engleză

Cași împotriva lui Bernard Shaw e o reacțiune, începută nu de un an, împotriva romancierului englez. Pe cel dinlău l-au micșorat criticii din America, pe cel din urmă, am zice, politica din America.

De fapt se pare că Wells se insărănează din ce în ce de literatură propriu-zisă; și conferința dela Washington în care elocvența lui Hughes, senatorul, și a lui Briand l-a eclipsat, nu e decît eșecul unor escapade care, admirabile în ficțiune s'au dovedit stîngace în politicianul Wells de după război.

Poate de aceia abilul critic dela *The London Mercury*, Edward Shanks, a găsit cu cale să drezeze un vast bilanș al operei sale literare, foarte util și oportun pentru romancier, dacă nu ar suna puțin a încheere.

Referindu-se la primele sale romane, Shanks se gîndește că Wells e „dintre toți scrutoarii buni cei care e mai puțin un om de literă”, pornit cu o cultură „grotesc de nereală”, însă crescut nu mai puțin într'o epocă de idolatrie pentru știință.

Că s'a apucat să scrie deci romane științifice e natural... Dar a făcut-o cu atîta viziune plastică,

cu o minte parecă într'alit uimilă de invențiile-i proprii și atit de pasională de descoperiri, încit visul lui, cu toată imposibilitatea, devine palpabil ca o bogăție atinsă în somn.

În fond, spune criticul, e o șarlatanie în Omul care devine Invizibil, sau cel care descoperă substanța din singe a cărei producere artificială să dea loc la creșteri fără margini („Hrana Zeilor“). Dar șarlatania e sirecurală cu discreția cu care devine artă și cu pasiunea care o face dureroasă și ironică.

Între basmele lui Wells și cele ale Sheherazadei sinceritatea trage atunci linia de unire. Wells e un admirabil „făcător de mituri“. Și nu trebuie să fii sultan, nici orientat ca, în stilul lui veriginos, să urci în „Lună“ sau în „Insula Aepyornis“, sau să rămii cași paznicul Pernoian uluit în „Tara Orbilor“ și să te decizi chiar să tei pe una din „oarbef“, cu condiția ca defectul de a avea un ochi să fie înlăturat prin prealabilă extirpație (lucru pe care nici noi nici Peruvianul nu-l poate admite, și fuge!).

Nu tot așa vorbește Shanks și de opera din urmă a lui Wells, dela 1906 incoace, cu caracter didactic cînd nu politic, din care, dacă „Ioana și Petre“ e inconsistentă, „Anna Veronica“, cea mai bună, e caducă; iar cărți ca „Linamentele Istoriei sau „Noul Machiavelli“ în stare să île scrise de oricine.

Dacă ne întrebăm ce va celi viitorul din Wells, va fi *Insula Doctorului Moreau*, *Hrana Zeilor*, *Omul Invizibil* și încă două - trei. Celelalte vor pasiona tot atit de mult cit și tragediile lui Voltaire. (*The London Mercury*).

Memoriile lui Wilhelm al II-lea

Anglia a rămas rece la publicarea acestor memorii *Ereignisse und Gestalten*—și de acela un jurnal ca *Times* se ignorează. În Italia numai *Corriere della Sera* le publica, însă le comentează aspru de tot. Chiar în Germania numai două gazete le-au înserat:

Hamburger Nachrichten și *Lokal Anzeiger*. Pe cînd *Berliner Tageblatt* a aruncat manuscrisul la coș, iar *Frankfurter Zeitung* s'a mulțumit să le rezumeze. Numai în Franța, o presă naivă și curioasă le-a dat o extensiune mare publicistică.

Toată presa, în mod unanim, a recunoscut mediocritatea noului gazetar german. Chiar opinia germană este foarte aspră. *Berliner Tageblatt* din 26 Sept. spune „că în prima parte a cărții sale „nu-i nimic nou care să fie demn de notat și nici un fapt important. „Stilul este palid și ansamblul lucrării are mai de grabă caracterul unui raport politic decît acela al unor memorii care-și trag farmecul lor din trăsăturile surprinzătoare sau amuzante“.

Memoriile fostului împărat german sînt împărțite în cinsprezece capitole: 1. Bismark; 2. Caprivi; 3. Hohentzollern; 4. Balow; 5. Bethmann; 6. Colaboratorii mei în domeniul guvernamental; 7. Știință și Artă; 8. Raporturile mele cu Biserta; 9. Armata și Flota; 10. Războiul izbucnise; 11. Papa și Pacea; 12. Sfîrșitul războiului; retragerea mea și abdicare mea; 13. Tribunalul dușman și neutru; 14. Chesliunea răspunderilor; 15. Tulburarea viitorului Germaniei.

Primul capitol este unul dintre cele mai slabe. Este vorba despre raporturile lui Wilhelm al II-lea cu Bismark Aici explică făc convingere toate disentiamentele dintre ei amîndoi și, cînd atacă, a pare perlid și neexact.

Aduce lui Bismark două acuzațiuni: prima că n'a înțeles nici o dată nevoile poporului german și a doua că n'a avut perspicacitatea necesară asupra poliției mondiale. Adevărul este că Bismark a căutat, prin politica lui, apropierea de Anglia, ceea ce n'a făcut Wilhelm al II-lea. Din contra kaiserul a făcut tot ce i-a stat în putință ca să îndepărteze pe Germania de Anglia cu toate că Chamberlain era partizan sincer al unei alianțe cu Germania, iar lordul Salisbury în anul 1895 a făcut propunerea unei alianțe între aceste două țări.

În ce privește relațiunile Germaniei cu Rusia, Wilhelm al II-lea caută să dovedească că a lucrat mult mai mult decât Bismark pentru apropierea între aceste două State să fie cât mai strânsă și critică pe Bismark că în Congresul dela Berlin, oprind expansiunea Rusiei în extremul orient, a preparat alianța franco-rusă.

Nu vorbește nimic despre cauzele disgrăției fostului cancelar. Capitolul II - foarte scurt - este consacrat celui de al doilea cancelar, Caprivi (1890 - 1894). Prințul de Hohenlohe a succedat acestuia (1894 - 1900). El face subiectul celui de al treilea capitol.

Fostul împărat inventează un prelins fratel Anglo-Franco-American (1897) avind de scop distrugerea Germaniei. Se referă probabil la lucrarea lui Usher, *Pangermanisme* (1915) pe care n'a citit-o, dar a văzut-o citată într-o lucrare anonimă din 1918, *The problem of Japon*. Însă Usher vrea să spună cu totul altceva asupra acestei prelinse alianțe.

(Henry Bidou. *La Revue de Paris*).

Gerhart Hauptmann

Poetul sârbătorit astăzi, la Breslau, de oficialitatea și o mare parte din poporul german, a fost caracterizat de unii, ca poetul mizei. Și desigur, de acest sentiment sînt însulețite primele lui opere: „Hannele” și „Die Weber”. Dar același om în piesele de mai târziu e aspru și lipsit de milă, față de unele din creațiile sale. Între însemnările lui Hauptmann de acum zece ani se găsește următoarea frază: „Același lucru poate fi bine exprimat în altele creații, încît e dureros să le decizi pentru una singură”. Semnificativă în această frază e durerea pe care o produce decizia. Sufletul lui Hauptmann simte orice decizie ca o concluzie și orice concluzie, ca o limitare. Obiectivitatea, cași naturalismul său, nu își are izvorul într-o teorie sau un principiu aristocratic, ci în diviziunea interioară de forțe a sufletului.

Celace predomină în personalitatea lui, nu e acțiunea, care e

totdeauna decizie, ci sentimentul. Hauptmann e poetul sentimentelor nedefinite și confuze, care în vâgul lor cuprind toate posibilitățile viitorului. În opera lui, nu găsim răspunsuri la marile probleme, ci numai dispoziții afective. Dar tocmai, celace i s'a reproșat, că în poezia lui nu înfățișăm eroi, a fost o condiție a succesului. Pentru că Hauptmann a renunțat la oameni, stăpînit de un singur sentiment, de o idee sau de un scop, evocînd dimpotrivă personaje care în mulțialitatea simțirii lor își caută drumul, penibil și fără succes, că a găsit un ecou în burghezia germană a fostului imperiu.

Cine vrea să cunoască epoca cuprinsă între anul 1890 și 1914 trebuie să citească „Einsamen Menschen”, „Michael Kramer”, „Gabriel Schillings Flucht”, „Pippa” sau „Die vermukene Glocke”.

Fetul de a simți al păturilor burgheze ale Germaniei, în acești ani, se oglindește în aceste opere, create de un om care a trăit, cu toată intensitatea, viața limbului său. Personaje ca Heuschel, Wilhelm și Rose Bernd, Schluck și Kramer ca și multe altele sînt oameni vii, spirite nehotărîte și săvâltoare, burghezi, chiar atunci cînd aparțin altor clase.

Ele vor rămînea ca mărturii ale unei epoci curioase, iar energia creatoare care le-a înfulețit merita stîmna noastră, fiindcă nu este produsul unui capriciu, ci își are izvorul într-o lege eternă.

(Paul Fechter. *Deutsche Rundschau*).

Aptitudinea pentru viața lungă

Astăzi cînd se anunță conlinuu nouă metode și leacuri ce toate au minunatul dar de a prelun i bătrîneja și chiar de a o vindeca, e bine să se pună lucrurile la punct: pentru a trăi mult, nu este nici rețeta, nici metodă specială, nici igienă, oricît ar părea de paradoxal, nu poate prelunghi cu o singură zi viața peste limitele fizice de hereditate. Căci numai hereditatea are o influență covir-

șitoare asupra longevității la unii membri din familie : părinții, și mai ales tatăl, transmis din generație în generație copiilor o putere de rezistență, mai mică sau mai mare, morții. Astfel că prima condiție pentru a ajunge bătrînețe adînci, e să moștenești această aptitudine ; a doua e să o conservi, să o cultivi cît mai bine spre a-i permite să dea maximum la fiecare din noi ; a treia e norocul, acel fericit concurs de împrejurări, fără care nimeni nu are dreptul să sperre ceva bun în viața asta.

Este vreun indiciu care să ne permită să recunoaștem pe cei ce au primit ca moștenire această prețioasă aptitudine ? S'au făcut multe afirmații privilegiate la caracteristicile celor dotați cu însușirea longevității ; sigur însă nu e nimic. Nici sănătatea și vigoarea fizică nu constituie un indiciu : s'au vă-

zut nonagenari care au fost toată viața debili și bolnăvicioși : Newton, Voltaire, Victor Hugo, Hobbes, Fontenelle, etc..

Care e mijlocul de a conserva aptitudinea pentru longevitate ? Niciunul, afară doar de regula foarte simplă : *uti non abuti* ; și, dacă ne gîndim bine, nici asta. Istoria cunoaște timpuri de aventuri și desfrînași, care, cu toate excesele, au trăit bătrînețe adînci și viguroase : ducele de Richelieu, ducele de Lauzun, Abatele Bucquoi, etc., etc. Toate preținsele regimuri alimentare, sporturi, etc., n'au ce căuta, sînt bune pentru cei bolnavi, pentru cei slabi și pot fi uneori recomandate, dar ele nu vor prelungi cu o singură zi viața. Totul depinde de vitalitatea celulei organice moștenite.

(Dr. Max-Albert Legrand, *Mercur de France*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Paul Valéry, *Charmes* ou Poèmes, Nouvelle Revue Française, Paris.

În poezia lui Paul Valéry se învredede mirajul care atrage spiritul artistului, chinul pe care îl suferă și de care este izbăvit prin vers.

Gîndurile poetului se avîntă cu tezătoare și luminoase, dar mereu sub controlul simțurilor.

Fiecare poem e o îndolă suferință. Paul Valéry cunoscînd veșnicul avînt al ființelor spre izbăvirea de chinuri, le compătimește pentru eforturile lor zădărnice. Copacul în zădar își zburciună ramurile în vînt, căci este legal de pămînt cu rădăcini, și nu se va putea avînta în nemărginitre.

Aceste chinuri sînt evocate mai ales în poemele: *La Pythie* și *Fragment du Narcisse*.

Alteori Paul Valéry ne dă bucași de o grație molalecă și senzuală ca *Le Rumeur*, *Interieur*, *l'Abeille*, sau fermecătoarea *Dormeuse* din care cităm :

*Quels secrets dans son corps brûle ma jeune amie
Ame par le doux masque aspirant une fleur ?
De quels vains aliments sa naïve chaleur
Fait ce rayonnement d'une femme endormie ?*

Dormeuse, amas doré d'ombres et d'abandons

*Ta forme au ventre pur qu'un bras fluide
drapé
veille, ta forme veille, et mes yeux sont
ouverts.*

Edmond Jaloux, *L'Escalier d'or*, ed. La renaissance du Livre, Paris.

Valère Bouldouyr este un poet ciudat, aproape nebun. Locuiește o casă tot așa de fantastică cași el, în apropiere de Palais-Royal, unde stăruie încă un farmec ușor, un parfum din veacul lui Voltaire. Trăește în afară de realitate și crede că visul are drept de înălțate, că trebuie să ne domine și că roșul lui e să înfrumuseze neîncetat viața. El spune oaspetelui care urcă scara casei lui : „O numesc scara de aur. Ași vrea ca pornind pe ea, să ajungi în altă parte, într'un loc unde celelalte scări nu te pot duce, — în iluzie, poate”.

Valère Bouldouyr vrea să comunice nepoatei lui, Françoise Chaidigny, puterea de a se depărta de prezent, de a se ridica pe scara care duce pe culmi nealınse.

Penru ca Françoise să fie „revanșa lui asupra vieții”, poetul înmulțește iluziile în jurul lui. Ajutat de vorbă și de muzică, înșelînd timpul prin travestiri, el își

din afară. În culegerea de nuvele „Calul pe plaiu” (Kon na wzgórzu) se simte acest dualism care-l face de multe ori să șovăiască. În prima jumătate a volumului, domină caracterul narativ al povestirii, ușor colorată de emoțiunea personală. Autorul urmărește dominarea morală a ororilor războiului, și o face aceasta punând în evidență elementul comic ascuns în orice împlinire. (Wielka bitwa narodowa, „Blokhaus pod Syrena”).

În partea a doua a volumului, emoția lirică izbucnește, acoperind limpezimea și obiectivitatea povestirii.

FILOZOFIE

Sir Charles Walton, *Harmonism and Conscious Evolution*, Murray.

În cartea aceasta se reia cu dezvoltări nevăzute ideea scumpă lui Henri Poincaré, că între emoția estetică și cea științifică, adică între starea hedonică a gânditorului pozitiv și cea a artistului creator nu e o deosebire de fond.

Sir Charles Walton porneste dela ideea care, trebuie să spunem, nu-i aparține — că principiul estetic e la baza reală a tuturor felurilor de activitate omenească.

Esența acestui instinct estetic este predilecția pentru armonie.

Negreșit, problema revine la ceiace înțelege autorul nostru prin cuvântul acesta cu mil de adoptări. Din ceiace spune dînsul se vede însă lămurit că nu trece peste concepția Pythagoreică a armoniei, care ar fi expresia relațiilor dintre lucruri definite și susceptibile măsurii, fapt care duce, cum știm la adoptarea numerelor ca esențe ale lucrurilor.

Aceasta aduce ușor estelismul lui Sir Walton la aritmetică și cu un efort care e cu alții mai mic cu cît n'a fost al d-sale cel dinlău, autorul negreșit poate face apropierea dintre notele muzicale și preciziunea numerică, de pildă.

Din nefericire, acest fel de armonie rămîne un cuvînt sau o generalitate atunci cînd e vorba de armonia unui poem sau nuvelă, a unui bust sau peisaj chiar.

Nu se mai poate vorbi de aceiași precisiune în armonia acestor feluri de compoziții, ca să nu mai cităm mari frumuseți de creație artistică al căror secret e desarmonia, după cum pare de multe ori... falsă cheia măsurilor cu terță imperfectă din care se nutrește așa numitul „verticalism” debussist, în muzică chiar.

Dar acestea sînt pur și simplu șicane. Lucrarea de față e a unui om cum se cade, care ferindu-se să tace făgașuri nouă, dar inexistente în fond, a pus în circulație axiome neglijate și a scuturat praful de pe forme estetice uitate.

O singură obiecție se poate aduce mai serios. Criteriul estetic e pare-se, unul la care știința a renunțat. Geometria lui Euclid, nu e și a lui Einstein, astăzi. Iar imperfectia statică a sistemului solar din astronomia lui Ptolemeu a evoluat către raporturi imperceptibile între entități mai vagi și locuri de aceia relative.

Louis Rougier, *La structure des théories deductives*, Alcan, Paris.

Autorul susține că „orice teorie deductivă este o teorie pur formală, o schemă logică, o labelă de deducții făcute dinainte, susceptibile a se aplica la obiectele și relațiile particulare cele mai variate”.

L. Rougier se sprijină pe lucrările școlii logice a lui Russel, Whitehead, Couturat asupra raționamentului matematic.

S'a semnalat de multe ori antinomia dintre caracterul apodictic al raționamentului geometric și capacitatea de progres și de îmbogățire neajmărită a geometriei. După Rougier, soluția antinomial este dată de *principiile formatoare*. „Prin ele se manifestă, într-o teorie deductivă, activitatea creatoare a spiritului”.

CHESTIUNI SOCIALE

Tchédomir Srebrenko-Dolinski, *La réforme agraire en Yougo-Slavie*, Ernest Sagot, Paris.

Cartea cuprinde studiul chestiei agrare în Iugo-Slavia începînd din evul-mediu și conținînd relațiuni

asupra situațiunii sub dominația turcească.

Deși punctul de vedere din care sînt tratate problemele agricole este cel politic, totuși se găsesc date interesante asupra întinderii pămînturilor cultivate și a celor în curînd cultivabile. Serbia este singura regiune în care o mare porțiune de teren este inutilizabilă pentru cultură.

Aproape 85 la sută din populație se învledește cu agricultura. Vara, munca la cîmp ține adeseori 16 și citeodată chiar 19 ore pe zi.

E. Clarence Bonnett, *Employer's Associations in the United States*, Macmillan Co., New-York.

E vorba de mișcarea sindicală din Statele-Unite. Lucrarea începe cu un capitol asupra conflictelor industriale. Cele treisprezece capitole care urmează cuprind fiecare studiul unei organizații caracteristice. În încheiere autorul face un rezumat a celor spuse în paginile anterioare.

Organizațiile sindicale studiate aparțin la felurile industriei: patru la industria ferului și a oțelului, două la industria construcțiilor, două la industria cărților, patru au scopul de a răspîndi și de a schimba legislația, iar cea din urmă organizație studiată este organizația locală.

Cartea dă amănunte asupra numărului celor ce împărtășesc asemenea idei, asupra statutelor, organizației financiare, îndatoririlor membrilor. Mai arată și principiile diriguitoare ale asociațiilor, evoluția și activitatea lor.

FINANȚE

Jean Teillard, *Les emprunts de guerre*, éd. Félix Alcan, Paris.

Un studiu bine documentat și înzestrat cu numeroase date statistice.

Examinînd care ar fi posibilitățile pentru îndreptarea stării actuale, autorul studiază cu deosebită atențiune „teoria devaluării” a profesorului Bruno Mall și proiectul lui Hoffmann asupra revizuirii și conversiunii datoriilor de război.

Bruno Mall concepe retragerea

din circulație a unui număr considerabil de hîrtie monedă. Cu toate nedreptățile inevitabile care vor urma, expedientul acesta nu va fi atît de crud ca falimentul hîrtiei-monedă. Prin retragerea parțială se poate opri scumpirea artificială în măsura în care este cauzată prin inflație, îmbunătățirea schimbului și reluarea comerțului normal cu străinătatea. Această măsură ar putea fi combinată fie cu o reducere imediată și moderată a datoriei consolidate, fie cu o conversiune forțată în oarecare limile.

Hoffmann preconizează o devăltuire a datoriilor bazată pe revizuirea și conversiunea în franci elvețieni a tuturor datoriilor de război. După ce au fost supuse stampilării, rentele ar continua să fie plătite în monedă națională, dar după cursul schimbului cu Elveția. Această măsură nu poate fi prejudiciabilă pentru că ea asigură fiecăruia aceeași putere de cumpărare și aceeași garanție de putere ca înainte. Pe de altă parte, semnele monetare în circulație se vor micșora și valoarea lor va crește în proporție.

La acest proiect d. Teillard opune două grave obiecții: 1. nu există o măsură exactă a deprecierii; schimburile nu pot să determine ele singure mărimea reală a acestei deprecieri. 2. Această măsură ar fi foarte rău primită de purtătorii de titluri, care ar confunda-o cu bancruta parțială, ceea ce ar aduce un mare prejudiciu statului.

D. Teillard arată că originea greutăților financiare stă în faptul că în timpul războiului populațiile au consumat mai mult decît au produs.

Orice sistem care nu se va inspira dela acest principiu va înrăutăți situația.

POLITICĂ

Alfred Fabre-Luce, *La crise des Alliances*, essai sur les relations franco-britanniques depuis la signature de la Paix (1919-22), B. Grasset, Paris.

Încă dela Congresul din Versailles, Anglia, care își realizase toate scopurile, se teme ca nu cumva iritînd pe cei învinși să se

înfrizte „lichidarea tuturor aventurilor”. Cu acest spirit vine ea la conferințele din 1920; soluțiile date problemei turce și prestabilirea regelui Constantin pe tronul Greciei trădează, sub o unire aparentă, profunde divergențe în sinul Antantei. Dezacordul franco-englez se accentuează și mai mult prin politica deosebită dusă de aceste țări față de Rusia.

La începutul anului 1921 izbucnește în Europa o mare criză economică. Anglia o pune tot mai mult pe sama păcii din Versailles și marii industriași englezi cer fără nici un înconjur revizuirea tratatului. Dimpotrivă, Franța sărăcită și devastată, vede în reparații o chestie vitală. Guvernul britanic se rallyază fără convingere la politica sancțiunilor și prin acordul dela Londra, din Mai 1921, îi anihilează efectele.

Cea din urmă perioadă se începe odată cu anul 1922, când, cum spune autorul, „se fac încercări pentru a adapta alianța la evenimentele săvârșite și la necesitățile viitorului”. Adaptarea s'a dovedit greu de realizat, aducând eșecul conferinței dela Washington și apoi ruptura dela Cannes prin căderea ministerului Briand. În această zăpăceală, Lloyd George a reușit totuși să lanseze ideea Pactului european și a Conferinței economice internaționale la care să fie chemate și Sovietele.

Bilanțul cooperăției aliaților, la a treia aniversare a tratatului din Versailles, apare cu un mare deficit. Curba politicii engleze și-a reluat linia ei tradițională, desprinsă dela polul de atracție al pericolului comun, pe când Franța cunoaște acest pericol de veacuri și suferă încă prin ultima lui izbucnire.

Autorul se întreabă dacă aceste două puncte de vedere deosebite vor duce la o altă orientare în politica Franței, și crede că a sosit momentul unei lichidări cu veșnicia ei insulară.

G. Pannunzio, *La Russia dei Sovieti*, Maria Capua Vetere, Casa editrice La Fiaccola.

Prima parte a cărții cuprinde o serie de articole pe care auto-

rul le-a scris în Finlanda și în Estonia unde urmărea operațiile războiului dintre armata albă și bolșevici, din primăvara și vara anului 1919.

Aceste articole fiind favorabile bolșevicilor n'au fost publicate atunci în întregime.

A doua parte a cărții cuprinde impresii asupra Rusiei din 1920 și amănunte despre funcționarea regimului sovietic, mai ales cu privire la instrucțiunea publică și asistența socială.

ȘTIINȚĂ

Dr. Simon Freud, *Introduction à la Psychanalyse*, traduit de l'allemand par le Dr. S. Jankélévitch, éd. Payot, Paris.

Savantul profesor dela Facultatea de medicină din Viena a lăsat numele său de psiho-analiză, adică de analiza psihologică aplicată în domeniul inconștientului, prin cercelările sale asupra tratamentului boalelor nervoase, și mai ales asupra manifestărilor vieții subconștiente.

S. Freud cercetează mai înălțu „actele neizbutite”: lapsus, greșeli de calcul, afirmații eronate, și găsește sentimentele, gândurile latente ale autorului lor. Din punctul de vedere al teoriei sale, visele au cea mai mare importanță. Ele se împart în visuri somatice, rezultate din starea organică, fără interes, și visuri psihice, formate cîteodată din idei coherente, dar de cele mai multe ori vagi și flotante. Adesea, visul aduce la suprafață dorințe stăpinite în timpul zilei de eul conștient, idei latente pe care le înășură în simboluri, pentru a nu neliniști conștiința și a trezi pe cel care visează. De aici rezultă greutatea de a creta din nou visul cînd sintem treji. Tot aici își găsesc explicația acele idei de crimă, răzbunare, de satisfacere a dorințelor, mai ales acele „visuri murdare” cum le zicea Horafiu și pe care Freud le numește *Ibido*. Subtăpătura educației, a religiei, a morălei, instinctele animale conștiente se întorc la scopuri utile, fac să revie în noi primitivul.

De aici d-rul Freud scoate o serie de consecințe foarte importante.

Primitivul se găsește la copil, ale cărui vise sînt manifestarea ideilor impure. O dovadă este mitul clasic al lui Oedip, asasinul tatălui și apoi soțul mamei sale. Freud conchide că afecțiunea copiilor pentru mama lor ascunde în ea o influență sexuală.

El crede că visul este logic, de unde responsabilitatea ființei imorale și abjecte a celui care visează.

A doua parte a lucrării se ocupă cu studiul „nevrozelor”. O mică depărtare desparte ființa sănătoasă de cea morbidă. Freud se o-

cupă de amintirile traumatice, de izbiturile bruște și violente care produc oarecare stări patologice. Cînd e sănătos, omul alungă ideile tulburătoare, le stăpînește și le afundă în subconștient. Dar ele pot să izbucnească fie în vis, fie în somnul provocat, fie în altfel și, bine înțeles, printre aceste idei, acele născute din libido sînt cele mai vii. Medicul trebuie să caute printr'o anchetă îndemînată și meliculoasă care sînt ideile latente ale bolnavului pentru a le găsi tratamentul căci, după descoperirea lui Brauer, simptomele maladiei dispar îndată ce cauza lor a devenit conștientă.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

- Ante-proiect de Constituție, întocmit de secția de studii a partidului jărdnesc, cu o expunere de motive de C. Stere*, Edit. „Viața Rominească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- Karl Kautsky**, *Dela Democrație la Robia de stat*, Bibl. Politică, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 25 lei.
- Mircea Gheorghiu și Gr. Avakian**, *Din lirica armeană*, Traduceri, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 35 lei.
- Mihail Sorbul**, *A doua tinerețe*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 25 lei.
- Duiliu Zamfirescu**, *Viața la țară*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 30 lei.
- Barbu Delavrancea**, *Paraziții*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 25 lei.
- Ioan Margali**, *Laude*, trad. de Al. Popescu-Telega, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 30 lei.
- H. St. Streitman**, *Revizuirii*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 25 lei.
- Benedetto Croce**, *Elemente de Estetică*, trad. de St. Nenișescu, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 24 lei.
- C. Sandu-Aldea**, *Despre sămănături*, Edit. „Cultura Națională”, 1921, București, Prețul 14 lei.
- Ion Enescu**, *Ingrășămintele și folosirea lor practică în agricultură*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 30 lei.
- Ramiro Ortiz**, *Renașterea la Florența*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 45 lei.
- Ricardo Léon**, *Iubirea iubirilor*, tradus din spaniolește, de Al. Popescu-Telega, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Pr. 35 lei.
- Nicolae Petrescu**, *Fenomenele sociale în Statele-Unite*, Edit. „Cultura Națională”, 1922, București, Prețul 24 lei.
- Ion Popovici-Bănățeanul**, *Din viața meseriașilor ardeleni*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Rominească”, 1922, București, Prețul 1 leu.
- N. Gane**, *Nuvele*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Rominească”, 1922, București, Prețul 1 leu.
- M. Eminescu**, *Proză*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Rominească”, 1922, București, Prețul 2 lei.

- A. Gorovei**, *Votul obșteșc*. Bibl. „Cunoștințe Folositoare” No. 10, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- Mariu I. Stănoiu**, *Regimul cerealelor și dezastrul economic*, Edit. „Ramuri”, 1922, Craiova, Prețul 6 lei.
- Prof. I. Simionescu**, *Finlanda*. Bibl. „Cunoștințe folositoare” No. 4, Fdt. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- Dr. Emil Gheorghiu**, *Sifilisul și alte boale lumești*, Bibl. „Cunoștințe Folositoare” No. 8, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- A. Iphonse Daudet**, *Niverneza*, trad. de Ion Birseanu, „Biblioteca Minerva”, No. 26, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 5 lei.
- Louis Jacollot**, *In țara Fachirilor*, Trad. de Nicolae Pandelea, Bibl. „Minerva”, No. 27, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 3 lei.
- Maria N. D. Costeanu**, *Sbuciumul unui savant*, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 16 lei.
- Pierre Loti**, *Pescar de Islanda*, Trad. de C. Sandu-Aldea, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 18 lei.
- N. Batzaria**, *Sărmană Leila*, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 22 lei.
- I. C. Vissarion**, *Subt călcăi* (Note și schițe din timpul Nemților), Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- M. Sadoveanu**, *Amintirile căpitanului Gheorghijă*, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- G. Nastase**, *Basarabia*, Bibl. „Cunoștințe folositoare” No. 6, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- Petre Ispirescu**, *Fă-frumos cu părul de aur*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni” No. 98-99, 1922, București, Prețul 2 lei.
- Anuarul II pe anul școlar 1921-1922 al Liceului „Dragoș Vodă” din Cîmpulung* Bucovinei, 1922, Cîmpulung.
- Căpitanul Iulian Popovici**, *Cană Galileii*, Edit. Librăriei „Lumina”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- A. Maior**, *Omega* (Trăg-comedie), Atelierele „Adevărul”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- Marcel Bibiri Sturia**, *Asasinatul Zenaidel Spinescu*, (Spovedaniile unui acuzat. Impresiile unui deputat în temniță) 37 schițe în text. La chișcuri și librării, Prețul 18 lei.
- N. Oașcovici**, *Principiul Naționalităților și Societatea Naștunilor*, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 30 lei.
- Eug. Boureanu**, *Mitologia Eddelor* (scandinavă), Edit. „Sportul”, 1922, București, Prețul 15 lei.
- Eug. Boureanu**, *Intr'o noapte de vară*, Edit. Casa Școalelor, 1922, București, Prețul 16 lei.
- Eug. Boureanu**, *Comoara Logofătului*, Edit. „Sportul”, 1922, București, Prețul 15 lei.
- C. Rădulescu-Motru**, *Nietzsche*, Edit. „Reforma socială”, 1922, București, Prețul 18 lei.
- D. Drăghicescu**, *Partide politice și clase sociale*, Edit. „Reforma socială”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- Alexandru Eilciurescu**, *Morții* (Versuri), Tip. „Convorbiri Literare”, 1922, București, Prețul 10 lei.
- Romnii din patru unghiuri*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni” No. 100-102, Edit. „Cartea Romînească”, 1922, București, Prețul 3 lei.
- Vasile Vîrcol**, *Grăd și suflet, încercare de psihologie a poporului prin studiul limbii*, Tipografia Bejan, 1922, T. Severin, Pr. 20 lei.

Mercure de France, 15 Novembre; *Adevărul Literar și Artistic*, No. 100-105; *Solidaritatea*, No. 4-6; *Buletinul Muncii și al ocrotirilor sociale*, No. 4-5; *Résumé mensuel des travaux de la Société*

des Nations, No. 10; *Izvoarașul*, No. 2; *Ilustrația*, No. 10; *Școala Basarabiei* No. 5; *Slove*, No. 6; *Cîmpul* No. 19. *Revue internationale du travail*, No. 4; *Foala plugarilor*, No. 10 11; *Revista Infanteriei*, No. 251; *Ideea Europeană*, No. 106; *Gîndul nostru*, No. 18; *Flamura*, Octombrie; *Năzuința*, No. 5; *Revista Vremii*, No. 23; *Costneana*, No. 19 20; *Educația*, No. 7-8; *Biserica Ortodoxă Română*, No. 12; *Sburătorul literar*, No. 42-47; *Noua Revistă Bisericească*, No. 12-14; *Annales des mines de Roumanie*, No. 9; *Lupta economică*, No. 29-35; *Muguri*, No. 1 4; *Pastortüz*, No. 47; *Copilul eвреu*, No. 1; *Biblioteca Copiilor și a Tinerimei*, No. 11-12; *Choses de théâtre*, No. 11; *Țara noastră*, No. 8; *Bulletin de la Section Scientifique*, No. 1-2 și 7 10; *Muzica*, No. 5; *Albina*, No. 28-37; *Revista Societății Tinerimea Română*, No. 5-6; *Pandectele Române*, No. 10; *Transilvania*, No. 7-8; *Revista Moldovei*, No. 6-7; *Gîndirea*, No. 6 7; *Lumina creștinului*, No. 8; *Dobrogea economică*, No. 5-6; *Sămănătorul*, No. 9-10; *Moldova dela Nistru*, No. 8-9; *Hiena*, No. 2-3; *Viața Agricolă*, No. 1-21; *Drum Nou*, No. 8.

Duminica poporului, No. 40. *Danubiul*, *Glasul Bucovinei*, *Infrățirea*, *Patria*, *America*, *Gazeta Transilvaniei*, *Straja (Iași)*, *Presă Sanitară*, *Unirea*, *Galașii Noi*, *Iuz*, *Primăvara*, *România*, *Cuvîntul Poporului*, *Buharestskia Novosti*, *Victoria*, *Straja (Craiova)*, *Școala Nouă*.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cititorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Pentru cucerirea Rusiei

El zic: „Pace”, dar îgîndesc—„Petrol”.

(Simplētissimus)

Ursul...

Europa.—Nu mă stringe așa tare!
Rusul.—Îmi pare rău, dar d-a m'ai
invitat la joc și ăsta e felul meu de a
dansa... (Le Rire)

Chestiunea Datoriilor

Bătrna Europă, cătră Unchiul Sam:—Va
să zică vrel să mă despoi de tot?...

(Il Travaso).

La index...

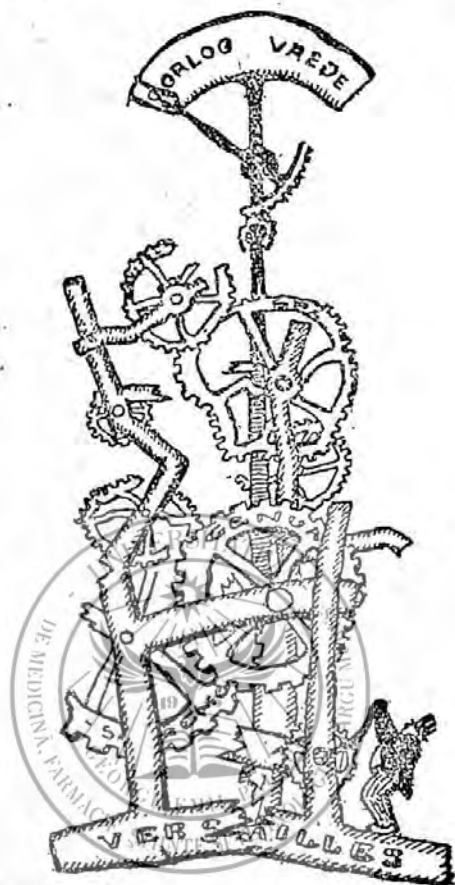

Sfintul Oficiu interzice Intreaga operă a lui Anatole France.

Maestrul.—In sfîrșit, Pédauque, era și vremea! Vinzarea cărților mele începuse să meargă cam slab.

(Le Rire)

Problemă fără deslegare

Tratatul din Versailles și numeroasele conferințe care i-au urmat, constituie un aparat cu mecanismul de sigur defectuos. Cum s'ar putea nădăjdi că acul va trece de la cuvântul „Războiu” la cuvântul „Pace” ?
(Notenkraker)

Un celebru doctor, descoperind în lacrimi cileva prețioase proprietăți antiseptice, a instalat numaidecît o uzină care să-l exploateze descoperirea.
(Punch).